

พลังการวิจารณ์ วรรณศิลป์

บทวิเคราะห์และสรณิพนธ์ สาขาวรรณศิลป์

จากการวิจัยเรื่อง การวิจารณ์ในฐานะพลังทาบปัญญาของสังคมร่วมสมัย

วรรณ
ศิลป์

รับกฤษฎี สัจจาพิณสุ (ผู้วิจัย)
ขมิยกร แสงกระจ่าง (ผู้ร่วมวิจัย)
อรพินท์ คำสอน (ผู้ร่วมวิจัย)

ได้รับทุนอุดหนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

พลังการวิจารณ์ : วรรณศิลป์

ประพันธ์สาส์น

ทศวรรษที่สี่ที่ฝากชื่อ สารหนังสือสื่อชีวิต

พลังการวิจารณ์ : วรรณศิลป์

рінฤทัย สัจจพันธุ์ : ผู้วิจัย

ชัยกร แสงกระจ่าง : ผู้ร่วมวิจัย

อรพินท์ คำสอน : ผู้ร่วมวิจัย

ผลงานวิจัยโดยได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

© สงวนลิขสิทธิ์ตาม พ.ร.บ. ลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537

ห้ามลอกเลียนแบบส่วนใดส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้

มิฉะนั้นจะถือว่าละเมิดลิขสิทธิ์และมีความผิดทางอาญา

พิมพ์ครั้งแรก : ธันวาคม 2547

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging In Publication Data

рінฤทัย สัจจพันธุ์.

พลังการวิจารณ์ : วรรณศิลป์. - กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น, 2547.

728 หน้า.

1. วรรณกรรมไทย -- ประวัติวิจารณ์. I. ชัยกร แสงกระจ่าง. II. อรพินท์ คำสอน III. ชื่อเรื่อง

895.9109

ISBN 974-9743-79-2

ราคา 560 บาท

จัดพิมพ์และจำหน่ายโดย

บริษัท สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น จำกัด

413/26 ถนนอรุณอมรินทร์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700

โทรศัพท์ 0-2434-1347, 0-2435-5789 โทรสาร 0-2434-6812 <http://www.praphansarn.com>

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์แปลน พรินต์ติ้ง

ผู้ก่อตั้ง : สุพล เตชะธาดา

ที่ปรึกษา คณะ กิตติโกวิท, พิสุทธิ เลิศวิไล, สุวิธ จิระเมธากุล, บุญเลิศ สีอุไรย์,

วิรัช ตรีเจริญรัตน์, อติเรก ศรีวัฒนาวงษา กรรมการผู้จัดการ : อาทร เตชะธาดา

บรรณาธิการบริหาร : จำเนียร พลสวัสดิ์ กองบรรณาธิการ ชัชฎาพร นิมมนงค์

แบบปก : สันติ ลอรัชวี รูปเล่ม : ประพันธ์สาส์น กราฟิก กรู๊ป

พิสูจน์อักษร : рінฤทัย สัจจพันธุ์, อรพินท์ คำสอน

คำนำสำนักพิมพ์

บนเส้นทางสายอักษรนี้ สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์นได้ยืนหยัดในการพิมพ์หนังสือออกมาหลายรูปแบบ เป็นสะพานส่งผ่านความรู้ ความคิดจากนักเขียนสู่ผู้อ่านตลอดมา ในวาระโอกาสนี้ได้รับความไว้วางใจจากโครงการวิจัย “การวิจัยในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย” ภาค 1 โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ให้จัดพิมพ์หนังสือที่เป็นผลงานวิจัยเล่มหลังการวิจารณ์วรรณศิลป์ ซึ่งเป็น 1 ใน 6 เล่มของผลงานการวิจัย (2542-2545)

สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์นรู้สึกเป็นเกียรติที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดพิมพ์ผลงานเล่มนี้ออกสู่สาธารณชน เพื่อให้นักอ่าน นักเขียน นักวิจารณ์และผู้สนใจทั่วไป ได้เปิดโลกทรรศน์การเรียนรู้ใหม่ ๆ เพื่อความเข้าใจในความแตกต่างทางความคิดของกันและกัน เป็นเหมือนเมล็ดพันธุ์ที่เติบโตต่อไปในวันข้างหน้า

ด้วยมิตรภาพและความปรารถนาดี
บริษัท สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น จำกัด

คำนำ

ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ยึดถือนโยบายมาตลอดว่าจะต้องให้การสนับสนุนวิทยาการในทุกสาขา จริงอยู่ การแสวงหาโจทย์การวิจัยในทางมนุษยศาสตร์และศิลปะที่จะสร้างผลกระทบในระยะยาวต่อสังคมได้มิใช่เป็นสิ่งง่าย ได้มีการกล่าวถึงวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ในรอบ 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมาอย่างต่อเนื่อง แต่ความเข้าใจของคนส่วนใหญ่อาจเป็นว่า การวิจารณ์เป็นเจตคติหรือเป็นความสามารถเฉพาะตัว หรือเป็นทักษะ คำถามที่เกิดขึ้นก็คือการวิจัยเข้ามาเกี่ยวข้องกับการวิจารณ์ได้อย่างไร คำตอบที่นักวิชาการกลุ่มหนึ่งพยายามจะให้ก็คือ การมุ่งมองการวิจารณ์ว่าเป็นศักยภาพที่มีอยู่ในสังคมทั้งในระดับบุคคล ระดับชุมชน ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ศักยภาพที่ว่านี้อาจทั้งมรดกทางปัญญาเอาไว้ในรูปของลายลักษณ์ที่ผู้คนในสังคมสามารถจะสกัดออกมาวิเคราะห์เพื่อชี้ทางในการสร้างพลังทางปัญญาให้แก่สังคมนั้นๆ กระบวนการของการสกัดพลังทางปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรมที่กล่าวมานี้ ถือได้ว่าเป็นกระบวนการของการวิจัย

จริงอยู่ สังคมไทยอาจจะเป็นสังคมที่ชอบแสดงออกซึ่งทัศนะวิจารณ์ในกรอบของวัฒนธรรมมุขปาฐะมากกว่าลายลักษณ์ แต่หลักฐานที่นักวิจัยสามารถ

เสาะแสวงหามาเสนอได้ก็บ่งบอกอย่างชัดเจนว่า หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์มีอยู่ เพียงพอที่จะก่อตัวเป็นพลังให้แก่สังคมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับการวิจารณ์วรรณกรรม สกว.มีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้ให้การสนับสนุนต่อ กลุ่มนักวิจัยในสาขาการวิจารณ์วรรณศิลป์ ทศนศิลป์ ศิลปะการละคร และสังคม ศิลป์ ซึ่งได้รวมตัวกันเพื่อสร้างงานวิจัยในหัวข้อ “การวิจัยในฐานะพลังทาง ปัญญาของสังคมร่วมสมัย” โดยมี ศ. ดร. เจตนา นาควัชระ เป็นหัวหน้าโครงการ ผลงานที่คณะผู้วิจัยนำเสนอในที่นี้ ในชื่อว่า “พลังการวิจารณ์: วรรณศิลป์” เป็น สรรนิพนธ์บทวิจารณ์วรรณกรรมพร้อมบทวิเคราะห์ ผลงานวิจัยชุดนี้ซึ่งมี รศ. ดร. รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ เป็นนักวิจัยหลัก น่าที่จะพิสูจน์ให้เห็นได้ว่าสังคมไทยมิใช่เป็น สังคมที่ปราศจากวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ และผลงานวิจารณ์เท่าที่ได้คัดสรร มาก็น่าที่จะให้ความมั่นใจได้ว่าศักยภาพในการวิจารณ์มีอยู่แล้วในสังคมของเรา เพียงแต่จะต้องหาทางนำศักยภาพเหล่านี้ไปพัฒนาอย่างต่อเนื่องให้เป็นพลังทาง ปัญญาให้แก่สังคมให้ได้

ถ้าการวิจัยสนองบทบาทที่กล่าวมานี้ได้ เราก็อาจกล่าวได้ว่าเราเดินมาถูก ทางแล้ว

ศาสตราจารย์ ดร. ปิยะวัติ บุญ-หลง

ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

คำนำ

พลังการวิจารณ์ : วรรณศิลป์ เล่มนี้ เป็นส่วนหนึ่งของรายงานผลการวิจัย
ในโครงการ “การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย” ซึ่งจะได้รับ
การตีพิมพ์เผยแพร่เป็นชุด รวม 6 เล่ม คือ

1. พลังการวิจารณ์ : บทสังเคราะห์งานวิจัย/ Criticism as an Intellectual
Force : Summary Report
2. พลังการวิจารณ์ : วรรณศิลป์
3. พลังการวิจารณ์ : ทัศนศิลป์
4. พลังการวิจารณ์ : ศิลปะการละคร
5. พลังการวิจารณ์ : สังคีตศิลป์
6. พลังการวิจารณ์ : รวมบทวิจารณ์ร่วมสมัย

หนังสือเล่มที่ 2 นี้ เป็นสรณิพนธ์บทวิจารณ์วรรณกรรม ซึ่งคณะผู้วิจัยคัด
สรมาจากฐานข้อมูลอันกว้างขวางทั้งของไทยและเทศ เนื่องจากงานวิจารณ์
วรรณกรรมที่ทรงคุณค่ามีอยู่เป็นจำนวนมาก และให้มุมมองเชิงวิจารณ์อันหลากหลาย

หลาย ผู้วิจัยจึงตัดสินใจที่จะเสนอผลงานวิจารณ์ที่เป็นของไทยเสียเป็นส่วนใหญ่ และได้คัดงานต่างประเทศมาไว้เป็นจำนวนน้อย ซึ่งชี้ให้เห็นทิศทางอันสำคัญของงานวิจารณ์ที่ทรงพลังทางปัญญาและมีคุณค่าเป็นสากลได้

หนังสือเล่มนี้สะท้อนทิศทางและแนวความคิดหลักของการวิจัย คณะผู้วิจัยจึงใคร่ขอโอกาสแนะนำโครงการ และเสนอผลสรุปการวิจัยโดยองค์รวมไว้ดังนี้

กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

กับการสร้างศักยภาพในการวิจัยของชาติ

ในโลกปัจจุบันที่การแข่งขันในระดับนานาชาติทวีความเข้มข้นยิ่งขึ้นทุกที ความสามารถในการคิดค้นด้วยตนเอง และในการสร้างองค์ความรู้จัดได้ว่าเป็นการสร้างทุนทางปัญญาที่มีความสำคัญยิ่งยวดในการพัฒนาประเทศ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติ กองทุนสนับสนุนการวิจัย พ.ศ. 2535 มีฐานะเป็นองค์กรของรัฐนอกกระบวนการ จึงมีความคล่องตัวสูงในการดำเนินงานสนับสนุนการวิจัยด้วยการสร้างศักยภาพในการวิจัยและสร้างนักวิจัยที่มีความสามารถสูงในด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ ในช่วงระยะเวลาไม่ถึงทศวรรษ สกว. ได้สนับสนุนให้นักวิจัยไทยจำนวนไม่น้อยสร้างงานวิจัยที่ทรงคุณค่าในทางวิชาการ และส่งผลกระทบในเชิงปฏิบัติอย่างเห็นได้ประจักษ์ชัดเจนเป็นที่ยอมรับในระดับชาติ

การวิจารณ์กับสังคมร่วมสมัย

มีผู้กล่าวอ้างอยู่เสมอว่า สังคมไทยอาจอ่อนด้อยในวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ เพราะแม้แต่ในเรื่องของศิลปะ ซึ่งศิลปินไทยมีความสามารถในการสร้างสรรค์อันโดดเด่น ก็ยังหานักวิจารณ์ซึ่งอยู่ในฐานะที่จะสร้างงานวิจารณ์ซึ่งมารองรับศิลปกรรมอันทรงคุณค่านี้ได้ยาก มีผู้ตีความไปไกลจนถึงขั้นที่ว่า ความอ่อนแอของการวิจารณ์ในด้านศิลปะสะท้อนให้เห็นถึงการขาดพลังทางปัญญาที่จะวิจารณ์ชีวิตและสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่ง วิฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่ประเทศไทยกำลังประสบอยู่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการขาดวิจรณญาณในการวินิจฉัยปัญหาต่างๆ ของชีวิต

ข้อความข้างต้นนี้อาจเป็นเพียงการแสดงความรู้สึกที่จำเป็นต้องได้รับการ ยืนยันอย่างเป็นทางการเป็นเหตุเป็นผลด้วยวิธีการที่เป็นวิชาการ เป็นที่ทราบกันอยู่ทั่วไปว่า วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ของไทยมักเป็นไปในลักษณะที่ไม่เป็นทางการในหมู่ผู้ที่ คำนึงด้วยกัน โดยที่เราไม่นิยมสร้างองค์ความรู้ด้านการวิจารณ์ขึ้นมาอย่างเป็น ระบบหรือเผยแพร่ทัศนะเชิงวิจารณ์ออกมาเป็นงานเขียน ยิ่งไปกว่านั้น ยังเกิด ความเข้าใจผิดอีกว่า การวิจารณ์คือการติเตียน และมุ่งทำลาย ดังเช่นในบาง วงการที่มุ่งวิจารณ์กันเพื่อให้ฝ่ายที่ถูกวิจารณ์ต้องถอยร่นไป การวิจารณ์ที่แท้จริง เป็นพลังสร้างสรรค์ เพราะจุดมุ่งประสงค์ของผู้วิจารณ์ก็คือ การเอื้อให้ผู้ที่ถูก วิจารณ์ได้อยู่บนเวทีต่อไปอีกนานๆ อย่างมีศักดิ์ศรีและสมภาคภูมิ

ยุคโลกาภิวัตน์จึงเป็นยุคที่ต้องการความสามารถในการวิจารณ์ในรูปของ พลังทางปัญญาที่จะช่วยให้เราดำรงอยู่ในประชาคมนานาชาติด้วยความมั่นใจ การวิจารณ์ศิลปะจัดได้ว่าเป็นรากฐานอันสำคัญของการวิจารณ์ชีวิตและสังคม

โครงการวิจัย “การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย” มุ่งที่จะสร้างทั้งองค์ความรู้และทั้งศักยภาพในเชิงปฏิบัติในรูปของการวิจัยและ พัฒนา

วัตถุประสงค์

1. สร้างองค์ความรู้ด้านการวิจารณ์ และพัฒนาวิธีการในการวิจารณ์จาก ประสบการณ์ทั้งของไทยและของต่างประเทศ ในสาขาวรรณศิลป์ ทัศนศิลป์ ศิลปะการละคร และสังคมศิลป์ รวมทั้งการศึกษาเปรียบเทียบข้ามสาขา
2. สร้างความเชี่ยวชาญในการวิจารณ์ให้แก่บุคคลในกลุ่มต่างๆ อาทิ นัก วิชาการ นักวิจารณ์เชิงปฏิบัติ สื่อมวลชน มหาชนผู้สนใจการวิจารณ์ และนิสิตนัก ศึกษา
3. สร้างเครือข่ายระหว่างผู้วิจารณ์ ศิลปินผู้สร้างสรรค์ และมหาชนผู้รักงาน ศิลปะ ทั้งในระดับบุคคล กลุ่มบุคคล และระดับสถาบัน
4. ใช้การวิจารณ์ศิลปะในการเสริมสร้างพลังทางปัญญาและวัฒนธรรม แห่งการวิจารณ์ให้แก่สังคมร่วมสมัยของไทย

วิธีวิจัย

1. รวบรวม วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลด้านการวิจารณ์วรรณศิลป์ ทัศนศิลป์ ศิลปะการละคร และสังคีตศิลป์จากแหล่งต่างๆ ในประเทศไทยและต่างประเทศ
2. สัมภาษณ์ผู้รู้ นักวิชาการ ศิลปินผู้สร้างสรรค์ นักวิจารณ์ นักปรัชญา ด้านสุนทรียศาสตร์ และผู้สนใจอื่นๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ
3. ทดลองสอนวิชาการวิจารณ์และศิลปะการวิจารณ์สาขาดังกล่าวในระดับปริญญาตรี (รวมทั้งวิชาศึกษาทั่วไป)
4. สนับสนุนการศึกษาและวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา โดยการร่วมมือกับอาจารย์ผู้สอนและอาจารย์ที่ปรึกษาของสถาบันต่างๆ
5. จัดการสัมมนาเชิงปฏิบัติการในด้านการวิจารณ์ อันได้แก่ กิจกรรมการเขียนสร้างสรรค์ นิทรรศการงานต้นแบบ และการแสดงตัวอย่าง เพื่อเป็นเวทีของการฝึกการวิจารณ์ และเป็นรากฐานที่จะนำไปสู่ข้อสรุปรวมทั่วไปและข้อสรุปเชิงทฤษฎี
6. เผยแพร่และสนับสนุนการสร้างงานวิจารณ์โดยร่วมมือกับสื่อต่างๆ ตามความเหมาะสม ทั้งที่เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง และสื่ออิเล็กทรอนิกส์อื่นๆ

ระยะเวลาการดำเนินการ

3 ปี (4 มกราคม 2542 - 3 มกราคม 2545)

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ความรู้ด้านการวิจารณ์ในรูปแบบต่างๆ คือ บทวิเคราะห์การวิจารณ์สาขาต่างๆ รวมทั้งสรุพนิพนธ์งานวิจารณ์ พร้อมคำอธิบาย (และบทแปลสรุพนิพนธ์ในส่วนที่เป็นภาษาต่างประเทศ) บทสังเคราะห์ในระดับสหสาขาที่ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของการวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย ให้ข้อสรุปที่เกี่ยวข้องกับหลักการวิจารณ์ รวมถึงประเด็นที่ว่าด้วย “ศิลปะสองทางให้แก่กัน” พร้อมข้อเสนอเชิงทฤษฎี นอกจากนี้ ยังจะมีการเผยแพร่ผลงานวิจารณ์เชิงปฏิบัติ

ของผู้วิจัยและงานวิจารณ์ตัวอย่างจากการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ และ
วิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษา

2. บุคคลผู้มีความสามารถในการวิจารณ์ ได้แก่ นักวิชาการที่เชี่ยวชาญ
ด้านการวิจารณ์ นักวิจารณ์เชิงปฏิบัติ ตลอดจนมหาชนผู้สนใจการวิจารณ์ และ
นักศึกษาระดับปริญญาตรีและระดับบัณฑิตศึกษาที่ให้ความสนใจเป็นพิเศษต่อ
กิจกรรมการวิจารณ์

3. เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจารณ์ ศิลปินผู้สร้างสรรค์และ
มหาชนผู้รับงานศิลปะ ทั้งในระดับบุคคล กลุ่มบุคคล และระดับสถาบัน

4. กิจกรรมการวิจารณ์ที่หลากหลาย ซึ่งก่อตัวจากการวิจารณ์งานศิลปะ และ
ขยายวงไปสู่สังคมในรูปของความตื่นตัวในวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยโดยองค์รวมยืนยันสมมุติฐานที่ว่า การวิจารณ์ยังไม่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมลายลักษณ์อย่างเต็มรูปในสังคมไทย เป็นที่แน่ชัดว่าในประชาคมศิลปะ การให้ทัศนะวิจารณ์ที่ทรงคุณค่ายังกระทำกันอยู่ด้วยวิธีการของมุขปาฐะ และศิลปินผู้ปฏิบัติเองก็ชอบที่จะรับฟังการวิจารณ์ในลักษณะนี้ ถ้าเปรียบกับการวิจารณ์สังคมและการเมืองแล้ว จะเห็นได้ว่าการวิจารณ์ศิลปะเป็นเพียงแค่งิจกรรมริมขอบ ยิ่งในยุคที่เศรษฐกิจทรุดตัว สื่อส่วนใหญ่ยิ่งเปิดทางให้แก่การวิจารณ์ศิลปะน้อยลงมาก ยิ่งไปกว่านั้น วงวิชาการและสถาบันการศึกษา ก็อาจจะยังไม่อยู่ในฐานะที่จะให้การฝึกปรือนักวิจารณ์ผู้มีความสามารถที่จะทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างงานศิลปะกับมหาชนได้ และวิทยาการที่เกี่ยวกับศิลปะ อาทิ วรรณคดีศึกษา ประวัติศาสตร์ศิลป์ วิชาการละคร และวิชาการดนตรี ก็ดูจะยังไม่ตอบสนองความเป็นไปในโลกของศิลปะร่วมสมัยได้อย่างเต็มที่

แม้จะต้องเผชิญกับข้อจำกัดเช่นที่กล่าวมา ผู้วิจัยก็สามารถที่จะคัดสรรงานจำนวนหนึ่งจากข้อมูลจำนวนมากที่สะสมมาได้ โดยนำมาถ้อยแถลงและวิเคราะห์ในรูปของสรณิพนธ์ทั้ง 4 สาขา งานส่วนใหญ่เป็นผลงานของนักวิจารณ์ไทย และได้มีการนำผลงานของต่างประเทศมาเสริมบ้างในกรณีที่จำเป็น ถึงอย่างไรก็ตามผู้วิจัยก็สามารถยืนยันได้ว่าสังคมไทยมีนักวิจารณ์กลุ่มเล็กๆ ที่

ทำงานอย่างจริงจัง โดยที่สำนึกว่าการวิจารณ์เป็นเครื่องมือในการประเมินคุณค่า และเป็นเสียงแห่งมโนธรรมให้แก่สังคมได้ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังสามารถค้นพบข้อสรุปเชิงทฤษฎีที่ก่อตัวขึ้นจากสิ่งแวดล้อมของไทย อาทิ การสร้างความมั่นคงให้แก่กันระหว่างการศึกษาสาขาต่างๆ หลักการทางศิลปะที่วาดด้วยชีวิตชุมชน และศักยภาพของการวิจารณ์ที่ไม่สื่อด้วยภาษา

ถ้ามองอย่างผิวเผินแล้ว ภาพรวมของการวิจารณ์ในประเทศไทยอาจไม่แจ่มใสนัก แต่ถ้าได้วิเคราะห์ลงไปในระดับลึกแล้ว จะเห็นได้ว่า มีปัจจัยมากหลายที่เอื้อต่อการที่จะปรับศักยภาพแห่งการวิจารณ์ให้เป็นพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัยได้ ผู้ที่ได้มาร่วมกิจกรรมต่างๆ ของโครงการเห็นพ้องต้องกันว่า การวิจารณ์มิใช่จุดหมายปลายทาง แต่เป็นกระบวนการที่ใช้การศึกษาเป็นตัวจักรสำคัญในการสร้างวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ จุดเด่นและจุดด้อยที่ผู้วิจัยค้นพบถือได้ว่าเป็นรากฐานอันสำคัญที่จะทำให้เกิดกระบวนการแห่งการศึกษานี้ ผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะอันเป็นรูปธรรมไว้ในรูปกิจกรรมที่น่าจะดำเนินการในอนาคต อาทิ การให้การสนับสนุนวารสารหรือนิตยสารการวิจารณ์การสร้างตำราการวิจารณ์ การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการและฝึกอบรมในเรื่องของการวิจารณ์ และการสร้างเครือข่ายผู้สนใจการวิจารณ์ทั้งในรูปของ “มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์” และโดยผ่านสื่อประเภทต่างๆ

นอกจากนี้ มีทางเป็นไปได้ว่า เครือข่ายดังกล่าวกำลังจะขยายวงไปสู่ประชาคมนานาชาติด้วย โดยที่ผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศที่ได้มาร่วมโครงการได้เสนอแนะให้มีการจัดกิจกรรมต่อเนื่องในรอบของ “สัปดาห์วัฒนธรรมศึกษา” โดยใช้ประสบการณ์ของการวิจัยนี้เป็นจุดเริ่มต้น

สรุปได้ว่า ถ้าการวิจารณ์จะทำหน้าที่เป็นพลังทางปัญญาให้แก่สังคมร่วมสมัยได้อย่างเต็มที่ ก็มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับการวิจารณ์ให้เป็นกิจสาธารณะ

การดำเนินการต่อเนื่อง

สกว.ได้พิจารณาว่า ผลการวิจัยพร้อมทั้งข้อเสนอแนะต่างๆ สมควรที่จะได้รับการดำเนินการต่อเนื่อง จึงได้ขอให้คณะผู้วิจัยจัดทำโครงการวิจัยภาค 2 ขึ้น

โดยให้ความสำคัญต่อกิจกรรมการพัฒนา อาทิ การจัดเสวนา และสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เพื่อสร้างศักยภาพในการวิจารณ์ การเขียนตำราการวิจารณ์และการรวบรวมบทวิจารณ์ที่มีคุณภาพออกเผยแพร่ รวมทั้งการวิจัย “การรับงานวิจารณ์” ทั้งในหมู่ของผู้สร้างและผู้เสพงานศิลปะ โครงการภาค 2 นี้ มีระยะการดำเนินการ 3 ปี ตั้งแต่ 1 กรกฎาคม 2545 ถึง 30 มิถุนายน 2548

ผู้วิจัย

1. ศาสตราจารย์ ดร. เจตนา นาควัชระ (มหาวิทยาลัยศิลปากร)
(หัวหน้าโครงการ และผู้วิจัยสาขา)
2. รองศาสตราจารย์ ดร. รุ่งกัญญา สัจจพันธุ์ (มหาวิทยาลัยรามคำแหง)
(ผู้ประสานงานการวิจัยสาขาวรรณศิลป์)
3. อาจารย์จักรพันธ์ วิลาสินีกุล (มหาวิทยาลัยศิลปากร)
(ผู้ประสานงานการวิจัยสาขาทัศนศิลป์)
4. อาจารย์ปาริชาติ จีงวิวัฒนาภรณ์ (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ)
(ผู้ประสานงานการวิจัยสาขาศิลปะการละคร)
5. อาจารย์รังสิพันธุ์ แข็งขัน (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)
(ผู้ประสานงานการวิจัยสาขาสงคีตศิลป์)
6. อาจารย์กรกช อัดตวิริยะนุภาพ (มหาวิทยาลัยศิลปากร)
(ผู้ช่วยหัวหน้าโครงการ และผู้ประสานงานทั่วไป)

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	6
บทคัดย่อ	16
Abstract	19
บทวิเคราะห์สาขาวรรณศิลป์	22
คำนำสรณิพนธ์	107
รายชื่อสรณิพนธ์บทวิจารณ์	118
ผู้ตี นิลวรรณ ปิ่นทอง	123
กวีจะเขียนกาพย์กลอนอย่างไรใน ศรีอินทราวุธ	136
บทวิจารณ์ “ข้างหลังภาพ” ของศรีบูรพา บรรจง บรรเจิดศิลป์	146
ชุมทรัพย์แห่งวรรณคดีชนชาติส่วนน้อยและวรรณคดีท้องถิ่น จิตร ภูมิศักดิ์	154
โคลงห้า...มรดกของวรรณคดีไทย จิตร ภูมิศักดิ์	160
บทบาททางวรรณคดีของพระมหามนตรี ทีปกร	177
วรรณกรรมปัจจุบัน ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ	192
พระพุทธเลิศหล้าฯ ไม่เห็นได้ทำอะไร ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ	211

วิจารณ์ “จดหมายจากเมืองไทย” ของโบตัน ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ	223
จดหมายถึงหลาน รัญจวน อินทรกำแหง	239
พลอย ผู้มีความเป็นไทอย่างไทย รัญจวน อินทรกำแหง	248
‘พทยา’ นวนิยายการเมืองเรื่องแรกของไทย เจื้อ สตะเวทิน	259
วิจารณ์ ‘สุวรรณยา’ ชลธิรา สัตยารัตนา	268
‘ปณิธานกวี’ ความเคลื่อนไหวในความหยุดนิ่ง ชลธิรา สัตยารัตนา	279
นิยายวิทยาศาสตร์ : จินตนาการที่ไร้จุดหมาย สุวรรณ เกรียงไกรเพ็ชร	293
ศัตรูที่แท้จริงของนักเขียน สุชาติ สวัสดิ์ศรี	304
จาก gothic fiction ถึง ‘เงาอุบาทว์’ สุชาติ สวัสดิ์ศรี	312
ศัตรูที่ล้นไหล : แง่มุมหนึ่งของวรรณกรรมไทยร่วมสมัย เจตนา นาควัชระ	343
ความคิดว่าด้วย “ทิศทางของวรรณกรรม” เป็น “ทิศทางของการวิจารณ์” กอบกุล อิงคุทานนท์	368
ความเหมือนในความต่างของทางเสือ กอบกุล อิงคุทานนท์	377
มาลัย ชูพินิจ เหตุผลของความรักกับนวนิยายไทย นิธิ เอียวศรีวงศ์	387
อะไรคือการวิจารณ์เชิงสุนทรียภาพ แจ่มใจ จิระจันทร์	398
ตั้งผีเสื้อเดือน : การวเนรมิรู้จักของชายคนหนึ่ง ดวงมน จิตรจำนงค์	409
เสียงเดินของหัวใจ สำนึกแห่งความเป็นมนุษย์และความแข็งแกร่งทาง วัฒนธรรม ดวงมน จิตรจำนงค์	427
การบูรณาการรูปแบบนวนิยายเชิงกวีนิพนธ์เรื่อง ‘เจ้าจันทร์ผมหอม’ สุพรรณ ทองคล้าย	435
เงินและผู้ยากไร้กับภาพลักษณ์ด้านร้ายของจำลอง ลำเพา เพ่งวรรณ	447
‘ญา’ นิทานร้อยแก้วแห่งพุทธศตวรรษที่ 25 ธเนศ เวศร์ภาดา	459
ภาษากวีในนวนิยาย ธเนศ เวศร์ภาดา	471
บทวิจารณ์เพลงน้ำ ระบายเมฆ ของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล ชัยสิริ สมุทรวณิช	482
บาดแผลที่ไม่มีวันได้รับการเยียวยา GAP	487
‘มือนั่นสีขาว’ กวีนิพนธ์ซีไรต์ ปี 2535 ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช	494
‘ตุลาคม’ ทศวรรษใหม่ของไพฑูริย์ ธัญญา ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช	505
ผู้หญิงของเฮมิงเวย์ใน “แมวกกลางฝน” ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช	515

ปริศนาข้างหลังภาพของศรีบูรพา ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์	525
มีอะไรในลูกอีสาน นพพร ประชากุล	539
“สินในน้ำฝน” กับการเล่าเรื่องเรื่องเล่า นพพร ประชากุล	548
ทำไมวรรณกรรมสะท้อนสังคมจึงแก้ปัญหาสังคมไม่ได้ นพพร ประชากุล	559
สืบเนื่องจากคำถาม “ทำไมวรรณกรรมสะท้อนสังคมจึงแก้ปัญหาสังคมไม่ได้” ดวงมน จิตรจำนงค์	564
จุดอ่อนการคิดสรรวรรณคดีไทย พัทยา ว่องกุล	574
ชาติ กอบจิตติ : นักทดลองทางรูปแบบที่ไม่เคยหยุดนิ่ง ดอกไม้ดำ	586
บริโภคนิยม ความตาย และอัตตา นฤมิตร สอดสุข	594
“ระหว่างรอยมิด” เรื่องสั้นคลาสสิกของมาโนช พรหมสิงห์	
นงนภัส ตาปสนันท์	607
เพราะ “เธอเกิดเป็นมนุษย์...เธอจึงพบกับสิ่งนี้” สกฤต บุญยทัต	621
อันเป็นเรื่องสั้น อัญชลี วิวัณชัย	633
ล่อยเรือวรรณกรรมในทะเลประวัติศาสตร์ จริญญา ปรปักษ์ประลัย	648
“เล่ห์แห่งเวลา” ในกวีนิพนธ์ซีไรต์ ‘41 กุสุมา รักษมณี	657
นักเขียนไทยในศตวรรษที่21 เสกสรรค์ ประเสริฐกุล	665
“ความน่าจะเป็น” เรื่องเล่า เรื่องเล่น เรื่องไม่เป็นเรื่อง พิเชฐ แสงทอง	682
ความคิด ความเชื่อ และความสำนึกเชิงปรัชญา โรนัลด์ พีค็อก	692
มรณกรรมของผู้แต่ง โรดองค์ บาร์ธส์	699
เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (Raymond Williams) : การเมืองและอักษรศาสตร์	
(บทสัมภาษณ์โดย นิตยสาร New Left Review)	715
คำขอบคุณเจ้าของลิขสิทธิ์บทวิจารณ์	724

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย “การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย” มีช่วงเวลาดำเนินการวิจัย 3 ปี คือ ตั้งแต่ 4 มกราคม 2542 ถึง 3 มกราคม 2545 ด้วยการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างองค์ความรู้ด้านการวิจารณ์ศิลปะ 4 สาขา คือ วรรณศิลป์ ทัศนศิลป์ ศิลปะการแสดง และสิ่งตีพิมพ์ เพิ่มความเข้าใจในการวิจารณ์ให้กลุ่มบุคคลต่างๆ สร้างเครือข่ายระหว่างศิลปิน นักวิชาการ นักวิจารณ์ และผู้สนใจทั่วไป รวมทั้งใช้การวิจารณ์ศิลปะในการเสริมสร้างพลังทางปัญญาและวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ให้แก่สังคมร่วมสมัย

สำหรับวิธีการวิจัย ใช้การรวบรวม วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้รู้ การทดลองสอนในระดับต่างๆ การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ อันรวมถึงการฝึกฝนการวิจารณ์จากการสัมผัสกับตัวงานศิลปะต้นแบบ และการเผยแพร่กิจกรรมการวิจารณ์โดยร่วมมือกับสถาบันการศึกษาและสื่อแขนงต่างๆ

ผลการวิจัยในสาขาวรรณศิลป์พบว่า การวิจารณ์วรรณกรรมมีประวัติความเป็นมายาวนานและต่อเนื่องพอสมควร เป็นกิจกรรมทางปัญญาที่พยายามดำเนินควบคู่มากับการสร้างสรรค์การวิจารณ์วรรณกรรมที่เป็นลายลักษณ์อักษร

เริ่มต้นอย่างจริงจังในช่วงเวลา 100 ปีที่ผ่านมา และทำให้ผู้วิจารณ์มีบทบาทเป็นสื่อกลางระหว่างผู้เขียนและผู้อ่าน การศึกษาวิชาวรรณคดีวิจารณ์ในระดับอุดมศึกษาในเวลา 60 ปีที่ผ่านมาทำให้มีการสร้างองค์ความรู้เรื่องหลักและทฤษฎีการวิจารณ์อย่างต่อเนื่อง ทิศทางของการวิจารณ์วรรณกรรมพัฒนาไปตามบริบททางสังคม และติดตามความเคลื่อนไหวของวรรณกรรมวิจารณ์ในระดับสากลอย่างใกล้ชิด แม้ในระยะหลัง จะมีปัจจัยทางบริบทสังคมที่ส่งผลกระทบต่อวิจารณ์อยู่บ้าง เช่น พื้นที่ของสื่อที่ลดน้อยลงเพราะปัญหาทางเศรษฐกิจ อันทำให้บทวิจารณ์ลดน้อยลงในด้านปริมาณและความหลากหลาย และความอ่อนแอของกระบวนการศึกษาวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ทำให้งานวิจารณ์บางส่วนขาดพื้นฐานอันแข็งแกร่งทางวิชาการ แต่การวิจัยสามารถบ่งชี้ได้ว่าวรรณกรรมไทยมีวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ และบทวิจารณ์จำนวนไม่น้อยเป็นพลังทางปัญญาที่นอกจากจะประเมินค่างานศิลปะอย่างมีหลักเกณฑ์แล้ว ยังชี้ให้เห็นคุณค่าของศิลปะที่มีต่อชีวิตและสังคมอีกด้วย

สรณิปพนธ์บทวิจารณ์วรรณกรรมจำนวน 50 บทที่คัดเลือกจากบทวิจารณ์ 4000 กว่ารายการที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วงเวลาประมาณ 60 ปี สามารถสร้างองค์ความรู้ในด้านประวัติ แนวคิด รูปแบบ ทิศทาง และภาพรวมด้านวรรณกรรมวิจารณ์ของไทยได้มากพอสมควร บทวิจารณ์บางบทชี้ให้เห็นการสืบทอดต่อเนื่องทางความคิดและการเสนอมุมมองใหม่ บทวิจารณ์บางบทกระตุ้นให้เกิดการวิวาทะต่อเนื่องในลักษณะ “การวิจารณ์ซ้อนวิจารณ์” อันยืนยันวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์และศักยภาพในการอ่าน ซึ่งเป็นประโยชน์มหาศาลแก่ศิลปินผู้สร้างและมหาชนผู้เสพ บทวิจารณ์หลายบทเชื่อมโยงจินตนาการและประสบการณ์ระหว่างผู้เขียนกับผู้อ่าน นำไปสู่การตีความและประเมินคุณค่าที่หนักแน่น นอกจากนี้ บทวิจารณ์บางบทยังแสดงให้เห็นบทบาทของการวิจารณ์ว่าไม่เพียงแต่เดินตามกระแสวรรณกรรม แต่ต้องก้าวนำจนสามารถชี้แนวโน้มและทิศทางของวรรณกรรมได้ด้วย

สรณิปพนธ์บทวิจารณ์วรรณกรรมบางบทยังสะท้อนลักษณะของ “ศิลปะสองทางให้แ่ก่กัน” อย่างชัดเจน อันแสดงให้เห็นว่าความรอบรู้ของนักวิจารณ์ ความมั่งคั่งร่ำรวยในด้านประสบการณ์ทางศิลปะหลากแขนง ทำให้บทวิจารณ์

18 พลังการวิจารณ์ : วรรณศิลป์

มีความหนักแน่น ลึกซึ้ง และคมชัด สรรนิพนธ์บทวิจารณ์ในลักษณะนี้ยังแสดงรากเหง้าของวัฒนธรรมไทยที่มีความมั่งคั่งทางศิลปะ การสร้างเสพศิลปะเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต และศิลปะต่างชนิดย่อมสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกัน

งานวิจัยนี้สามารถแสดงให้เห็นศักยภาพของบทวิจารณ์จำนวนหนึ่งในฐานะพลังทางปัญญาของสังคม และคาดหวังว่างานวิจัยนี้น่าจะส่งผลในระยะยาวต่อไป โดยใช้การวิจารณ์ศิลปะเพื่อเสริมสร้างพลังปัญญาแก่สังคมร่วมสมัย และสร้างวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น

ABSTRACT

The research project “**Criticism as an Intellectual Force in Contemporary Society**”, undertaken with the support of the Thailand Research Fund (TRF), was carried out from 4 January 1999 to 3 January 2002 . Its objectives were to build up a body of knowledge in the criticism of literature, visual arts, drama and music ; to develop critical skills for those involved or interested in criticism ; to promote networks of creative artists, critics, scholars and the general public ; and to create possibilities for the criticism of the arts to reinforce the intellectual and critical culture of contemporary Thai society.

The methodologies employed for the research included an investigation and appraisal of documentary sources ; interviews ; teaching experiments at various levels; workshops in criticism based on commissioned works ; and promotion of critical activities in co-operation with various media and educational institutions.

The research results reveal that literary criticism has been characterized by considerable coverage, continuity and longevity. Criticism as an intellectual

activity has always been supportive of creativity. Written literary criticism began 100 years ago. Critics became an intermediary between the writer and the reader. The study of literary criticism at the university level for the past 60 years has created a body of knowledge propped by theories of literature and theories of criticism. The direction of literary criticism has developed in such a way as to be responsive to the social context and has kept up with the development of literary criticism at the international level. Although at the present time, the decline in media space allotted to criticism as a result of the economic crisis has resulted in an attendant decline in the quantity and variety of literary criticism, and the shortcomings in the discipline of literary study within academia have robbed criticism of a solid foundation. Nevertheless, this research study has been able to confirm that Thai literary circles possess a culture of criticism. Many critical contributions taken up in the present study constitute an intellectual force which reaffirms the value of creative arts to life and society as well as substantiate the inherent value of the creative arts themselves.

The 50 articles in **Anthology** are selected from more than 4000 articles published in various print media from 1937 to 2001. In many respects, they can create a body of knowledge related to the history of criticism, concepts, forms, and give clear directions as well as an overall picture of Thai literary criticism. Some articles reveal the continuity of ideas and offer new points of view. Some engender debates in the form of “criticism of criticism” which confirms the culture of criticism in Thai society and the potential of critical reception. These phenomena are of immense benefit to the artists as well as to the reading public. Many critical articles reflect the interaction in terms of imagination and experience between writers and readers, thus paving the way for an interpretation and evaluation of the works under discussion. Besides, some emphasize the role of criticism, not necessarily as a fellow-traveller of the literary mainstream but also as an innovator that breaks new ground for literary

creativity.

Some critical articles included in the Anthology point clearly to the “mutual illumination of arts” which confirms the versatility on the part of the critics whose rich experience can make literary criticism more profound, more perspicacious and more convincing. They also bring to the fore the roots of Thai culture which is rich in artistic creativity, whereby the act of creating and the art of living have formed an integrated whole, and the various arts are there to enrich each other.

This research project can reveal the potential of literary criticism to act as an intellectual force of our society. The study is expected to create a long-term impact, especially in relation to the use of criticism of the arts to strengthen the intellectual force of contemporary society and the culture of criticism.

บทวิเคราะห์สาขาวรรณศิลป์โครงการวิจัย “การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญา ของสังคมร่วมสมัย”

รีณฤทัย ลัจจพันธุ์

1. ผลการวิจัย เปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ของโครงการ รวมทั้งปัญหา และอุปสรรค

โครงการวิจัยฯ กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ 4 ประการ ซึ่งครอบคลุมในด้านการสร้างองค์ความรู้ การสร้างนักวิจารณ์ผู้เชี่ยวชาญ การสร้างเครือข่าย และการใช้การวิจารณ์เสริมสร้างพลังทางปัญญาและสร้างวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์แก่สังคมไทย จากจุดประสงค์ทั้ง 4 ข้อ จะเห็นได้ว่าโครงการวิจัยฯ มีอุดมคติและความมุ่งมั่นสูงที่จะชี้ให้เห็นว่าการวิจารณ์ศิลปะมีความสำคัญ และเป็นรากฐานของการวิจารณ์ชีวิตและสังคม ดังนั้น ความเข้มแข็งของการวิจารณ์ศิลปะจึงสะท้อนให้เห็นพลังปัญญาที่มีต่อชีวิตและสังคมไปด้วย

ผู้วิจัยสาขาวรรณศิลป์มีความมุ่งมั่นเต็มกำลังที่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์ทั้ง 4 ประการที่ตั้งเอาไว้ แต่หลังจากการวิจัยดำเนินไปจนจบสิ้นแล้ว ผู้วิจัยพบว่าวัตถุประสงค์บางข้อสามารถมองเห็นผลที่เป็นรูปธรรม วัตถุประสงค์บางข้ออาจจะต้องรอดูผลในระยะยาว ส่วนวัตถุประสงค์บางข้อต้องการปัจจัยอื่นในการส่งเสริมสนับสนุนด้วย ดังนี้

1.1 ผู้วิจัยเห็นว่าข้อมูลของบทวิจารณ์วรรณกรรมที่รวบรวมได้จำนวนมาก

ทั้งที่คัดเลือกเป็นสรณิพนธ์และไม่ได้คัดเลือก สามารถสร้างองค์ความรู้ด้านการวิจารณ์ได้ส่วนหนึ่ง แม้จะไม่สมบูรณ์ครบถ้วน เพราะทำให้เห็นภาพรวมของทิศทางการวิจารณ์ บทบาทของนักวิจารณ์ต่อประชาคมวรรณกรรม ความสัมพันธ์ของผู้สร้าง-ผู้เสพ วัฒนธรรมของการวิจารณ์ และบริบททางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการวิจารณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องของการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา และสื่อ ฯลฯ ซึ่งล้วนมีผลกระทบต่อการวิจารณ์ในการกำหนดทิศทางการวิจารณ์ การเติบโตหรือการถดถอยของกระแสนิยมการวิจารณ์บางลักษณะในบางช่วงเวลา การวิเคราะห์วิจัยข้อมูลบทวิจารณ์ยังทำให้มองเห็นสาเหตุของความอ่อนแอของการวิจารณ์วรรณกรรมหลายประการ เช่น ข้อบกพร่องของกระบวนการศึกษาวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ที่ไม่อาจเติมเต็มความรู้ด้านทฤษฎีและภาคปฏิบัติให้เพียงพอต่อการสร้างนักวิจารณ์ และการที่สื่อไม่ให้ความสำคัญและไม่สนับสนุนการวิจารณ์เท่าที่ควร เป็นต้น การเรียนรู้สาเหตุแห่งความอ่อนแอของการวิจารณ์ทำให้อาจสามารถหาทางแก้ไขและเสริมสร้างความแข็งแกร่งขึ้นได้ในโอกาสต่อไป นอกเหนือจากองค์ความรู้ด้านการวิจารณ์แล้ว ข้อมูลบทวิจารณ์ยังบ่งชี้ให้เห็นพัฒนาการและทิศทางของการสร้างสรรค์วรรณกรรม อุดมคติของผู้ประพันธ์ ตลอดจนเงื่อนไขทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจที่มีผลกระทบต่อการสร้างสรรค์อีกด้วย

ส่วนสรณิพนธ์บทวิจารณ์ที่ได้คัดเลือกไว้จำนวน 50 บท เป็นบทวิจารณ์ที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นพลังทางปัญญาของสังคม เพราะบ่งชี้ให้เห็นว่ามีผลกระทบต่อวงวรรณกรรมทั้งในด้านผู้เขียนและผู้อ่านอย่างมาก และมีผลต่อเนื่องข้ามกาลเวลา สรณิพนธ์หลายบททำหน้าที่มากกว่าเป็น “ตัวกลาง” เชื่อมโยงความคิดและจินตนาการจากผู้เขียนสู่ผู้อ่าน เพราะนอกจากสร้างความรู้ความเข้าใจ ยังชี้แนะทิศทางของการสร้างสรรค์ ย้ำเน้นบทบาทหน้าที่ของนักวิจารณ์ และบ่งชี้วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ในสังคมไทย บทวิจารณ์หลายบทเป็นการวิจารณ์ที่ลุ่มลึก ก้าวข้ามจากการวิจารณ์องค์ประกอบทางศิลปะไปสู่ระดับปรัชญา คือชี้ให้เห็นคุณค่าของงานศิลปะที่มีต่อชีวิตและสังคม การวิจารณ์เช่นนั้นนับว่าเป็นพลังทางปัญญาต่อมหาชนผู้รับเป็นอย่างยิ่ง สรณิพนธ์เหล่านี้ยังทำให้เห็นว่าการวิจารณ์มีวิธีการที่หลากหลาย หลายบทใช้ศาสตร์อื่น และศิลปะต่างสาขาช่วย

ตีความ และหลายบทชี้ให้เห็นแนวโน้มความนิยมในการใช้ทฤษฎีใหม่ๆ ในการวิจารณ์ นอกจากบทวิจารณ์ของไทยแล้ว สรรนิพนธ์บทวิจารณ์ของนักวิจารณ์ชั้นนำชาวตะวันตก ยังเป็นประสบการณ์จากต่างประเทศที่ช่วยทำให้เห็นปรัชญาและทฤษฎีการวิจารณ์อันเป็นที่ยอมรับในวงวิชาการสากลอีกด้วย รายละเอียดเหล่านี้สามารถอ่านได้จากบทวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร ในข้อ 3.1 และบทสังเคราะห์สรรนิพนธ์ ในข้อ 11

สรรนิพนธ์บทวิจารณ์ทั้ง 50 บท น่าจะทำให้ผู้นำผลการวิจัยไปใช้สามารถพัฒนาวิธีการวิจารณ์ของตนได้ อันที่จริงแล้ว การวิจารณ์มีใช้แบบสำเร็จรูป การเลือกใช้วิธีวิจารณ์แบบหนึ่งแบบใดขึ้นอยู่กับความรู้ความเข้าใจของผู้วิจารณ์ และที่สำคัญขึ้นอยู่กับตัวบทวรรณกรรม ผู้วิจารณ์จะต้องคำนึงว่าความรู้เรื่องวรรณคดีศึกษาเป็นรากฐานสำคัญของการวิจารณ์ ผู้วิจารณ์จำเป็นต้องมีความรู้เรื่องทฤษฎีวรรณคดีและทฤษฎีการวิจารณ์ แต่การนำทฤษฎีไปใช้นั้น ผู้วิจารณ์จะต้องคำนึงว่าทฤษฎีจะต้องเป็นเครื่องมือสร้างความเข้าใจงานศิลปะ มิใช่งานศิลปะเป็นข้อมูลของการพิสูจน์ทฤษฎี หรือเหมือนอย่างที่คุณเชียวชาญตะวันตกเตือนไว้ว่าอย่าให้เป็นการศึกษา “ทฤษฎีวรรณคดีที่ปราศจากวรรณคดี” นอกจากนี้ ผู้วิจารณ์ต้องคำนึงว่า ในที่สุดแล้ว การวิจารณ์ศิลปะที่มีพลังปัญญาจะต้องนำไปสู่ความเข้าใจชีวิตและสังคมยิ่งขึ้น

ส่วนการศึกษาเปรียบเทียบข้ามสาขานั้น การทำงานร่วมกันของผู้วิจัยทั้ง 4 สาขาอย่างใกล้ชิด ทั้งในการประชุมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ การร่วมกิจกรรมต่างสาขาทุกครั้ง ฯลฯ ทำให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดระหว่างกัน สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของศิลปะต่างสาขา และใช้มุมมองของการสร้างสรรค์และการวิจารณ์ศิลปะต่างสาขาเพื่อทำความเข้าใจศิลปะในสาขาของตน เป็นการขยายโลกทัศน์อย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ การเชิญวิทยากรจากต่างประเทศในสาขาต่างๆ มาให้ความรู้แก่นักวิจัยยังทำให้เกิดทัศนคติเชิงเปรียบเทียบอีกด้วย ประเด็นเรื่องประสบการณ์จากต่างประเทศ ผู้วิจัยได้นำเสนอในบทวิเคราะห์ ข้อ 3.10 และ ข้อ 5 ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้นำผลการวิจัยไปใช้ เพราะได้แสดงให้เห็นว่าการใช้ประสบการณ์ข้ามสาขาจะเสริมสร้างการวิจารณ์ให้มีความแหลมคมและรอบด้านมากยิ่งขึ้น

1.2 โครงการวิจัยฯ มุ่งหมายที่จะสร้างนักวิจารณ์ให้เพิ่มขึ้น จึงจัดประชุมปฏิบัติการสาขาวรรณศิลป์รวม 4 ครั้ง และจัดกิจกรรมการวิจารณ์ในการประชุมใหญ่ประจำปีทั้งสองครั้ง เพื่อสร้างเวทีให้ผู้ร่วมสัมมนาซึ่งประกอบด้วยนักวิชาการ นักวิจารณ์ สื่อมวลชน นิสิตนักศึกษา และมหาชนทั่วไป ได้แสดงทัศนะวิจารณ์ ทั้งที่เป็นมุขปาฐะและลายลักษณ์ การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการสาขาวรรณศิลป์ แต่ละครั้ง มีจุดมุ่งหมายจะฝึกฝนทักษะการวิจารณ์อย่างจริงจัง และมีจุดมุ่งหมายจะซ่อมเสริมส่วนที่เห็นว่าเป็นจุดอ่อนของการวิจารณ์ เช่น จัดประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่องการวิจารณ์กวีนิพนธ์ เพราะจากข้อมูลบทวิจารณ์ที่รวบรวมได้จะเห็นว่าบทวิจารณ์กวีนิพนธ์มีปริมาณน้อยกว่าบทวิจารณ์วรรณกรรมประเภทอื่นๆ มาก สาขาวรรณศิลป์ยังเล็งเห็นปัญหาในด้านการเรียนการสอนการวิจารณ์ จึงได้จัดประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่องนี้ ซึ่งมีผู้สมัครเข้าร่วมประชุมเกินความคาดหมาย ผลที่ได้รับจากการประชุม นอกจากจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำวิจัยแล้วยังเป็นประโยชน์ต่อวงการศึกษาอีกด้วย นอกจากนี้ สาขาวรรณศิลป์ยังส่งเสริมให้กำลังใจแก่นักวิจารณ์หน้าใหม่ ด้วยการให้รางวัลบทวิจารณ์ดีเด่นและชมเชยแก่ผู้เข้าร่วมประชุมปฏิบัติการ และนำไปตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารทางวรรณกรรม โครงการวิจัยฯ ประสบผลสำเร็จในการสร้างนักวิจารณ์อย่างน้อย 2 คน ให้มีผลงานวิจารณ์ต่อเนื่อง แต่เนื่องจากปัญหาของเวทีวิจารณ์ในสื่อมวลชนที่มีอยู่ไม่มาก ทำให้นักวิจารณ์หน้าใหม่มีโอกาสน้อยมากในการนำเสนอผลงานวิจารณ์ของตนต่อมหาชน การสนับสนุนให้เกิดเวทีวิจารณ์ คือ ส่งเสริมให้สื่อมวลชนเปิดพื้นที่สาธารณะเพื่อรับบทวิจารณ์จากบุคคลทั่วไปผู้สนใจวรรณกรรม และผลิตวารสารทางวรรณกรรมหรือวรรณกรรมวิจารณ์โดยเฉพาะจึงน่าจะเป็นนโยบายที่ส่งเสริมควบคู่ไปกับการสร้างนักวิจารณ์คุณภาพ ประเด็นเรื่องการสร้างนักวิจารณ์นี้ อ่านรายละเอียดได้จากข้อ 3.3 และ 3.9

1.3 โครงการวิจัยฯ ค่อนข้างประสบผลสำเร็จในการสร้างเครือข่ายระหว่างผู้วิจารณ์ ศิลปินผู้สร้างสรรค์ และมหาชนผู้รักงานศิลปะ ทั้งในระดับบุคคล กลุ่มบุคคล และระดับสถาบัน จำนวนผู้สมัครเข้าร่วมการสัมมนาแต่ละครั้งเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นว่าประชาคมผู้สนใจการวิจารณ์มีมากมายกว้างขวางแทบทุกวงการ ยกเว้นวงการสื่อมวลชนซึ่งมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมน้อยเกินความคาดหมาย

นอกจากนี้ผู้ร่วมสัมมนาที่เป็น “ขาประจำ” แสดงให้เห็นว่าเป็นกลุ่มที่มีความสนใจร่วมกิจกรรมการวิจารณ์อย่างต่อเนื่อง ทำให้โครงการวิจัยฯ สามารถประเมินผลในเชิงการวิจัยและพัฒนาได้เป็นอย่างดี การเข้าร่วมกิจกรรมการวิจารณ์อย่างมากมายเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นว่าสถานะของการวิจารณ์วรรณกรรมยังไม่ถึงขั้นวิกฤตจนถึงกับขาดผู้ที่สนใจจะเป็นนักวิจารณ์ ขณะเดียวกัน ก็แสดงให้เห็นว่าประชาคมกลุ่มนี้ขาดกิจกรรมที่เอื้อโอกาสให้ได้รวมตัวกันอย่างเข้มแข็ง และสามารถใช้พลังสร้างสรรค์อันจะเป็นประโยชน์ต่อวงการวิจารณ์ต่อไปปรากฏการณ์เช่นนี้ ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าการพัฒนาวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร จำเป็นต้องดำเนินควบคู่ไปกับการพัฒนาวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์แบบมุขปาฐะ จึงจะสอดคล้องกับสัจนิยมของสังคมไทยที่กิจกรรมในลักษณะ “มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์” มักจะสร้างไม่ตรีจิต ความเข้าใจและความสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน ดังจะพบว่าในการจัดกิจกรรมสัมมนาและเสวนาของฝ่ายวรรณศิลป์แต่ละครั้ง การวิวาทะทางปัญญาระหว่างนักเขียน นักวิจารณ์ และนักอ่านทั่วไปลงเอยด้วยความเข้าใจกันมากขึ้น และเห็นพ้องกันว่า การวิจารณ์ที่มีพลังทางปัญญาสามารถสนับสนุนให้เห็นศักยภาพของศิลปินและความแข็งแกร่งของวรรณกรรมไทย ในขณะเดียวกันสามารถสื่อสารกับผู้อ่านให้เกิดความเข้าใจตัวบท และเชื่อมโยงไปสู่ความเข้าใจชีวิต สังคม และโลกได้ ประเด็นการสร้างเครือข่ายนี้ อานรายละเอียดได้จากข้อ 3.4 และ 3.6

1.4 แม้ผลการวิจัยจะไม่สามารถชี้ชัดลงไปได้ว่าโครงการวิจัยฯ สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ในการใช้การวิจารณ์ศิลปะเสริมสร้างพลังทางปัญญาและวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ให้แก่สังคมร่วมสมัยของไทยได้หรือไม่ เพราะวัตถุประสงค์ดังกล่าวยังไม่แสดงผลชัดเจนในช่วงระยะเวลา 3 ปี ของโครงการวิจัย แต่จากการวิจัยข้อมูลเอกสารสาขาวรรณศิลป์ การคัดสรรสรรนิพนธ์ การสัมภาษณ์ผู้รู้ ตลอดจนการศึกษาค้นคว้าความสัมพันธ์ระหว่างการวิจารณ์ศิลปะกับบริบททางสังคม ผลการศึกษาวินิจฉัยสามารถบ่งชี้ได้ชัดว่าการวิจารณ์วรรณกรรมสามารถเสริมสร้างพลังทางปัญญาและวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์แก่สังคมไทยได้ เพราะการวิจารณ์คือการแสดงความคิด และกระตุ้นให้ผู้อ่านคิดต่อ ซึ่งอาจจะเป็นการคิดตาม คิดต่อ หรือคิดแย้งก็ได้ ปฏิบัติจากผู้อ่านบทวิจารณ์ ไม่ว่าจะเป็น

ระดับกระทบความรู้สึกหรือปฏิกิริยาโต้ตอบที่เป็นมุขปาฐะหรือลายลักษณ์ ล้วนยืนยันว่าบทวิจารณ์มีพลังที่ก่อให้เกิดการ “ครุ่นคิดพินิจนึก” อันจะนำไปสู่ความงอกงามทางปัญญาและการสร้างสรรค์ต่อไป

จะเห็นได้ว่าบทวิจารณ์ที่เป็นพลังทางปัญญา นอกจากจะแสดงสำนักทางศิลปะแล้ว บทวิจารณ์ยังแสดงสำนักทางสังคมอีกด้วย ดังนั้น หากเรามีความเชื่อว่าวรรณกรรมสัมพันธ์กับชีวิตและสังคมแล้ว เราก็อาจกล่าวได้ว่า บทวิจารณ์วรรณกรรมก็มีความสัมพันธ์กับชีวิตและสังคมด้วยเช่นกัน บทวิจารณ์ที่มีพลังทางปัญญาจึงเป็นบทวิจารณ์ที่บ่งชี้ชัดเจนว่านักวิจารณ์พยายามจะเชื่อมโยงคุณค่าของวรรณกรรมในฐานะงานศิลปะกับมหาชนผู้รับ โดยชี้ให้เห็นว่าศิลปะมิได้ลอยเด่นอยู่โดยปราศจากรากฐานใด หากแต่รากฐานอันหนักแน่นที่สุดที่รองรับศิลปะคือชีวิตของมนุษย์และความเป็นไปในสังคมนั่นเอง

สรณิพนธ์บทวิจารณ์ 50 บทที่คัดสรรไว้ว่ามีพลังทางปัญญาตามนิยามของโครงการวิจัยฯ เป็นหลักฐานสำคัญที่บ่งชี้ให้เห็นว่าบทวิจารณ์มี “สถานะ” ในวงวรรณกรรม เพราะมีนักวิจารณ์ที่ทำงานอย่างจริงจัง ด้วยความตระหนักว่าทัศนะจากนักวิจารณ์น่าจะมีพลังกระตุ้นนักอ่านให้มองเห็นศักยภาพของงานเขียนและ “เสียง” ของนักวิจารณ์น่าจะดังไปถึงนักเขียนบ้างไม่มากนักน้อย บทวิจารณ์หลายบทที่คัดสรรมา ถือเป็น “หมุดหมาย” ที่บ่งชี้ทิศทางของการวิจารณ์และทิศทางของการสร้างสรรค์วรรณกรรม อันจะเป็นประโยชน์ต่อทั้งผู้สร้างและมหาชนผู้รับ

ในการส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์อย่างเป็นรูปธรรม คณะผู้วิจัย ผู้ร่วมวิจัย และผู้ช่วยวิจัยทุกสาขายังได้พัฒนาทักษะในการวิจารณ์ โดยการเขียนบทวิจารณ์ตีพิมพ์เผยแพร่ทางสื่อมวลชนเพื่อกระตุ้นให้มหาชนสนใจการวิจารณ์ศิลปะมากขึ้น แม้กิจกรรมเสริมนี้จะเหมือนหยดน้ำเล็กๆ ที่ไหลสู่สายธารวรรณกรรม แต่ก็คาดหวังว่าจะเสริมสร้างพลังทางปัญญาและส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ให้แก่สังคมร่วมสมัยของไทยได้พอสมควร ทั้งนี้ สัมฤทธิ์ผลดังกล่าวอาจจะต้องติดตามในระยะยาว

เราเห็นจะต้องยอมรับว่าวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ในสังคมไทยยังไม่เข้มแข็งนัก เพราะค่านิยมของสังคมไทยติดยึดกับทัศนคติว่าการวิจารณ์คือการตำหนิ

ข้อบกพร่อง จึงไม่ยอมรับการวิจารณ์เชิงติติงที่เป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้บางครั้งเกิดการวิจารณ์ได้วิจารณ์ระหว่างนักเขียนและนักวิจารณ์หรือนักวิจารณ์ด้วยกันเองอยู่บ้าง อย่างไรก็ตาม ผลดีต่อผู้อ่านก็คือปรากฏการณ์เช่นนี้นับเป็นการกระตุ้นการอ่าน และทำให้นักอ่านต้องใช้วิจารณญาณของตนในการอ่านและตระหนักถึงความแตกต่างทางความคิดด้วย

ปัญหาความอ่อนแอของวัฒนธรรมการวิจารณ์สัมพันธ์กับความอ่อนแอของวัฒนธรรมการอ่าน การสร้างความแข็งแกร่งของการวิจารณ์จึงต้องกระทำควบคู่ไปกับการส่งเสริมคุณภาพของการอ่าน ทั้งนี้ผลจากการวิจัยพบว่าอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาการวิจารณ์ คือ การศึกษา และสื่อ ในด้านการศึกษาคำเป็นต้องเสริมความแข็งแกร่งในด้านการอ่านและการวิจารณ์ทั้งภาควิชาการและภาคปฏิบัติให้มากขึ้น ส่วนในด้านของสื่อ จำเป็นต้องกระตุ้นให้สื่อมีทัศนคติที่เปิดกว้าง มองเห็นความสำคัญของการส่งเสริมการวิจารณ์ศิลปะในฐานะกิจกรรมทางวัฒนธรรมและกิจกรรมทางปัญญาของสังคมยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ามีข้อจำกัดที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ในสังคมไทยให้แข็งแกร่ง แต่การวิจัยก็สามารถบ่งชี้ได้ว่าการวิจารณ์มีศักยภาพที่จะเป็นพลังทางปัญญาแก่สังคมได้ในระดับที่น่าพึงพอใจ เพียงแต่ผลกระทบของพลังทางปัญญาและการสร้างวัฒนธรรมแห่งวิจารณ์แก่สังคมร่วมสมัยอาจจะไม่สามารถวัดผลความเปลี่ยนแปลงได้ในทันที หรือชัดเจน ดังนั้นวัตถุประสงค์ของการใช้การวิจารณ์ศิลปะในการเสริมสร้างพลังทางปัญญาและวัฒนธรรมให้แก่สังคมร่วมสมัยของไทยจำเป็นต้องรอผลสำเร็จในระยะยาว

2. รายงานย่อกิจกรรม

2.1 การวิจัยเอกสาร

ในช่วงระหว่างวันที่ 4 ม.ค. 2542 - กรกฎาคม 2544 สาขาวรรณศิลป์ได้เก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหนังสือ บทความ บทวิจารณ์ และวิทยานิพนธ์ จากแหล่งข้อมูลต่างๆ และได้จัดทำบรรณานุกรมไว้ รวมทั้งสิ้น 4,319 รายการ แยกออกเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้

ก. หนังสือ ตำรา งานวิจัย ซึ่งเกี่ยวกับทฤษฎีและแนวทางการวิจารณ์ การ

พัฒนาการวิจารณ์ รวมบทวิจารณ์ และรวมบทความทางวรรณคดีศึกษา จำนวน 229 เล่ม

ข. บทความและบทวิจารณ์ จำนวน 4,079 บทความ แบ่งเป็นบทวิจารณ์ นวนิยายและเรื่องสั้น 2,324 บทความ บทวิจารณ์กวีนิพนธ์ 468 บทความ บทวิจารณ์วรรณกรรมประเภทอื่นๆ และบทความ 1,287 บทความ มีรายชื่อนักวิจารณ์ทั้งสิ้น 450 ชื่อ ทั้งนี้ได้ถ่ายสำเนาจากนิตยสาร วารสาร และหนังสือพิมพ์รายวัน ได้แก่ วิทยากรย์ (2471 - 2487) ไทยเชชม (2474 - 2475) มหาวิทยาลัย (2475 - 2481) เอกชน (2484 - 2490) วรรณคดีสาร (2485 - 2487) นิกวันอาทิตย์ (2487) วารวรรณคดี (2489 - 2491) ภาษาและหนังสือ (2502 - 2534) สังคมศาสตร์ปริทัศน์ (2508 - 2518) ชาวกรุง (2509 - 2523) อักษรศาสตร์วิจารณ์ (2516 - 2519) โลกหนังสือ (2520 - 2526) ถนนหนังสือ (2526 - 2530) อักษรศาสตร์ มศก. (2520 - 2534) อักษรศาสตร์ จุฬาฯ (2522 - 2534) ภาษาและวรรณคดีไทย (2527 - 2535) มนุษยศาสตร์ มศว. บางเขน (2521 - 2525) มนุษยศาสตร์ มธ. (2513 - 2530) มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์ (2522 - 2533) มหาวิทยาลัยศิลปากร (2520 - 2530) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2517 - 2526) ภารยสาร (2517 - 2536) รุสมีแล (2525 - 2533) บ้านไม่รู้โรย (2528 - 2531) สีสัน (2530 - 2543) มาตุภูมิรายสัปดาห์ (2534 - 2537) สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ (2501 - 2544) ไฮ-คลาส (2529 - 2540) โลกนวนิยาย (มกราคม - พฤศจิกายน 2539) ช่อการะเกด เล่ม 1 - 41 (2533 - 2542) สารคดี (2533 - 2544) เนชั่นสุดสัปดาห์ (2535 - 2544) โรเตอร์ แมกกาซีน (2535 - 2541) ศิลปวัฒนธรรม (2539 - 2540) ขวัญเรือน (2539 - 2544) ดี เอิร์ธ 2000 (2539 - 2541) GM (2534- 2536/2540 - 2541) บ้านเมือง (2539 - 2541) กรุงเทพธุรกิจ (จุดประกายวรรณกรรม) (2540 - 2544) Bangkok Post (2525 - 2543) รวม 40 รายชื่อ

ค. วิทยานิพนธ์ จำนวน 11 เล่ม

2.2 การสัมภาษณ์ ได้สัมภาษณ์ผู้รู้รวม 30 คน ตามตารางดังนี้

30 พลังการวิจารณ์ : วรรณศิลป์

ลำดับที่	รายชื่อ	สถานภาพ	วันที่
1	คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง	นักวิจารณ์	24 มี.ค. 42
2	กุสุมา รักขมณี	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	30 มี.ค. 42
3	ตรีศิลป์ บุญขจร	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	12 เม.ย. 42
4	กอบกุล อิงคุทานนท์	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	16 เม.ย. 42
5	ขมัยกร แสงกระจ่าง	นักวิจารณ์/นักวิชาการ/ นักเขียน	12 พ.ค. 42
6	นิตยา มาตะวิสุทธิ์	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	13 พ.ค. 42
7	สกุล บุญยทัต	นักวิจารณ์/นักวิชาการ/ นักเขียน	17 พ.ค. 42
8	นฤมิตร สอดคุช	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	25 พ.ค. 42
9	รัตนฤทัย สัจจพันธุ์	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	28 พ.ค. 42
10	ธเนศ เวศร์ภาดา	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	1 มิ.ย. 42
11	นพพร ประชากุล	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	1 มิ.ย. 42
12	สุชาติ สวัสดิ์ศรี	นักวิจารณ์/นักเขียน	12 มิ.ย. 42
13	ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา	นักวิจารณ์	17 มิ.ย. 42
14	ปราชญ์ พันแสง (ปราชญ์ ไชยทิศเสถียร)	นักวิจารณ์	17 มิ.ย. 42
15	น.ท. สุมาลี วีระวงศ์	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	7 ก.ค. 42
16	จตุพร พรปักษะประลัย	นักวิจารณ์	8 ก.ย. 42
17	เทวทัต หรือ ภาควัย จินตมัย	นักวิจารณ์/นักเขียน	8 ก.ย. 42
18	ดอกไม้คำ หรือ สมพงษ์ 'ทวิ	นักวิจารณ์/นักเขียน	28 ก.ย. 42
19	ภิญโญ กองทอง	นักวิจารณ์/นักเขียน	5 ต.ค. 42
20	สิทธา พิณภูวดล	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	7 ต.ค. 42
21	วิพุธ โสภวงศ์	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	11 ต.ค. 42
22	สายพิน ปฐมาบรรณ หรือ พิเชฐ แสงทอง	นักวิจารณ์/นักเขียน	12 ต.ค. 42

ลำดับที่	รายชื่อ	สถานภาพ	วันที่
23	ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	12 พ.ย. 42
24	สุรพงษ์ บุนนาค	นักวิจารณ์/นักเขียน	23 พ.ย. 42
25	พรพิไล เลิศวิชา	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	10 เม.ย. 43
26	วิทยากร เขียงกุล	นักวิจารณ์/นักวิชาการ/ นักเขียน	10 เม.ย. 43
27	สุพรรณา เกரியไกรเพชร	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	14 พ.ค. 43
28	ดวงมน จิตรจ้านงค์	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	14 พ.ค. 43
29	สุพรรณ ทองคล้าย	นักวิจารณ์/นักวิชาการ/ นักเขียน	16 ส.ค. 43
30	ศรีวรรณ เสาวคง	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	16 ส.ค. 43

2.3 การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ รวม 4 ครั้ง ดังนี้

ครั้งที่	วันที่	หัวข้อสัมมนา
1	30 ก.ค. - 1 ส.ค. 42	การวิจารณ์วรรณกรรม
2	20 ต.ค. 42	การวิจารณ์กวีนิพนธ์
3	13 - 14 พ.ค. 43	Literary Criticism between East and West
4	17 - 18 มี.ค. 43	การเรียนการสอนการวิจารณ์วรรณกรรม

2.4 การเสวนากับนักวิจารณ์รุ่นใหม่ จำนวน 1 ครั้ง วันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2543 มีผู้เข้าเสวนารวม 6 คน

2.5 การจัดประชุมใหญ่ประจำปี รวม 3 ครั้ง

ครั้งที่ 1 การประชุมใหญ่ประจำปี พ.ศ. 2542

วันที่ 5-7 พฤศจิกายน 2542 ณ มหาวิทยาลัย

ศิลปากร วิทยาเขตสวนจันทน์ นครปฐม

ครั้งที่ 2 การประชุมใหญ่ประจำปี พ.ศ. 2543

ภาคปฏิบัติ วันที่ 18-20 พฤศจิกายน 2543 ณ มหาวิทยาลัย
กรุงเทพ

ภาควิชาการ วันที่ 9-10 ธันวาคม 2543 ณ มหาวิทยาลัย
ศิลปากร วิทยาเขตท่าพระ

ครั้งที่ 3 การประชุมใหญ่ประจำปี พ.ศ. 2544

วันที่ 1-2 ธันวาคม 2544 ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร
วิทยาเขตสนามจันทร์ นครปฐม

2.6 การสร้างเครือข่าย

เมื่อพิจารณาจากจำนวนสมาชิกผู้เข้าร่วมสัมมนาเชิงปฏิบัติแต่ละครั้ง และประชุมใหญ่ประจำปีทั้งสองครั้ง จะเห็นได้ว่าสาขาวรรณศิลป์ มีเครือข่ายของผู้ที่สนใจเรื่องการวิจารณ์วรรณกรรมค่อนข้างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สมัครเข้าประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 4 เรื่อง การเรียนการสอนวรรณกรรมวิจารณ์ มีจำนวนถึง 200 กว่าคน เครือข่ายของสาขาวรรณศิลป์มีทั้งอาจารย์สอนวรรณคดีไทย อาจารย์สอนวรรณคดีต่างประเทศ นักศึกษาวิชาเอกภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ และสื่อสารมวลชน นักวิชาการอิสระ และนักวิจารณ์ ดังนั้น การสร้างเครือข่ายผู้สนใจวรรณกรรมวิจารณ์จึงได้รับการตอบสนองอย่างน่าพึงพอใจพอสมควร ทำให้มีข้อสังเกตว่า ผู้สนใจวรรณกรรมและการวิจารณ์ที่ปรารถนาจะรับความรู้และถ่ายทอดแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของตนกับผู้อื่นมีจำนวนไม่น้อย หากแต่ขาดเวทีแสดงความคิดเห็น หรือปะทะสังสรรค์ทางความคิด อันจะก่อให้เกิดพลังทางปัญญาที่ออกมาต่อไป หากมีการจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ โดยเน้นทั้งภาควิชาการและภาคปฏิบัติ น่าจะทำให้เครือข่ายของผู้สนใจการวิจารณ์แผ่ขยายกว้างขวางขึ้น ส่งผลต่อการพัฒนาการวิจารณ์และสร้างความเข้มแข็งให้แก่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ได้ในที่สุด

2.7 การจัดทำสรณิพนธ์

คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกสรณิพนธ์ จำนวน 50 บท ประกอบด้วยสรณิพนธ์ภาษาไทย จำนวน 47 บท สรณิพนธ์ภาษาต่างประเทศ จำนวน 3 บท และได้

เขียนบทวิเคราะห์ทุกบท ขั้นตอนการคัดเลือกสรณิพนธ์ ผู้วิจัยจะกล่าวไว้ในข้อ 3.7 ส่วนรายละเอียดของการวิเคราะห์เนื้อหาของสรณิพนธ์ จะกล่าวไว้ในหัวข้อที่ 11 รายชื่อสรณิพนธ์บทวิจารณ์วรรณกรรม 50 บท มีดังนี้

ที่	ชื่อบทวิจารณ์	ผู้เขียน	ผู้วิเคราะห์
1.	ผู้ดี	นิลวรรณ ปิ่นทอง	รินฤทัย สัจจพันธุ์
2.	กวีจะเขียนกาพย์กลอนอย่างไร	ศรีอินทรายุทธ	ชมัยกร แสงกระจ่าง
3.	บทวิจารณ์ ข้างหลังภาพ ของ ศรีบูรพา	บรรจง บรรเจิดศิลป์	รินฤทัย สัจจพันธุ์
4.	ชุมทรัพย์แห่งวรรณคดีชนชาติส่วนน้อย และวรรณคดีท้องถิ่น	ทิปกร	ชมัยกร แสงกระจ่าง
5.	โคลงห้า...มรดกทางวรรณคดีไทย	จิตร ภูมิศักดิ์	ชมัยกร แสงกระจ่าง
6.	บทบาททางวรรณคดีของพระมหามนตรี	จิตร ภูมิศักดิ์	ชมัยกร แสงกระจ่าง
7.	วรรณกรรมปัจจุบัน	ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ	เจตนา นาควัชระ
8.	พระพุทธเลิศหล้าฯ ไม่เห็นได้ทำอะไร	ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ	รินฤทัย สัจจพันธุ์
9.	วิจารณ์ "จดหมายจากเมืองไทย" ของไพบูลย์	ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ	ชมัยกร แสงกระจ่าง
10.	จดหมายถึงหลาน	วิญญวน อินทรกำแหง	ชมัยกร แสงกระจ่าง
11.	พลอย ผู้มีความเป็นไท - อย่างไทย	วิญญวน อินทรกำแหง	ชมัยกร แสงกระจ่าง
12.	พหุวิทยา นวนิยายการเมืองเรื่องแรกของไทย	เจือ สดะเวทิน	รินฤทัย สัจจพันธุ์
13.	วิจารณ์ "สรวรยา" (จากหนังสือรวมเรื่องสั้นฟ้ากับดิน ของ "ลาวคำหอม")	ชลธิรา สัตยารัตนา	ชมัยกร แสงกระจ่าง
14.	"ปณิธานกวี" ความเคลื่อนไหวในความหยุดนิ่ง	ชลธิรา สัตยารัตนา	ชมัยกร แสงกระจ่าง
15.	นิยายวิทยาศาสตร์: จินตนาการเสรีที่ไร้จุดหมาย	สุวรรณา เกรียงไกรเพชร	ชมัยกร แสงกระจ่าง
16.	ศัตรูแท้จริงของนักเขียน	สุชาติ สวัสดิ์ศรี	ชมัยกร แสงกระจ่าง

34 พลังการวิจารณ์ : วรรณศิลป์

ที่	ชื่อบทวิจารณ์	ผู้เขียน	ผู้วิเคราะห์
17.	จาก Gothic Fiction ถึง “เงาอุบาทว์”	สุชาติ สวัสดิ์ศรี	ชมัยพร แสงกระจ่าง
18.	วิจารณ์รวมเรื่องสั้น ชุด “ขุนทอง...เจ้าจะกลับเมื่อฟ้าสาง” ของอัศศิริ ธรรมโชติ	เจตนา นาควัชระ	รินฤทัย สัจจพันธุ์
19.	ศัตรูที่ลึนโผล่: แกมมหนึ่งของวรรณกรรมไทยร่วมสมัย	เจตนา นาควัชระ	รินฤทัย สัจจพันธุ์
20.	ความคิดที่ว่าด้วย “ทิศทางของวรรณกรรม” และ “ทิศทางของการวิจารณ์”	กอบกุล อิงคุทานนท์	อรพินท์ คำสอน
21.	ความเหมือนในความต่างของทางเสือ	กอบกุล อิงคุทานนท์	อรพินท์ คำสอน
22.	มาลัย ชูพินิจ เหตุผลของความรักกับนวนิยายไทย	นิธิ เอียวศรีวงศ์	ชมัยพร แสงกระจ่าง
23.	อะไรคือการวิจารณ์เชิงสุนทรียศาสตร์	แจ่มใจ จิระจันทร์	รินฤทัย สัจจพันธุ์
24.	ตั้งผีเสื้อเดือน: การวิจารณ์ของชายคนหนึ่ง	ดวงมน จิตรจำนงค์	รินฤทัย สัจจพันธุ์
25.	เสียงเดินของหัวใจ สำนักแห่งความเป็นมนุษย์ และความแข็งแกร่งทางวัฒนธรรม	ดวงมน จิตรจำนงค์	รินฤทัย สัจจพันธุ์
26.	การบูรณาการรูปแบบนวนิยายเชิงกวีนิพนธ์ เรื่องเจ้าจันทร์ผมหอม	สุพรรณ ทองคล้าย	อรพินท์ คำสอน
27.	เงินและผู้ยากไร้กับภาพลักษณ์ด้านร้ายของจำลอง	ลำเพา เพ่งวรรณ	รินฤทัย สัจจพันธุ์
28.	ญา นิตานร้อยแก้วแห่งพุทธศตวรรษที่ 25	ธเนศ เวศร์ภาดา	อรพินท์ คำสอน
29.	ภาษากวีในนวนิยาย	ธเนศ เวศร์ภาดา	รินฤทัย สัจจพันธุ์
30.	- วิจารณ์เพลงน้ำ ระเบิดเมฆ ของ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล - บาดแผลที่ไม่มีวันได้รับการเยียวยา	ชัยสิริ สมุทวนิช GAP	รินฤทัย สัจจพันธุ์
31.	มือนั้นสีขาว กวีนิพนธ์ซีไรต์ ปี 2535	ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช	รินฤทัย สัจจพันธุ์
32.	ตุลาคม ทศวรรษใหม่ของไพฑูริย์ ธัญญา	ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช	รินฤทัย สัจจพันธุ์
33.	ผู้หญิงของเอมิงเวย์ ใน “แมวกกลางฝน”	ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช	รินฤทัย สัจจพันธุ์

ที่	ชื่อบทวิจารณ์	ผู้เขียน	ผู้วิเคราะห์
34.	ปริศนาข้างหลังภาพ ของศรีบูรพา	ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์	รินฤทัย สัจจพันธุ์
35.	มืออะไรในลูกอีสาน	นพพร ประชากุล	รินฤทัย สัจจพันธุ์
36.	“สิ้นในน้ำฝน” กับการเล่าเรื่องเรื่องเล่า	นพพร ประชากุล	รินฤทัย สัจจพันธุ์
37.	- ทำไมวรรณกรรมสะท้อนสังคมจึงแก้ ปัญหาสังคมไม่ได้ - สืบเนื่องจากคำถาม “ทำไมวรรณกรรม สะท้อนสังคมจึงแก้ปัญหาสังคมไม่ได้”	นพพร ประชากุล ดวงมน จิตรจำนงค์	รินฤทัย สัจจพันธุ์
38.	จุดอ่อนของการคิดสรรวรรณคดีไทย	พิทยา ว่องกุล	ชมัยกร แสงกระจ่าง
39.	ชาติ กอบจิตติ: นักทดลองทางรูปแบบที่ ไม่เคยหยุดนิ่ง	ดอกไม้ดำ	ชมัยกร แสงกระจ่าง
40.	บริโภคนิยม ความตาย และอัตตา	นฤมิตร สอดสุข	อรพินท์ คำสอน
41.	“ระหว่างรอยมิด” เรื่องสั้นคลาสสิกของ มาโนช พรมสิงห์	นงนภัส ตาปสนันท์	รินฤทัย สัจจพันธุ์
42.	เพราะ “เธอเกิดเป็นมนุษย์...เธอจึงพบกับ สิ่งนี้”	สกุล บุญยทัต	รินฤทัย สัจจพันธุ์
43.	อันเป็นเรื่องสั้น	อัญชลี วิวัฒน์ชัย	ชมัยกร แสงกระจ่าง
44.	ลอยเรือวรรณกรรมในทะเลประวัติศาสตร์	จรรยาพร ปรีภักษ์ประลัย	ชมัยกร แสงกระจ่าง
45.	“เล่นแห่งเวลา” ในกวีนิพนธ์ซีไรต์ '41	กุสุมา รัชชมณี	อรพินท์ คำสอน
46.	นักเขียนไทยในศตวรรษที่ 21	เสกสรรค์ ประเสริฐกุล	รินฤทัย สัจจพันธุ์
47.	ความน่าจะเป็น เรื่องเล่า เรื่องเล่น เรื่องไม่เป็นเรื่อง	พิเชฐ แสงทอง	รินฤทัย สัจจพันธุ์
48.	ความคิด ความเชื่อ และความสำนึกเชิง ปรัชญา	โรนัลด์ พิค็อก (เจตนา นาควัชร: ผู้แปล)	เจตนา นาควัชร

36 พลังการวิจารณ์ : วรรณศิลป์

ที่	ชื่อบทวิจารณ์	ผู้เขียน	ผู้วิเคราะห์
49.	มรดกกรรมของผู้แต่ง	โรลองด์ บาร์ธส์ (ธีรา สุขสวัสดิ์ ณ อยุธยา: ผู้แปล)	เจตนา นาควัชระ
50.	เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (Raymond Williams): การเมืองและอักษรศาสตร์ (บทสัมภาษณ์ โดยนิตยสาร New Left Review)	เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (เจตนา นาควัชระ: ผู้แปล)	เจตนา นาควัชระ

2.8 การเขียนบทวิจารณ์และงานวิชาการของผู้วิจัย

คณะผู้วิจัย สาขาวรรณศิลป์ และหัวหน้าโครงการ ได้เขียนบทวิจารณ์รวม 19 บท บทความวิชาการ 2 บท ตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารและนิตยสารต่างๆ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

บทวิจารณ์

เจตนา นาควัชระ “ศิษย์ฝรั่งที่วิญญาณยังเป็นไทย: ว่าด้วยรวมเรื่องสั้นภาษาอังกฤษ ของ ศุภาศิริ สุพรรณเภสัช” เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่ 8 ฉบับ 350 วันที่ 18-24 กุมภาพันธ์ 2542.

ดวงมน จิตรจำนงค์ “สืบเนื่องจากคำถาม: ทำไมวรรณกรรมสะท้อนสังคมจึงแก้ปัญหาสังคมไม่ได้” เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่ 8 ฉบับ 366 วันที่ 10-16 มิถุนายน 2542.

ขมัยกร แสงกระจ่าง. “มิติใหม่ “ศิวาราตรี” จากร้อยแก้วสู่ร้อยกรอง”.

สกุลไทย ปีที่ 46 ฉบับที่ 2372 (อังคารที่ 4 เมษายน 2543).

ขมัยกร แสงกระจ่าง. “กองทัพมด: ภาพสะท้อนมนุษย์ในสายตามด”

สกุลไทย ปีที่ 47 ฉบับที่ 2391 (15 สิงหาคม 2543): [หน้า 61-62.]

ขมัยกร แสงกระจ่าง. “วันวานในโลกกว้าง : หนังสือสองมิติ”. สกุลไทย

ปีที่ 47 ฉบับที่ 2398. (7 พฤศจิกายน 2543) : [หน้า 62-63.]

รินฤทัย สัจจพันธุ์. “ขุนเขา ทะเล กรีซ” กรุงเทพธุรกิจ (จุดประกาย

วรรณกรรม) ปีที่ 14 ฉบับที่ 4615 วันที่ 12 พฤษภาคม 2544,

[หน้า 14.]

- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ “ความไฝฝันของกวีกับยุคสมัย”, **สกุลไทย** ปีที่ 46 ฉบับ 2384 (อังคารที่ 27 มิถุนายน 2543), [หน้า 20, 21 และ 76.]
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. “ความน่าจะเป็น: คลื่นลูกใหม่ของนักเขียนเรื่องสั้นไทย” **เนชั่นสุดสัปดาห์** ปีที่ 9 ฉบับที่ 437 วันที่ 16-22 ตุลาคม 2543: [หน้า 70-71.]
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. “คืนลี้ลับกลิ่นกามรส: ความรัก ความใคร่ ชีวิต และความตาย”, **ศิลปวัฒนธรรม**, พฤษภาคม 2543, [หน้า 152-155.]
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. “จากแห่งความตาย” **ศรีบูรพา** 4 ฉบับวันนักเขียน 5 พฤษภาคม 2544, [หน้า 146-151.]
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. “บุรีแห่งบรมพุทโธ: เมืองแห่งผู้ตื่นรู้”. **กรุงเทพธุรกิจ: จุดประกายวรรณกรรม**. ปีที่ 13 ฉบับที่ 4188 (11 มีนาคม 2543), [หน้า 18.]
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. “ได้เงาตะวัน...ชีวิตจริงมีทั้งด้านทั้งดงามและเงามืด” **กรุงเทพธุรกิจ: จุดประกายวรรณกรรม**. ปีที่ 13 ฉบับที่ 4202 (25 มีนาคม 2543), [หน้า 18.]
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. “ทะเล จำปี ดนตรี ทราย...ทุกชีวิตล้วนมีทุกข์” **กรุงเทพธุรกิจ: จุดประกายวรรณกรรม**. ปีที่ 13 ฉบับที่ 4265 (27 พฤษภาคม 2543), [หน้า 18.]
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. “แม่จัน...สายน้ำที่ผันเปลี่ยน: เมื่อชีวิตและงานประสาธน์ เป็นหนึ่งเดียว” **สกุลไทย**. ปีที่ 46 ฉบับที่ 2360 (อังคารที่ 11 มกราคม 2543), [หน้า 60-61.]
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. “เย็นลมป่า มอง “ชวน” ในฐานะ “นักเขียน” กล้า ทานตะวัน ปีที่ 1 ฉบับที่ 9 (เมษายน 2544), [หน้า 68-78.]
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. “สนามหญ้า...มุมมองต่อคนและสังคมยุคใหม่จากนักเขียนเลือดใหม่”, **ศรีบูรพา** 3. ฉบับวันนักเขียน “5 พฤษภาคม” 2543, [หน้า 109-120.]
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. “สิงห์สาโท..การค้นพบตัวตนจากรากเหง้าแห่งภูมิปัญญาท้องถิ่น”. **สกุลไทย** ปีที่ 47 ฉบับที่ 2396 (19 กันยายน

38 พลังการวิจารณ์ : วรรณศิลป์

2543) : [หน้า 62-63.]

อรพินท์ คำสอน “ลิตเติลทรี: การสร้างจิตสำนึกอันดีงามให้แก่นุชน้อยใน
การเข้าใจโลกและธรรมชาติ” เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่ 8 ฉบับ 361
วันที่ 6-12 พฤษภาคม 2542.

อรพินท์ คำสอน. “ไอ้ อลิขผู้นำสงสารที่ตกเป็นเหยื่อของยาเสพติด”
สกุลไทย ปีที่ 46 ฉบับที่ 2380 (30 พฤษภาคม 2543), [หน้า 64.]

บทความวิชาการ

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. “วรรณคดีไทยที่ครูไทยควรซาบซึ้ง”, ภาษาและหนังสือ,
ปีที่ 31 (พฤษภาคม 2543) , ฉบับก้าวสู่ศตวรรษที่ 4, [หน้า
25- 35.]

Ruenruthai Sujjapun. “Literature for Life”. *Manusya: Journal of Humanities* vol. 3 issue 2 (September, 2000): 92 - 107. (Thailand Research Fund and Chulalongkorn University)

2.9 การสร้างนักวิจารณ์รุ่นใหม่

สาขาวรรณศิลป์ได้จัดกิจกรรมเพื่อสร้างนักวิจารณ์รุ่นใหม่ 2 ลักษณะ คือ

1. การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสัมมนาได้ฟังการอ่านบท
กวีและเรื่องสั้น ได้แสดงทัศนะวิจารณ์แบบมุขปาฐะ และเขียนบทวิจารณ์ส่งให้
วิทยากรประจำกลุ่มอ่านพิจารณา

2. การพิจารณาให้รางวัลบทวิจารณ์ดีเด่น และนำตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร
ทางวรรณกรรม

กิจกรรมทั้งสองครั้งสามารถกระตุ้นให้นักวิจารณ์รุ่นใหม่แสดงทัศนะ
วิจารณ์ทั้งในแบบมุขปาฐะและแบบลายลักษณ์ และในการพิจารณาให้รางวัลบท
วิจารณ์ดีเด่น มีผู้ได้รับรางวัลและโครงการวิจัยเป็นสื่อกลางส่งไปตีพิมพ์ใน
นิตยสารทางวรรณกรรมเพื่อเผยแพร่ในวงกว้างขึ้น

2.10 การเชื่อมโยงกับนักวิชาการต่างประเทศ

สาขาวรรณศิลป์ได้เชิญนักวิชาการชาวต่างประเทศมาจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ 1 ครั้ง และได้ร่วมกับสยามสมาคม จัดปาฐกถาโดยผู้เชี่ยวชาญทางวรรณคดีอีก 1 ครั้ง มีรายละเอียด ดังนี้

วันที่ 13-14 พฤษภาคม 2543 ณ สถาบันเกอเธ่ Prof. Dr. Vridhagiri Ganeshan ผู้เชี่ยวชาญทางวรรณคดีจากมหาวิทยาลัย Hyderabad ประเทศอินเดีย เป็นวิทยากรในหัวข้อ Literary Criticism between East and West

วันที่ 14 พฤศจิกายน 2543 ณ สยามสมาคม โครงการวิจัยร่วมกับสยามสมาคม จัดแสดงปาฐกถาเรื่อง The Uses of Literary Theory โดย Prof. Maria Alzira Seixo

2.11 การประชุมคณะวิจัยเฉพาะสาขาวรรณศิลป์

นอกจากประชุมโครงการวิจัยฯ เป็นประจำทุก 2 สัปดาห์แล้ว คณะนักวิจัยเฉพาะสาขาวรรณศิลป์ยังมีการประชุมปรึกษาหารือและทำงานร่วมกัน ในเรื่องการคัดเลือกสรรนิพนธ์ การแบ่งงานเขียนบทวิเคราะห์ การสัมภาษณ์ การจัดเสวนา การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ การสรุปประเด็นต่างๆ ในการค้นคว้าวิจัย ฯลฯ อยู่เป็นประจำ ประมาณเดือนละ 2 ครั้ง รวม 36 ครั้ง

2.12 การสนับสนุนและให้คำแนะนำการทำวิทยานิพนธ์

โครงการวิจัยฯ ประกาศให้ทุนอุดหนุนวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการวิจารณ์ มีผู้สมัครขอรับทุนจำนวน 6 ราย และมีสาขาที่ศิลปป์ได้รับการพิจารณาทุนอุดหนุนจำนวน 1 ราย

3. รายงานเชิงวิเคราะห์กิจกรรมประเภทต่าง ๆ

3.1 การวิจัยเอกสาร

จากการศึกษาเอกสารข้อมูลทั้งหมดที่ฝ่ายวรรณศิลป์รวบรวมไว้ จำนวน 4319 รายการประกอบด้วยหนังสือเล่ม บทวิจารณ์/บทความ และวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยพบประเด็นที่น่าวิเคราะห์ ดังต่อไปนี้

40 พลังการวิจารณ์ : วรรณศิลป์

1. ผู้วิจัยอาศัยข้อมูลจากหนังสือเล่ม วิทยานิพนธ์ และบทความเพื่อศึกษาเรื่อง ประวัติพัฒนาการของการวิจารณ์วรรณกรรม บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการวิจารณ์ หลักการวิจารณ์วรรณกรรมประเภทต่างๆ ปัจจัยที่เอื้อต่อการวิจารณ์วรรณกรรม ทิศทางของการพัฒนาการวิจารณ์และพัฒนาการของวรรณกรรมไทย เป็นต้น ส่วนบทความ/บทวิจารณ์ที่ดีพิมพ์ในนิตยสาร วารสาร และหนังสือพิมพ์เป็นข้อมูลในการเลือกเฟ้นสรรนิพนธ์ที่มี “พลังทางปัญญา” ตามนิยามของโครงการวิจัยฯ ดังนั้น สรรนิพนธ์ที่คัดสรรจึงมีรูปแบบต่างๆ ตั้งแต่บทวิจารณ์ตัวบทวรรณกรรมโดยตรง บทนำของบรรณาธิการ บทสัมภาษณ์ ปาฐกถา บทความทั่วไป ไปจนถึงบทความทางวิชาการ นอกจากบทความ/บทวิจารณ์แล้ว หนังสือรวมบทวิจารณ์วรรณกรรมเป็นข้อมูลสำคัญในการคัดเลือกสรรนิพนธ์ด้วย เพราะหนังสือรวมบทวิจารณ์เหล่านี้ผ่านกระบวนการคัดสรรมาแล้วขั้นหนึ่ง การตีพิมพ์หนังสือรวมบทวิจารณ์วรรณกรรม นับว่ามีคุณประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณกรรม เพราะสามารถใช้เป็นตัวอย่างอ้างอิงเพื่อศึกษาวิเคราะห์ ตลอดจนทำให้เห็นทิศทางและพัฒนาการของการวิจารณ์วรรณกรรม ผู้วิจัยได้รวบรวมรายชื่อหนังสือรวมบทวิจารณ์วรรณกรรมที่ดีพิมพ์เผยแพร่แล้วมารายงานไว้ในบทวิเคราะห์นี้ ทั้งนี้ข้อมูลหนังสือรวมบทวิจารณ์ ช่วง พ.ศ. 2528-2538 ผู้วิจัยได้ปรับปรุงเพิ่มเติมจากบทความของ ธเนศ เวศร์ภาดา เรื่อง “12 ปี วรรณคดีวิจารณ์ไทย (พ.ศ. 2526-2538)” (ทะเลปัญญา, พระนคร: สำนักพิมพ์สยาม, 2541, หน้า 128-129) และเพิ่มข้อมูลช่วง พ.ศ. 2538-ปัจจุบัน รายชื่อหนังสือรวมบทวิจารณ์มีดังต่อไปนี้

พ.ศ. 2528 หลังม่านวรรณศิลป์	ดวงมน จิตรจำนงค์
พ.ศ. 2530 ปรากฎการณแห่งกวี	ไพลิน รุ่งรัตน์
ทางอันไม่รู้จบของวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์	เจตนา นาควัชระ
ผจญภัยร้อยเรียง	ชลธิรา สัตยาวัฒนา
พ.ศ. 2531 วาวแพน ได้ ไพลิน รุ่งรัตน์	วาวแพน
คั่นช่องส่องวรรณกรรม	ส. ศิวรักษ์
พ.ศ. 2532 วรรณพิณิจ กฤษณา อโศกสิน	ไพลิน รุ่งรัตน์

- พ.ศ. 2533 จากตลิ่งสูง ชุงหนัก ถึง วิญญาณญี่ปุ่น
กอบกุล อิงคุทานนท์
จากใบไม้ที่หายไป ถึง โรแมนติกของเวิร์ดสเวิร์ธ
กอบกุล อิงคุทานนท์
อัญมณีแห่งวรรณกรรมไทย พิทยา ว่องกุล
วิพากษ์เรื่องสั้นอัญมณีแห่งชีวิต นเรนทร์ จันทระประสูตร
พ.ศ. 2534 ปากกาชนนิก กุสุมา รักษมณี, ปรีชา
ช้างขวัญยืน, ว. วินิจัยกุล
และ ยุทธธร บุญสนิท
พิเคราะห์คึกฤทธิ พินิจสี่แผ่นดิน
สุวิทย์ ว่องวิระ (บรรณาธิการ)
ดินสอขอเขียน ธเนศ เวศร์ภาดา
พ.ศ. 2535 ประชุมความคิดเจ้าจันทร์ผอมฯ
ธเนศ เวศร์ภาดา
(บรรณาธิการ)
พ.ศ. 2536 เส้นทางนักประพันธ์* เสกสรรค์ ประเสริฐกุล
คนกับหนังสือ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์
ภาษาและหนังสือ: 15 ปี ซีไรต์ ธเนศ เวศร์ภาดา
(บรรณาธิการ)
พ.ศ. 2537 สีสันวรรณคดี ชุด บทวิจารณ์ชีวิต
กุสุมา รักษมณี
ปากไก่วรรณกรรม ว. วินิจัยกุล
พ.ศ. 2538 จากเรื่องสั้นคึกฤทธิถึงความวุ่นวายของวรรณกรรมรางวัลโนเบล
กอบกุล อิงคุทานนท์
ชอยซีไรต์ วาณิช จรุงกิจอนันต์
รสวรรณคดีในลีลาละคร พินิจ หุตะจินดา
วรรณวิจารณ์ บรรจง บรรเจิดศิลป์

*พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. ใช้ชื่อว่า บันทึกวรรณกรรม มีเนื้อหาเฉพาะวิจารณ์นักเขียนต่างประเทศ

รำปากกาชัก “ม้าก้านกล้วย”	วาณิช จรุงกิจอนันต์, ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช, สายพิน ปฐมาบรรณ, แดง ใบเล่
ปรากฏการณ์แห่งวรรณกรรม วรรณวิจิตร	ธัญญา สังขพันธานนท์ วัลยา วิวัฒน์ศร
แลลลอลลวดลายวรรณกรรม	รินฤทัย สัจจพันธุ์
พ.ศ. 2539 อ่านอย่างมีเชิงชั้น วิจารณ์อย่างมีเชิงศิลป์	รินฤทัย สัจจพันธุ์
พ.ศ. 2540 วิถีแห่งสัจจะ	สกุล บุญยทัต
พันธะวรรณกรรม	สกุล บุญยทัต
ผู้กระทำชีวิต	สกุล บุญยทัต
กะเทาะเปลือกประชาธิปไตยบนเส้นขนานของวินทร์เลียววาริน	สุพจน์ ด้านตระกูล
พ.ศ. 2543 ทะเลปัญญา	ธเนศ เวศร์ภาดา

นอกจากนี้ยังมีหนังสือรวมบทวิจารณ์ที่ไม่ได้เผยแพร่ในวงกว้าง เป็นเพียงเอกสารที่ผู้เขียนรวบรวมขึ้น ได้แก่ วรรณมาลา และวรรณวิจารณ์ ของ ยุธัตถ์ บุญสินท์

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อเทียบกับจำนวนบทวิจารณ์วรรณกรรมที่ตีพิมพ์ใน นิตยสาร/วารสารซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก หนังสือรวมบทวิจารณ์วรรณกรรมไม่ได้รับการสนับสนุนให้ตีพิมพ์เป็นเล่มมากนัก ผู้วิจัยได้รับทราบด้วยวาจาจากฝ่ายสำนักพิมพ์หลายแห่งที่ให้เหตุผลว่าหนังสือรวมบทวิจารณ์ไม่ประสบความสำเร็จในเชิงธุรกิจ ดังนั้น หากจะมีการรวมเล่มบทวิจารณ์วรรณกรรม จะต้องมีการกำหนดแนวเนื้อหาโดยเฉพาะและอยู่ในกระแสของวงวรรณกรรม เช่น บทวิจารณ์วรรณกรรมที่ได้รับรางวัลซีไรต์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับหนังสือรวมบทวิจารณ์ศิลปะประเภทอื่น ยกเว้นบทวิจารณ์ภาพยนตร์ หนังสือรวมเล่มบทวิจารณ์วรรณกรรมก็อยู่ในสถานการณ์ที่ดีกว่ามาก ที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักพิมพ์ในการพิมพ์ ประเด็นนี้ทำให้น่าคิดต่อไปว่าปรากฏการณ์

เช่นนี้แสดงให้เห็นว่าสำนักพิมพ์ที่ค่าบทวิจารณ์เป็นงานเขียนเฉพาะกิจ ไม่มีผลสืบเนื่องยาวนาน จึงไม่มีคุณค่าในฐานะ “พลังทางปัญญา” มากพอที่จะคัดสรรรวมเล่มเพื่อประโยชน์ทางด้านวรรณคดีศึกษาต่อคนรุ่นหลังหรืออย่างไร หากสำนักพิมพ์ที่ทัศนคติเช่นนี้ นับเป็นการบั่นทอนคุณค่าของการวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมอย่างน่าเสียดาย อีกทั้งยังเป็นอุปสรรคขัดขวางความเติบโตของการวิจารณ์ศิลปะในสังคมไทยอีกด้วย ดังนั้นการจัดทำสรรณิพนธ์ของโครงการวิจัยฯ ตลอดจนการคัดสรรบทวิจารณ์ของผู้วิจัยเพื่อรวมพิมพ์เป็นเล่มในโอกาสต่อไป จึงน่าจะเป็นการเติมช่องว่างนี้ให้เต็มขึ้น และกระตุ้นให้มหาชนโดยเฉพาะประชาคมคนวรรณกรรมเกิดทัศนคติที่ดีต่อการวิจารณ์ และเชื่อมั่นว่าการวิจารณ์ที่ดีมีคุณค่าในฐานะเป็น “พลังปัญญา” ของสังคม ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าตัวงานศิลปะเอง

2. ผู้วิจัยพบว่าแม้ว่าตัวบทวรรณกรรมที่มีพลังเข้มข้นจะไม่ใช่เครื่องรับประกันว่าจะกระตุ้นให้เกิดบทวิจารณ์ที่พลังเข้มข้นเช่นเดียวกันได้ แต่วรรณกรรมที่มีพลังสามารถกระตุ้นให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางหลายแง่มุมได้ ดังปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแก่วรรณกรรมหลายเรื่อง เช่น **ข้างหลังภาพ** ของ ศรีบูรพา มีผู้วิจารณ์ เช่น สมจิตต์ ศิกษมัต (มหาวิทยาลัย, 2481) บัวหลวง (คาดว่า เป็นนามปากกาของ น. ประภาสธิต) (สยามนิกร, 2481) บรรจง บรรเจิดศิลป์ (มหาชน, 2493) กอบกุล อิงคุทานนท์ (ไฮ-คลาส, 2533) ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช (สารคดี, 2540) ฯลฯ **มือนั่นสีขาว** ของ ศักดิ์สิริ มีสมสืบ หลังจากได้รับรางวัลซีไรต์เมื่อปี 2535 มีผู้วิจารณ์หลายคน ได้แก่ กุสุมา รักษมณี ไพลิน รุ่งรัตน์ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ ธนศ เวศร์ภาดา ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช เป็นต้น **หนังสือเล่มสอง** ของ เดือนวาด พิมวนา ในช่วงปี พ.ศ. 2539 มีผู้วิจารณ์ เช่น กอบกุล อิงคุทานนท์ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช วรรณกรรมที่มีผู้วิจารณ์หลากหลายแง่มุม จนทำให้มีการรวมเล่มบทวิจารณ์เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาควบคู่ไปกับตัววรรณกรรม คือ **สี่แผ่นดิน** ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งมีการจัดพิมพ์หนังสือรวมบทวิจารณ์ พ.ศ. 2534 ชื่อว่า **พิเคราะห์คึกฤทธิ์ พินิจสี่แผ่นดิน** โดย สุวิทย์ ว่องวีระ เป็นบรรณาธิการ ตีพิมพ์ครั้งแรก มิถุนายน 2534 และ เรื่อง **เจ้าจันทร์ผมหอม นิราศ พระธาตุอินทร์แขวน** ของ มาลา คำจันทร์ ซึ่งมีการจัดพิมพ์หนังสือรวมบทวิจารณ์

ชื่อ **ประชุมความคิด เจ้าจันทร์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน** โดย ธเนศ เวศร์ภาดา เป็นบรรณาธิการ ในปี พ.ศ. 2535 ปราศกฏการณ์นี้แสดงให้เห็น “พลังทางปัญญา” ของการวิจารณ์อย่างเป็นรูปธรรม

3. การให้รางวัลวรรณกรรม นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการวิจารณ์วรรณกรรมไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการสร้างสรรค โดยเฉพาอย่างยิ่งรางวัลซีไรต์ ซึ่งกลายเป็นรางวัลวรรณกรรมที่มีชื่อเสียงที่สุด และทรงอิทธิพลมากที่สุด ดังจะเห็นได้ชัดเจนว่า การวิจารณ์วรรณกรรมก่อนและหลังการประกาศผลการตัดสินรางวัลซีไรต์จะค่อนข้างคึกคัก นิตยสารบางเล่ม เช่น *เนชั่นสุดสัปดาห์* เปิดพื้นที่ให้สำหรับบทวิจารณ์ บทความ และคอลัมน์สำหรับรายงานความเคลื่อนไหวของรางวัลนี้อย่างจริงจัง นอกจากการวิจารณ์ตัวบทวรรณกรรมแล้ว ในช่วงนี้นิตยสาร/วารสารทางวรรณกรรมต่างๆ ยังมีบทความวิพากษ์วิจารณ์องค์ประกอบของคณะกรรมการ กระบวนการคัดเลือกตัดสิน จุดมุ่งหมายและผลกระทบของการให้รางวัลต่อวงการวรรณกรรม ทั้งผู้เขียน ผู้อ่าน สำนักพิมพ์ สื่อมวลชน และวงการศึกษา ทำให้เห็นว่าการวิจารณ์วรรณกรรมสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและกระแสความสนใจของวงวรรณกรรมด้วย บทวิจารณ์วรรณกรรมจำนวนหนึ่งจึงเป็นบทวิจารณ์วรรณกรรมที่ได้รับรางวัล โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมซีไรต์มักมีบทวิจารณ์ซ้อนกันหลายบทความ และบางครั้งเป็นมูลเหตุทำให้เกิดการวิจารณ์โต้วิจารณ์ระหว่างนักวิจารณ์ด้วยกัน ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การให้รางวัลวรรณกรรมจุดประกายความคิดแก่นักวิจารณ์ ทำให้เกิดการวิจารณ์ซ้อนวิจารณ์หรือวิจารณ์ได้วิจารณ์ อันเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ และสร้างบรรยากาศของวงวรรณกรรมให้คึกคักอีกด้วย

4. การให้รางวัลบทวิจารณ์วรรณกรรม เป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมการวิจารณ์ กองทุนหม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ จัดให้มีการประกวดบทวิจารณ์วรรณกรรมดีเด่นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2535 โดยมีจุดประสงค์ตามที่พิมพ์ไว้ในสูจิบัตรพิธีมอบรางวัลบทวิจารณ์ดีเด่น พ.ศ. 2536 ว่า “เพื่อส่งเสริมให้เกิดการตื่นตัวในวงการวิจารณ์วรรณกรรม อันจะเป็นผลให้มีการสร้างสรรค์งานวิจารณ์วรรณกรรมที่ได้มาตรฐานและมีคุณภาพยิ่งขึ้น” นักวิจารณ์จะต้องส่งผลงานวิจารณ์เข้าประกวดไม่เกิน 7 บทความ นักวิจารณ์วรรณกรรมที่ได้รับรางวัล

จากกองทุนฯ นี้ ได้แก่ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ และธเนศ เวศร์ภาดา (2535) พิระพรหมโสภี (2536) นฤมิตร สอดสุข และจตุพร พรปักษ์ประลัย (2538) ดวงมน จิตรจำนงค์ และ สกฤต บุญยทัต (2540) แต่หลังจากดำเนินการประกวดมาแล้ว 4 ครั้ง กองทุนฯ เปลี่ยนหลักเกณฑ์เป็นการประกวดบทวิจารณ์เพียงชั้นเดียว และมีการจัดประกวดแล้ว 2 ครั้ง คือ พ.ศ. 2542 และ 2544 ครั้งแรกไม่มีผู้ส่งผลงานเข้าประกวด ส่วนครั้งที่สองไม่มีบทวิจารณ์วรรณกรรมบทใดสมควรได้รับรางวัล แม้ปรากฏการณ์นี้จะไม่ได้พิสูจน์ความตกต่ำถดถอยในด้านคุณภาพของบทวิจารณ์เต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่ก็ทำให้ต้องถูกคิดทบทวนมาตรฐานของบทวิจารณ์และศักยภาพของนักวิจารณ์ที่จะทำงานนี้ต่อไป

5. ข้อมูลจากเอกสารบ่งชี้ว่าต้นทางแห่งวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ในบริบทสังคมไทยเริ่มด้วยการวิจารณ์แบบมุขปาฐะ เนื่องจากแต่เดิมการวิจารณ์ประเมินคุณค่าวรรณกรรมเกิดขึ้นในหมู่นักปราชญ์ราชบัณฑิตด้วยกัน ซึ่งน่าจะเป็นการวิจารณ์ด้วยวาจาแล้วเล่าขานกันต่อมาจนมีการบันทึกไว้ภายหลัง ดังที่เรามีความรู้เรื่องข้อวิพากษ์วิจารณ์ของสุนทรภู่ที่มีต่อกลอนของกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เป็นต้น นอกจากการวิจารณ์แบบมุขปาฐะยังมีการวิจารณ์ด้วยการสร้างวรรณกรรมสำนวนใหม่แทนที่สำนวนเดิม เช่น สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงนิพนธ์โคลงโลกนิติแทนสำนวนของเก่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงนิพนธ์กฤษณาสอนน้องคำฉันท์แทนสำนวนเก่าที่แต่งโดยพระยาราชสุภาวดีและภิกษุอื่น โดยแสดงเหตุผลว่าเป็นเพราะของเดิมเป็นสำนวนของกวีบ้านนอก ไม่ไพเราะ การแต่งวรรณกรรมเรื่องใหม่เพื่อล้อเรื่องเดิมก็อาจนับว่าเป็นการวิจารณ์ตามขนบแบบไทยเดิมได้เช่นกัน เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่องวงศ์เทวราช ล้อเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ที่แต่งโดยกวีสามัญชนที่ไม่รู้ธรรมเนียมในราชสำนัก และพระมหามนตรี (ทวีป) แต่งเรื่องระเด่นลันได ซึ่งเป็นเรื่องของคนชั้นต่ำล้อเลียนเรื่องอิเหนา ซึ่งเป็นเรื่องของคนชั้นสูง เป็นต้น การวิจารณ์โดยการแต่งล้อเช่นนี้มีนัยเชิงทฤษฎีที่น่าวิจัยต่อไปว่ามีความสัมพันธ์กับบริบทของสังคมและการสร้างสรรค์วรรณกรรมในยุคอดีตอย่างไร

การวิจารณ์ตัวบทวรรณกรรมอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรน่าจะเริ่มจาก “เทียนวรรณ” นักปราชญ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 วิจารณ์เรื่องพระอภัยมณี ของ

สุนทรภู่ โดยเขียนไว้เป็นบทกลอน บ่งชี้ให้เห็นว่านิทานคำกลอนเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมสมัยใหม่ต่างไปจากเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ที่แต่งกันมาแต่เดิม ในยุคที่มีการพิมพ์ นอกจากบทวิจารณ์ที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์แล้ว รูปแบบของบทวิจารณ์ในยุคเริ่มแรกอีกลักษณะหนึ่ง คือ คำนำและคำอธิบายหนังสือ ซึ่งนอกจากจะกล่าวถึงประวัติผู้แต่ง และอธิบายลักษณะของวรรณกรรมแล้ว ยังวิเคราะห์ประเมินคุณค่าวรรณกรรมนั้นอีกด้วย ดังนั้น กล่าวได้ว่าการวิจารณ์เริ่มต้นจากบทวิจารณ์ตนเอง และบทวิจารณ์ผู้อื่น จากนั้นจึงปรับเปลี่ยนมาเป็นบทวิจารณ์ซึ่งทำหน้าที่เป็นบุคคลที่สามในการอธิบาย ติความ และพิจารณาคุณค่าของตัวบท

6. จะเห็นได้ว่าเมื่อผู้วิจารณ์เป็นบุคคลที่สาม และบทวิจารณ์เป็นสื่อกลางระหว่างผู้เขียน/วรรณกรรมกับผู้อ่าน บทวิจารณ์จึงมีบทบาทสำคัญ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร และวารสารเป็นเวทีให้แก่วิวิจารณ์วรรณกรรมมาเป็นเวลายาวนาน เราสามารถสืบค้นหลักฐานของการวิจารณ์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรในหนังสือพิมพ์ นิตยสาร และวารสาร ย้อนอดีตขึ้นไปจนถึงหนังสือพิมพ์*ดุสิต* *วิภาค* *พจนกิจ* ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งตีพิมพ์บทวิจารณ์ของเทียนวรรณ วิจารณ์นิทานคำกลอนเรื่อง **พระอภัยมณี** ของสุนทรภู่ ไว้เป็นบทกลอนว่ามีความดีเด่นแตกต่างจากนิทานจักรๆ วงศ์ๆ ทั่วไป ในสมัยรัชกาลที่ 6, 7, และ 8 หนังสือพิมพ์รายวัน รายสัปดาห์และรายปักษ์เปิดเวทีให้แก่คอลัมนิสต์วิจารณ์วรรณกรรมอย่างแพร่หลาย ได้แก่ *วิทยาคาร* *ไทยเชชม* *ศรีกรุง* *วรรณคดีสาร* *วงวรรณคดี* *มหาวิทยาลัย* *นิกรวันอาทิตย์* เป็นต้น ส่วนช่วง พ.ศ. 2492-2500 ซึ่งมีการนำแนวคิด “ศิลปะเพื่อชีวิต” เข้ามาเผยแพร่ หนังสือพิมพ์*อักษรสาส์น* และ *เอกชน* เป็นเวทีสำคัญในการเผยแพร่แนวคิดนี้ รวมทั้งตีพิมพ์บทวิจารณ์วรรณคดีและวรรณกรรมด้วยกรอบความคิดแบบมาร์กซิสต์

ก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เวทีวิจารณ์ที่คึกคักมากที่สุดคือ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ซึ่งให้พื้นที่สำหรับบทวิจารณ์การเมือง สังคม และศิลปะ รวมทั้งวรรณคดีอย่างต่อเนื่อง ส่วนในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 วารสาร*อักษรศาสตร์วิจารณ์* นับว่าเป็นเวทีโดดเด่น เพราะเปิดโอกาสให้นักวิจารณ์หน้าใหม่ที่เป็นนิสิตนักศึกษาแสดงทัศนะความคิดเห็นต่องานวรรณกรรมอย่างเปิดกว้าง น่าสนใจว่าในช่วงนี้เวทีวิจารณ์ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางของการ

เสนอแนวความคิดที่แตกต่างกันในเรื่องของการประเมินคุณค่าของวรรณคดีและวรรณกรรม

หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 จนถึง 2540 เป็นช่วงที่เวทีของการวิจารณ์วรรณกรรมมีหลากหลาย เพราะมีนิตยสารทางวรรณกรรมโดยเฉพาะ ได้แก่ โลกหนังสือ ถนนหนังสือ บ้านไม่รู้อยู่ไรเตอร์แมกกาซีน ช่อกระแสด ฯลฯ นิตยสารทั่วไป เช่น สีสัน ไชยศาสตร์ ปาจารย์สาร สารคดี The Earth 2000 นิตยสารผู้หญิง หรือนิตยสารสำหรับครอบครัว ได้แก่ สตรีสาร สกุลไทย ขวัญเรือน แพรว โลกนวนิยาย และหนังสือพิมพ์ข่าวการเมืองเศรษฐกิจ ได้แก่ สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ มติชนสุดสัปดาห์ เนชั่นสุดสัปดาห์ ผู้จัดการรายวัน มาตุภูมิรายสัปดาห์ กรุงเทพธุรกิจ (จุดประกายวรรณกรรม) ฐานเศรษฐกิจรายสัปดาห์ ต่างเปิดคอลัมน์วรรณกรรมวิจารณ์เป็นคอลัมน์ประจำ รวมทั้งหนังสือพิมพ์รายวันภาษาอังกฤษอย่าง The Bangkok Post ซึ่งนอกจากจะมีคอลัมน์วิจารณ์วรรณกรรมต่างประเทศแล้ว ยังให้พื้นที่ส่วนหนึ่งสำหรับการวิจารณ์วรรณกรรมไทยโดยเฉพาะอีกด้วย การวิจารณ์วรรณกรรมจึงมีบรรยากาศคึกคัก การเปิดคอลัมน์วิจารณ์ซึ่งมีผู้เขียนประจำ ทำให้มีผู้ที่สร้างงานวิจารณ์ต่อเนื่อง เช่น ไพฑูริย์ รุ่งรัตน์ หรือ บัวแพน นันทพิสัย (ขมัยกร แสงกระจ่าง) เขียนบทวิจารณ์ประจำให้สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ช่วง พ.ศ. 2521 - 2538 ดวงมณ จิตรจันทน์ เขียนบทวิจารณ์ประจำให้ปาจารย์สาร ช่วง พ.ศ. 2529 - 2533 The Earth 2000 ช่วง พ.ศ. 2537 - 2539 และไฮ-คลาส ช่วง พ.ศ. 2540 รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ เขียนบทวิจารณ์ใน มาตุภูมิรายสัปดาห์ ช่วง พ.ศ. 2534 - 2537 และ เนชั่นสุดสัปดาห์ ช่วง พ.ศ. 2537 - กลางปี 2540 ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช และนพพร ประชากุล เขียนบทวิจารณ์สลับกันในสารคดีรายเดือน ตั้งแต่ พ.ศ. 2533 - ปัจจุบัน เป็นต้น การมีนักวิจารณ์ประจำคอลัมน์สร้างความมั่งคั่งแก่การเขียนบทวิจารณ์ เกิดการสร้างงานอย่างต่อเนื่อง แต่ขณะเดียวกันทำให้นักวิจารณ์หน้าใหม่ขาดเวทีในการนำเสนอผลงานของตน ยกเว้นแต่นักเขียนเจ้าของคอลัมน์หรือบรรณาธิการหนังสือพิมพ์เอื้อเฟื้อหน้ากระดาษแก่นักวิจารณ์อิสระ เช่น คอลัมน์ “วรรณกรรมพินิจ” ในสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ของ ไพฑูริย์ รุ่งรัตน์ ให้โอกาสแก่นักวิจารณ์รุ่นน้องได้ตีพิมพ์ผลงานวิจารณ์อีกหลายคน หรือคอลัมน์วรรณกรรมวิจารณ์ของ “จุดประกายวรรณกรรม” หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ

ก็เปิดพื้นที่ให้นักวิจารณ์อิสระอื่นๆ นอกจากสกุล บุญยทัต และ ดอกไม้ดำ ซึ่งเป็นคอลัมนิสต์ที่เขียนประจำ

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการจัดทำนิตยสารทางวรรณกรรมโดยตรงไม่สร้างผลกำไรจนสามารถเลี้ยงตัวเองได้ นิตยสารทางวรรณกรรมหลายเล่มจึงต้องปิดตัวเองไปเมื่อไม่อาจแบกรับภาวะขาดทุนได้อีกต่อไป เช่น *โลกหนังสือ* (ปิดตัว 2526) *ถนนหนังสือ* (ปิดตัว 2530) *บ้านไม่รู้โรย* (ปิดตัว 2531) *โลกนวนิยาย* (ปิดตัว 2539) *มีอายุไม่ถึงปี* *ช่อกระแสด* (ปิดตัว 2542 หลังดำเนินการมา 9 ปี) และ *ไรเตอร์แมกกาซีน* (ปิดตัวปี 2543) รวมทั้งนิตยสารข่าวเศรษฐกิจการเมืองสังคมที่เปิดเนื้อหาให้คอลัมนิสต์วิจารณ์วรรณกรรม ได้แก่ *มาตุภูมิ* *ดอกเบี๋ยรายสัปดาห์* *ฐานเศรษฐกิจ* *The Earth 2000* ก็ปิดตัวลงไปด้วยในช่วงภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ นอกจากนี้ ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้หนังสือพิมพ์ นิตยสาร/วารสารบางเล่มจำเป็นต้องลดหน้ากระดาษลง คอลัมน์วรรณกรรมวิจารณ์ถูกยกเลิกไป ตัวอย่างที่เห็นเป็นรูปธรรมมากที่สุดคือ *เนชั่นสุดสัปดาห์* ลดหน้ากระดาษลงโดยยกเลิกคอลัมน์วิจารณ์ในช่วงกลางปี พ.ศ. 2540 เพื่อสู้ภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม เมื่อสถานการณ์ทางเศรษฐกิจดีขึ้น หนังสือพิมพ์ *เนชั่นสุดสัปดาห์* กลับมาสนับสนุนให้ตีพิมพ์บทความเชิงวิจารณ์อีกครั้งในราว พ.ศ. 2542 โดยให้นักวิจารณ์หลายคนผลัดเวียนกันเขียน ได้แก่ ดวงมน จิตรจำนงค์ ในคอลัมน์ “รู้สึกนึกคิด” ธเนศ เวศร์ภาดา ในคอลัมน์ “ในโลกวรรณศิลป์” ชูศักดิ์ ภัทธกุลวณิช และนพพร ประชากุล ในคอลัมน์ “วิจักษ์วิจารณ์” ต่อมาเปิดคอลัมน์ “ดิงามจริงลวง บันวรรณกรรมกับ สิงห์สนามหลวง” โดย สิงห์สนามหลวง (สุชาติ สวัสดิ์ศรี) คอลัมน์ “วรรณกรรมวิจารณ์” เขียนประจำโดย สายพิน ปฐมาบรรณ และคอลัมน์ “เลียบโลกหนังสือ” เขียนประจำโดย ภาคย์ จินตมัย นอกจากนี้ในช่วงการประกวดวรรณกรรมซีไรต์ ปี 2542 ยังมีคอลัมน์ “รายงานวัฒนธรรม” “เคาท์ดาวซีไรท์ 99” และ “ระเบียงเรื่องสั้น” สำหรับรายงานข่าว วิเคราะห์วิจารณ์เรื่องซีไรต์โดยเฉพาะอีกด้วย เช่นเดียวกับในปี 2543 มีคอลัมน์ “รายงานพิเศษ” เป็นคอลัมน์เฉพาะกิจเรื่องซีไรต์ และในช่วงนี้คอลัมน์ “ทักษิณสมัย” ของ จำลอง ฝั่งชลจิตรก็หันมาวิจารณ์วรรณกรรมบางเล่มที่เข้ารอบ นอกจากนี้คอลัมน์ประจำดังกล่าวนั้นแล้ว *เนชั่นสุดสัปดาห์* ยังให้เนื้อที่สำหรับคอลัมน์รายงานพิเศษ และ

บทความพิเศษ สำหรับการวิพากษ์วิจารณ์แวดวงวรรณกรรมและบริบททางสังคมที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมอยู่เนือง ๆ อีกด้วย และที่น่าสนใจมากคือเปิดคอลัมน์ “ของฝาก” ให้สุกัญญา หาญตระกูล วิจารณ์วรรณกรรมสำหรับเด็กทั้งของไทยและต่างประเทศติดต่อกันสิบกว่าฉบับ ดังนั้น ช่วง พ.ศ. 2542-2543 เนชั่นสุดสัปดาห์ จึงเป็นเวทีวิจารณ์วรรณกรรมที่คึกคัก คับคั่ง หนาแน่น และโดดเด่นที่สุด แต่นับจากกลางปี 2543 เป็นต้นมา ความคึกคักนี้ก็กลับลดลงอย่างเห็นได้ชัด เหลือเพียงคอลัมน์ของ “สิงห์สนามหลวง” และคอลัมน์ “เสวนาคาเฟ่” ของพิเศษ วรรณพิสุทธิ์ ขนาดครึ่งหน้ากระดาษ ซึ่งเป็นรายงานวรรณกรรมเท่านั้น เนชั่นสุดสัปดาห์จึงทยอยปลายปี 2543 ด้วยการตีพิมพ์บทความวิจารณ์ ฟ้าบ่กั้น ของ ลาว คำหอม โดยพิเชฐ แสงทอง ยาว 15 ตอน และนับจากต้นปี 2544 ไม่มีคอลัมน์วิจารณ์วรรณกรรมอีกเลย แต่จะตีพิมพ์บทความวิจารณ์ตามที่มีนักวิจารณ์ส่งเข้าไปโดยไม่ถือเป็นคอลัมน์ประจำ

จะเห็นได้ว่า หนังสือพิมพ์บางฉบับที่เคยเป็นเวทีวิจารณ์วรรณกรรมที่แข็งแกร่ง กลับยกเลิกคอลัมน์วิจารณ์วรรณกรรม หรือลดเนื้อที่ลง หรือปรับเปลี่ยนเป็นการเขียนบทความเชิงวิเคราะห์ทิศทาง กระแสนิยม หรือประเด็นน่าสนใจ หรือเป็นรายงานวรรณกรรม หรือบทความที่ให้ภาพรวมของวงวรรณกรรมมากกว่าเขียนบทวิจารณ์วรรณกรรมเฉพาะเล่ม ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความสนใจของผู้อ่านในวงกว้างขึ้น ดังนั้น นักวิจารณ์บางคนอาจปรับแนวการวิจารณ์เป็นการวิเคราะห์วิจารณ์เปรียบเทียบวรรณกรรมหลายเล่มที่เสนอเนื้อหาหรือแนวคิดประเด็นเดียวกัน เช่น ผลงานของภาคย์ จินตมัย ในเนชั่นสุดสัปดาห์หรือนักวิจารณ์บางคนวิเคราะห์วิจารณ์ผลงานรวมของนักเขียนหลายคนต่อเนื่องเป็นชุด เช่น ผลงานวิจารณ์ของจรรยาพร ปรปักษ์ประลัย ในสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ หรือคอลัมน์วิจารณ์ในสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ชื่อ “กระทู้ดอกทอง” โดย คำ ผกา วิจารณ์วรรณกรรมโดยเน้นเฉพาะเนื้อหาเกี่ยวกับผู้หญิง ซึ่งการปรับเปลี่ยนเช่นนี้เป็นการประนีประนอมประสานประโยชน์ร่วมกันระหว่างความอยู่รอดของธุรกิจการพิมพ์กับการสร้างวัฒนธรรมการเสพวรรณศิลป์ ซึ่งอาจเป็นการพยายามปรับเปลี่ยนที่อาจต้องปรับตัวอีกในระยะต่อไปตามความสนใจของผู้อ่าน

ปรากฏการณ์ของการสร้างเวทีวิจารณ์วรรณกรรมที่น่าสนใจอีกประการ

หนึ่งคือ ปัญหาจากวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจทำให้สำนักพิมพ์พิจารณาตีพิมพ์ผลงานของนักเขียนที่เห็นว่า “ขายได้” เท่านั้น และแทบจะไม่ตีพิมพ์ผลงานของนักเขียนใหม่ นักเขียนรุ่นใหม่จำนวนหนึ่งจึงด้านกระแสนิยมที่การพิมพ์หนังสือถูกผูกขาดโดยสำนักพิมพ์ขนาดใหญ่ ด้วยการลงทุนจัดพิมพ์ผลงานเขียนของตน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบทกวีนิพนธ์ และเรื่องสั้น โดยไม่พึ่งพาสำนักพิมพ์ และจัดจำหน่ายแบบ “ขายตรง” สู่อ่าน โดยไม่พึ่งพาผู้จัดจำหน่าย กล่าวได้ว่าเป็นการจัดพิมพ์วรรณกรรมนอกกระบบธุรกิจการพิมพ์ซึ่งเป็นตัวกลางระหว่างนักเขียนและผู้อ่านมาเป็นเวลาช้านาน และเรียกว่า “หนังสือทำมือ” อันหมายความว่า จัดพิมพ์ และใช้กระบวนการทำรูปเล่มง่ายๆ เป็นจำนวนไม่มาก (เป็นร้อยเล่ม) มิใช่การจัดพิมพ์โดยผ่านโรงพิมพ์คราวละเป็นพันเล่มขึ้นไป แนวคิดของवाद रवी นักเขียนหนุ่ม ผู้ริเริ่มก่อตั้ง “สำนักหนังสือใต้ดิน” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 ได้รับการขานรับอย่างแพร่หลาย วรรณกรรมเหล่านี้ต่อมาได้รับการเรียกขานว่าเป็น “วรรณกรรมนอกกระแส”

นอกจากการจัดพิมพ์วรรณกรรมนอกกระแสแล้ว ยังมีนิตยสารทางวรรณกรรมเกิดใหม่หลายเล่ม ในลักษณะหนังสือนอกกระแสเช่นกัน เพื่อเปิดทางเลือกให้แก่ผู้อ่าน นิตยสารเหล่านี้ตีพิมพ์บทกวี เรื่องสั้น บทบรรยาย บทความทั่วไป และบทวิจารณ์ อาจกล่าวได้ว่านิตยสารเหล่านี้ช่วยชดเชยเวทีวรรณกรรมและเวทีวิจารณ์ที่ขาดหายไปได้พอสมควร แม้ว่าบทวิจารณ์ที่ตีพิมพ์ในนิตยสารเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่ใช่บทวิจารณ์ที่มีความเป็นวิชาการมากนัก นิตยสารที่น่าสนใจที่สุดในกลุ่มนี้ เพราะเน้นความเป็นวิชาการพอสมควร คือ *กลัทานตะวัน* ซึ่งคงกฤษ ไตรยางค์ เป็นบรรณาธิการ และประเสริฐ จันท์คำ เป็นผู้บริหาร *กลัทานตะวัน* เป็นหนังสือรายเดือน ตีพิมพ์รูปเล่มสวยงาม ผ่านกระบวนการของโรงพิมพ์ แต่พิมพ์จำนวนน้อย จำหน่ายแก่สมาชิกประจำและวางตามร้านหนังสือบางแห่งเช่นร้านหนังสือเล็กๆ และร้านสนามหลวง *กลัทานตะวัน* ตีพิมพ์บทความวิจารณ์วรรณกรรมเกือบทุกฉบับ และได้ตีพิมพ์ผลงานวิจารณ์ที่ได้รับรางวัลจากโครงการวิจัยวิจารณ์ แต่หลังจากออกหนังสือมาได้ 10 ฉบับ ก็ได้ปิดตัวลง นิตยสารทางวรรณกรรมที่น่าสนใจอีกเล่ม คือ *Vain Comment* ซึ่งมีพิเชษฐ แสงทอง (นักวิจารณ์ในนามปากกา สายพิณ ปฐมาบรรณ, ผู้สื่อข่าววรรณกรรมในนามปากกา

อาวัญ และอื่น ๆ) เป็นบรรณาธิการ เป็นหนังสือที่เน้นสาระทางวิชาการ นอกเหนือจากบทความเกี่ยวกับวรรณกรรมและนักเขียนทั้งไทยและต่างประเทศแล้วยังมีบทความวิชาการทางวรรณกรรม โดย ยุรฉัตร บุญสนิท อาจารย์ผู้สอนวรรณกรรมจากมหาวิทยาลัยทักษิณตีพิมพ์เป็นประจำ และตีพิมพ์บทวิจารณ์วรรณกรรมโดยนักวิจารณ์ทั้งเก่าและใหม่อีกด้วย *Vain Comment* เป็นหนังสือทำมือคือ ผลิตเอง โดยไม่ผ่านกระบวนการของโรงพิมพ์ จำหน่ายเฉพาะสมาชิกซึ่งมีจำนวน 189 คน และวางจำหน่ายตามร้านหนังสือบางแห่ง เดิมเป็นหนังสือรายเดือน ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นหนังสือรายสองเดือน

นอกจากนี้ มีนิตยสาร AW (Alternative Writer) ของ นิวัติ พุทธประสาท นักเขียนเรื่องสั้นรุ่นใหม่ เป็นนิตยสารราย 2 เดือน รูปเล่มเป็นหนังสือทำมือ ผลิตแล้ววางจำหน่ายตามร้านหนังสือที่สนับสนุนวรรณกรรมนอกกระแส ได้แก่ ร้านหนังสือเล็ก ๆ และร้านสนามหลวง นิตยสาร AW ผลิตจำหน่ายมาเป็นเวลาปีกว่าแล้ว ที่น่าสนใจสำหรับนิตยสารนอกกระแสเล่มนี้ คือ ได้เปิดเว็บไซต์ชื่อ thaiwriter.net ซึ่งนอกจากเผยแพร่วรรณกรรมแล้ว ยังเผยแพร่บทวิจารณ์วรรณกรรมอีกด้วย ได้แก่ บทวิจารณ์ผลงานประพันธ์ของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล โดยสุภาพ พิมพ์ชน ซึ่งเผยแพร่มาแล้วกว่าสิบตอน จึงกล่าวได้ว่าเวทีวิจารณ์ได้ขยายเวทีจากนิตยสาร / วารสารและหนังสือพิมพ์เข้าไปสู่อำนาจจักรของเส้นใยแก้วที่เรียกว่าเป็นโลกยุคใหม่ไร้พรมแดนอย่างแท้จริง

เนื้อหาของนิตยสารดังกล่าวข้างต้นเน้นที่วรรณกรรมและศิลปะแขนงอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่อง เช่น ดนตรี ทัศนศิลป์ ละคร และภาพยนตร์ แทบทุกฉบับเปิดเนื้อที่สำหรับการวิจารณ์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการวิจารณ์เป็นส่วนเชื่อมโยงระหว่างการสร้างสรรค์ศิลปะกับการเสพศิลปะที่มีความสำคัญสูง นอกจากนิตยสารที่กล่าวไปแล้ว ยังมีนิตยสารนอกกระแสอีกหลายเล่มที่ผลิตรูปเล่มแบบหนังสือทำมือ เนื้อหาหลากหลาย เน้นความสนุกสนานในการอ่านมากกว่าสาระทางวิชาการ ได้แก่ *BC Bzine* (BC หมายถึง Book Cyber) มีปราชญ์ พันแสง นักวิจารณ์ซึ่งกำลังเป็นขวัญใจของกลุ่มวัยรุ่นที่นิยมเล่นอินเทอร์เน็ต เป็นผู้ริเริ่มจัดทำ, *POMO* (หมายถึง Post-Modernism) ของกลุ่มนิยมวรรณกรรมยุคใหม่, *ชุมทางปากหมา* โดย กลุ่มอุกกาบาต และ *Bioscope* ซึ่งเป็นนิตยสารที่เน้นการวิจารณ์ภาพยนตร์และเพลง

ปรากฏการณ์ของวรรณกรรมและนิตยสารนอกกระแส ที่ผลิตเองด้วยมือหรือเทคโนโลยีต่ำ วางจำหน่ายในลักษณะขายตรงสู่สมาชิกหรือผู้อ่านผู้สนใจเฉพาะกลุ่มเช่นนี้ เป็นเรื่องที่น่าสนใจติดตามต่อไป เพราะสะท้อนให้เห็นความพยายามของนักเขียนรุ่นใหม่ที่ต้องด้านระบบทุนนิยมที่ควบคุมกลไกการผลิต อันส่งอิทธิพลสูงต่อการกำหนดทิศทางของวรรณกรรม และการสร้างรสนิยมของผู้อ่านการผลิตและจำหน่ายอย่างเป็นอิสระจากกระบวนการธุรกิจการพิมพ์เช่นนี้ จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งสำหรับผู้อ่านทั่วไป ไม่ให้ติดกับดักของ “ตัวกลาง” ที่ฉ้อฉลซึ่งอาจกำหนดทิศทางการสร้าง-เสพศิลปะอย่างผิดๆ แต่ปัญหาใหญ่สำหรับนิตยสารเหล่านี้คือขาดเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินการให้ต่อเนื่อง จึงยังไม่อาจทำนายได้ว่า เวทีใหม่ๆ ของการเผยแพร่บทวิจารณ์ศิลปะวรรณกรรมเหล่านี้จะสามารถประคองตัวด้านอายุเศรษฐกิจไปได้อีกนานเท่าใด

7. เมื่อพิจารณาเรื่องวิธีการวิจารณ์วรรณกรรม พบว่ามีลักษณะหลากหลาย ทั้งการใช้ประสบการณ์การอ่านเป็นฐานของการวิจารณ์ และการแสดงความคิดเห็นหรือปฏิกิริยาส่วนตัว ไปสู่การวิจารณ์โดยใช้ทฤษฎีความรู้ หรือศาสตร์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างมาช่วยในการตีความหมายของตัวบท และชี้ให้เห็นศิลปะของการประพันธ์ บทวิจารณ์บางส่วนเป็นการวิเคราะห์ตีความ ในขณะที่บทวิจารณ์บางส่วนมีการประเมินคุณค่าไปพร้อมกันด้วย บทวิจารณ์ที่ใช้การวิจารณ์เชิงสุนทรียภาพมีเป็นจำนวนมาก ส่วนบทวิจารณ์ที่ใช้ศาสตร์ข้ามสาขาก็น่าสนใจไม่น้อย นอกจากนี้ นักวิจารณ์บางคนยังสามารถตีความหมายเลยจากตัวบทวรรณกรรมออกไปสู่ชีวิตและสังคมด้วย ทำให้ผู้อ่านมองเห็นพลังยิ่งใหญ่ของวรรณกรรมที่มีผลกระทบต่อผู้อ่านหลายแง่หลายมุม

8. ในประเด็นของนักวิจารณ์ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าหลังจากมีการวิจารณ์เป็นลายลักษณ์อักษร นักวิจารณ์วรรณกรรมเริ่มแยกตัวจากนักเขียน แม้ในปัจจุบันจะมีนักเขียนหรือกวีบางคนทำบทบาทสองอย่างคือ บทบาทในฐานะผู้สร้างสรรค์และบทบาทในฐานะผู้วิจารณ์ เช่น ว. วนิชย์กุล (ดร. คุณหญิงวินิตา ดิถียนต์) ชมัยภร แสงกระจ่าง (ไพลิน รุ่งรัตน์) แร่คำ ประโดยคำ (สุพรรณทองคล้อย) ไพฑูรย์ ธีธัญญา (ธีธัญญา สังขพันธ์านนท์) สกฤต บุญยทัต สมพงษ์ 'ทวิ' (ดอกไม้คำ) ฯลฯ แต่นักเขียนและนักวิจารณ์เหล่านี้ก็แยกบทบาทจากกันอย่าง

เด็ดขาด เพียงแต่ความเป็นนักเขียนอาจทำให้เข้าใจและอธิบายกระบวนการสร้างสรรค์ได้ดี ปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ นักเขียน/นักวิจารณ์เกือบทุกคนในกลุ่มนี้เป็นผู้สอนวิชาทางวรรณกรรมด้วย จึงทำให้สามารถนำหลักเกณฑ์ในการวิจารณ์มาใช้ได้อย่างเป็นวิชาการ มิใช่วิจารณ์โดยใช้ความรู้สึกส่วนตัวเพียงอย่างเดียว

นักวิจารณ์ที่ให้สัมภาษณ์แก่คณะผู้วิจัยบางคน เช่น ไพธิน รุ่งรัตน์ และ ดอกไม้ดำ เรียกร้องให้นักวิชาการทำงานวิจารณ์ให้มากขึ้นโดยไม่ต้องกลัว “เปลืองตัว” แต่อันที่จริงจะพบว่าการวิจารณ์สาขาวรรณศิลป์มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับนักวิชาการมากกว่าสาขาอื่น เพราะนักวิชาการจำนวนมากเป็นนักวิจารณ์ และได้รับการยอมรับในประชาคมวรรณกรรมอย่างสูง เพราะนักวิชาการสามารถนำทฤษฎีต่างๆ มาอธิบายปรากฏการณ์ของวรรณกรรมได้หลากหลาย ทำให้เกิดมิติมุมมองใหม่ๆ แก่วงการวรรณศิลป์ จากการสำรวจข้อมูลบทวิจารณ์สาขาวรรณศิลป์พบรายชื่อนักวิจารณ์ถึง 450 ชื่อ นักวิจารณ์ส่วนหนึ่งเป็นนักอ่านผู้มีประสบการณ์ส่วนหนึ่งเป็นบรรณาธิการหนังสือ และอีกส่วนหนึ่งเป็นนักวิชาการซึ่งอาจแบ่งเป็นนักวิชาการวรรณกรรมไทย นักวิชาการวรรณกรรมต่างประเทศ นักวิชาการสาขาอื่น เช่น รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ภาษาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ นิเทศศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ปรัชญา และศิลปะ ฯลฯ ความหลากหลายในด้านภูมิหลังของนักวิจารณ์ ทำให้เห็นวาทกรรมมิใช่เป็นศิลปกรรมทางภาษาเท่านั้น เพราะเนื้อหาของวรรณกรรมเกี่ยวข้องกับมนุษย์และสังคมทุกด้าน วรรณกรรมจึงเป็นศิลปะแห่งการสร้างสรรค์ที่เชิญชวนนักวิชาการสาขาอื่นๆ ให้ใช้มุมมองที่แตกต่างออกไปในการวิจารณ์ประเมินคุณค่า และเป็นการสนับสนุนแนวคิด “ศิลปะสองทางให้แก่นัก” อีกด้วย แม้ว่า “สาขาวรรณกรรม” มีความซับซ้อนลึกซึ้งกว่าภาษาในชีวิตประจำวัน แต่สาขาวรรณกรรมก็ยังเป็นภาษาหนังสือ การเข้าถึงวรรณกรรมจึงไม่ยุ่งยากซับซ้อนเหมือนกับการเข้าถึงทัศนศิลป์ สังคีตศิลป์ และศิลปะการแสดง ซึ่งมี “ภาษาเฉพาะ” ที่ต้องอาศัยความรู้เฉพาะทางและทักษะในการเสพอย่างมาก ดังนั้น การวิจารณ์วรรณกรรมจึงเปิดกว้างสำหรับผู้คนที่มิใช่ภูมิหลังและภูมิรู้ต่างๆ เข้ามาร่วมเสนอประสบการณ์การอ่านแก่ผู้อื่น ผู้วิจัยเห็นว่าข้อสังเกตนี้น่าจะเป็นคำตอบของข้อมูลในด้านปริมาณและความหลากหลายของผู้วิจารณ์วรรณกรรม

9. การวิจารณ์ต้องอาศัยความรู้ความสามารถทั้งศาสตร์และศิลป์ หมายความว่าผู้วิจารณ์ต้องมีความรู้ทฤษฎีวรรณคดี ขบวนการประพันธ์ วรรณคดีศึกษา และทฤษฎีการวิจารณ์ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องมีความสามารถในการใช้ภาษาถ่ายทอดทัศนะวิจารณ์ของตนไปสู่ผู้อ่านอย่างชัดเจน คมคาย และมีพลัง ในด้านศาสตร์ความรู้ มีการสร้างตำราวรรณคดีวิจารณ์ขึ้นครั้งแรกในราว พ.ศ. 2480 ได้แก่บทความทางวรรณคดีวิพากษ์ พระนิพนธ์กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ตีพิมพ์ในวรรณคดีสาร ต่อมาได้รวมเล่มเป็นงานพระนิพนธ์ของท่าน นอกจากนี้มีการแปลตำราการประพันธ์จากภาษาบาลี คือ สุไพศาลังการ และจากภาษาสันสกฤต คือ อลङ्การศาสตร์ ต่อมามีตำราที่ประพันธ์โดยนักวิชาการในยุคต่าง ๆ ได้แก่ การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์ ของ พระยาอนุมานราชธน วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ ของ ดร.วิทย์ ศิวะศรียานนท์ บทความชื่อ “หัวใจของวรรณคดีไทย” และ หนังสือวิเคราะห์วรรณคดีไทย ของ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ บทความชื่อ “วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี” และหนังสือทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี, ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ และ ทางอันไม่รู้จบของวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ ของ ดร.เจตนา นาควัชระ วรรณคดีวิจารณ์ ของ คุณหญิงกุหลาบ มลลิกะมาส สนธิรียภาพในภาษาไทย ของ ดวงมน จิตรจำนงค์ ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง ของ อีรวาตี ไตรลงคะ เป็นต้น นอกจากนี้มีตำราที่เกี่ยวกับประวัติพัฒนาการของวรรณคดีวิจารณ์ 2 เล่ม คือ ทอไหมในสายน้ำ ของ ดวงมน จิตรจำนงค์ ชลดา เรื่องรักชลิขิต และ รื่นฤทัยสัจจพันธุ์ วรรณกรรมวิจารณ์ ของ ธัญญา สังขพันธานนท์ เป็นต้น หนังสือเหล่านี้ใช้เป็นตำราอ้างอิงหรือประกอบการเรียนการสอนนิชาวรรณคดีวิจารณ์ในระดับอุดมศึกษาตลอดมา น่าสังเกตว่า ตำราวรรณคดีวิจารณ์ส่วนใหญ่เขียนขึ้นจากการที่ผู้เขียนสังเคราะห์ทฤษฎีทางวรรณคดีของตะวันตกเข้ากับประสบการณ์ ความรู้ความคิดเกี่ยวกับวรรณคดีไทยได้อย่างหนักแน่นและนำไปใช้ในการวิจารณ์ภาคปฏิบัติได้ แต่กระนั้น ก็ยังมีความต้องการตำราทางวรรณคดีวิจารณ์เพิ่มมากขึ้นกว่าที่มีอยู่ เพื่อให้ผู้สอนผู้เรียนมีความรู้ทางวิชาการใหม่ๆ ที่ทันสมัย ทันความเจริญของวิทยาการวรรณคดีวิจารณ์ของตะวันตก เช่น ความรู้เรื่องทฤษฎีต่างๆ ดังจะเห็นข้อเรียกร้องนี้ในใบประเมินผลและรายงานการสัมมนาเชิง

ปฏิบัติการของสาขาวรรณศิลป์เรื่อง “การเรียนการสอนวรรณกรรมวิจารณ์” นอกจากจะเรียกร้องให้สร้างตำราแล้ว ผู้เข้าร่วมสัมมนายังต้องการนำสรณิพนธ์ บทวิจารณ์ที่คณะผู้วิจัยจัดทำขึ้นไปใช้เป็นตำราในการศึกษาวรรณคดีวิจารณ์อีกด้วย

10. น่าสังเกตว่าในจำนวนข้อมูลบทวิจารณ์ที่รวบรวมได้ถึง 4,319 รายการ มีบทวิจารณ์นวนิยายและเรื่องสั้นมากที่สุดจำนวน 2,324 รายการ บทวิจารณ์กวีนิพนธ์มีเพียง 468 รายการ ส่วนที่เหลือเป็นบทความวิจารณ์วรรณกรรมประเภทอื่นๆ และสารคดี จำนวน 1,287 รายการ จากข้อมูลนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นในเบื้องต้นว่า นวนิยายและเรื่องสั้นเป็นรูปแบบงานเขียนที่ชวนให้ “ตีความ” เพื่อค้นหาความหมายของสารที่ผู้แต่งต้องการนำเสนอ และวิเคราะห์วิจารณ์กลวิธีในการนำเสนอสารนั้นๆ นอกจากนี้ รูปแบบของนวนิยายและเรื่องสั้นที่เป็นร้อยแก้วยังเอื้อต่อความเข้าใจในการอ่านมากกว่างานกวีนิพนธ์ โดยเฉพาะสำหรับคนรุ่นใหม่ เพราะกวีนิพนธ์มีข้อบังคับของฉันทลักษณ์ที่เรียกร้องให้ผู้วิจารณ์จำเป็นต้องมีความรู้เพิ่มพิเศษในด้านจังหวะ สวรรค์ เสียง และข้อกำหนดอื่นๆ จึงจะสามารถ “เจาะเกราะเหล็ก” เข้าไปสู่สารความคิดและอารมณ์ของกวีได้อย่างลึกซึ้ง บทวิจารณ์กวีนิพนธ์จึงพบน้อยกว่าบทวิจารณ์งานประเภทอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดีเก่าซึ่งมักแต่งเป็นร้อยกรอง จะพบบทวิจารณ์น้อยที่สุด ส่วนบทวิจารณ์ผลงานประเภทสารคดี พบว่ามีอยู่ไม่มากนัก และโดยมากไม่แสดงพลังทางปัญญาเท่าใดนัก เหตุผลน่าจะเป็นเพราะสารคดีเป็นหนังสือแสดงข้อเท็จจริง จึงไม่มีเนื้อหาซึ่งต้องตีความลึกซึ้งหลายแง่มุมเหมือนงานเขียนประเภทนวนิยาย เรื่องสั้น หรือกวีนิพนธ์ บทวิจารณ์ สารคดีจึงมีลักษณะเป็นการแนะนำหนังสือมากกว่าบทวิจารณ์โดยตรง ข้อมูลบทวิจารณ์ที่รวบรวมได้จึงสัมพันธ์กับการคัดเลือกสรณิพนธ์ ผู้วิจัยพบว่าสรณิพนธ์บทวิจารณ์ที่แสดงพลังทางปัญญาจะเป็นบทวิจารณ์นวนิยายและเรื่องสั้นมากกว่างานเขียนร้อยกรอง บทวิจารณ์สารคดีที่มีพลังทางปัญญาน่าจะไม่พบเลย ส่วนบทวิจารณ์วรรณคดีก็มักจะเป็นการวิเคราะห์เชิงวิชาการโดยละเอียด อย่างไรก็ตามประเด็นนี้ท้าทายให้มีการวิเคราะห์วิจัยในโอกาสต่อไปว่ามีความนิยมเขียนบทวิจารณ์วรรณกรรมบางประเภทมากเป็นพิเศษ และบางประเภทน้อยเป็นพิเศษนั้น เป็นเพราะเหตุปัจจัยด้านใดบ้าง

3.2 การสัมภาษณ์

สาขาวรรณศิลป์ได้สัมภาษณ์ผู้ร่วม 30 คน ผู้เหล่านี้มีทั้งอาจารย์ นักวิชาการ ที่ศึกษาทางวรรณคดีโดยตรง และนักวิจารณ์ที่มีพื้นฐานความรู้หรือประสบการณ์สาขาอื่น เช่น ศิลปะ นิเทศศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ เป็นต้น นักวิจารณ์เหล่านี้ บางคนไม่ได้เขียนบทวิจารณ์อีกแล้ว ในขณะที่นักวิจารณ์บางคนยังทำงานอยู่อย่างต่อเนื่อง และหลายคนเป็นนักวิจารณ์รุ่นใหม่ที่มีผลงานตีพิมพ์สม่ำเสมอ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการ คณะผู้วิจัยได้กำหนดคำถามในการสัมภาษณ์ไว้กว้างๆ ดังนี้

1. การศึกษาและการทำงานของผู้ให้สัมภาษณ์
2. การเลือกวรรณกรรมมาวิจารณ์
3. หลักเกณฑ์ที่ใช้ในการวิจารณ์
4. ความรู้เกี่ยวกับประวัติการวิจารณ์ไทย และบริบททางสังคมที่มีอิทธิพลต่อการวิจารณ์
5. ความเห็นเกี่ยวกับทฤษฎีการวิจารณ์
6. ความเห็นเกี่ยวกับพื้นฐานความรู้ด้านวรรณคดีศึกษา
7. ความเห็นที่มีต่อการวรรณกรรมและวงการวิจารณ์วรรณกรรม
8. ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการวิจารณ์ นักวิจารณ์ และส่งเสริม “วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์”
9. ความเห็นว่าบทวิจารณ์เป็นพลังปัญญาแก่สังคมหรือไม่
10. ตัวอย่างบทวิจารณ์ที่เห็นว่าดีเด่นและมีพลังทางปัญญา

ผู้เหล่านี้ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการวิจัย ดังเช่น นักวิจารณ์ทุกท่านเห็นว่าวรรณคดีศึกษาเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นพื้นฐานของการวิจารณ์วรรณคดี ทุกคนเห็นว่าทฤษฎีการวิจารณ์เป็นสิ่งจำเป็นต้องเรียนรู้ และอันที่จริงเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวรรณคดีอยู่แล้ว ส่วนการเลือกใช้ทฤษฎีใด ใช้มากน้อยแค่ไหน ใช้อย่างไร ขึ้นอยู่กับตัวบทวรรณกรรมที่นำมาวิจารณ์ และขึ้นอยู่กับมุมมอง วิธีคิดของผู้วิจารณ์ นักวิจารณ์ที่เป็นนักวิชาการสายอักษรศาสตร์ มักใช้พื้นฐานความรู้ทางสุนทรียศาสตร์ในการวิจารณ์ ส่วนนักวิจารณ์ที่มีพื้นฐานความรู้สาขาอื่นๆ ก็จะนำความรู้เหล่านั้นมาใช้ในการวิจารณ์วรรณกรรม อัน

เป็นการยืนยันว่า ศิลปะย่อมส่งทางให้แก่กัน ดังเช่น จรูญพร ปรปักษ์ประลัย ให้สัมภาษณ์ว่านำความรู้เรื่องภาพยนตร์มาใช้ในการวิจารณ์วรรณกรรม ส่วนศรีวรรณ เสาวิวงศ์ใช้มุมมองทางทัศนศิลป์ ในขณะที่วิทยากร เชียงกูล กล่าวว่ามักจะวิจารณ์วรรณกรรมในเชิงสังคมมากกว่าแนวอื่น เป็นต้น

ประเด็นว่าการวิจารณ์เป็นพลังทางปัญญาหรือไม่ ผู้รู้ทุกท่านมีความเชื่อว่างานวิจารณ์เป็นกิจกรรมทางปัญญาของมนุษย์ เป็นประสบการณ์ทางปัญญาของผู้วิจารณ์ ดังนั้น บทวิจารณ์ที่ดีย่อมส่งพลังทางปัญญาไปสู่ผู้อ่าน กระตุ้นให้เกิดการ “ครุ่นคิดพินิจนึก” อันจะนำไปสู่ความเข้าใจโลกและชีวิตต่อไป

ผู้รู้มีความเห็นว่าบทวิจารณ์ที่มีพลังปัญญาสูงจะมีอิทธิพลข้ามยุคข้ามสมัยและข้ามวัฒนธรรม แม้จะไม่ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อสังคมสมัยหลังเข้มข้นเท่ากับช่วงยุคสมัยที่บทวิจารณ์นั้นเกิดขึ้น หรือในยุคที่มีกระแสนิยมทางวรรณกรรมสอดคล้องกัน อย่างเช่น บทวิจารณ์ของจิตร ภูมิศักดิ์, อินทรายุทธ หรือนายผี และบรรจง บรรเจิดศิลป์ ซึ่งใช้แนวมาร์กซิสต์ จะมีพลังเข้มข้นเฉพาะในช่วงที่มีการยอมรับกระแสความคิดแบบมาร์กซิสต์ในสังคมและในการสร้างสรรค์วรรณกรรม แต่ถึงแม้ว่ากระแสการเมืองในสังคมไทยจะเปลี่ยนแปลงไปแล้ว เราก็ไม่อาจปฏิเสธบทบาทของบทวิจารณ์เหล่านั้นในฐานะพลังปัญญาของสังคมไทยในช่วงเวลาหนึ่งไปได้ นอกจากนี้ ผู้รู้หลายคนมีความเห็นตรงกันว่าบทวิจารณ์ของ เจตนา นาควัชระ ชื่อ “ศัตรูที่สิ้นไหล: แง่มุมหนึ่งของวรรณกรรมไทยร่วมสมัย” เป็นบทวิจารณ์ที่มีผลกระทบต่อนักวิจารณ์ นักอ่าน และนักเขียนมาก ทำให้ผู้อ่านมองเห็นความเปลี่ยนแปลงของกระแสวรรณกรรมในแนวเพื่อชีวิตของไทย และทำให้เห็นทัศนคติของนักเขียนที่มีต่อสังคม ผู้รู้อีกหลายคนเห็นว่าบทวิจารณ์วรรณกรรมของ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ทำให้เกิดมุมมองหลากหลายสำหรับนักวิจารณ์รุ่นใหม่ ผู้รู้หลายคนมีความเห็นว่าผลงานวิจารณ์ของชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช และนพพร ประชากุล มีพลังกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวในการศึกษาทฤษฎีวรรณกรรม และการใช้มุมมองใหม่ ๆ ในการวิจารณ์วรรณกรรมอย่างมาก

ในด้านวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ ผู้รู้ส่วนใหญ่มีความเห็นว่าวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์วรรณกรรมในสังคมไทยไม่เข้มแข็ง สืบเนื่องมาจากสังคมไทยมี

ความคิดว่าการวิจารณ์คือการทำให้เกิดความไม่เข้าใจกันระหว่างผู้วิจารณ์และผู้ถูกวิจารณ์ บางครั้งลุกลามไปเป็นการวิวาทะอย่างรุนแรง นอกจากนี้วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์จะพัฒนาให้เข้มแข็งได้ยากหากวัฒนธรรมการอ่านยังอ่อนแอ เพราะเมื่อมีการอ่านหนังสือน้อยลง การวิจารณ์ก็ได้รับความสนใจน้อยลงเช่นกัน การวิจารณ์จึงไม่มีผลในการกระตุ้นการอ่าน ไม่ช่วยสร้างบรรยากาศในวงวรรณกรรมให้คึกคัก ยกเว้นในช่วงของการประกวดวรรณกรรม ผู้รู้มีข้อเสนอแนะในการส่งเสริมการวิจารณ์หลากหลายวิธี ได้แก่ นักวิจารณ์ควรวิเคราะห์ตัวงานมากกว่าตัดสินตีชม เพื่อหลีกเลี่ยงการวิวาทะกับศิลปินผู้สร้าง นักวิจารณ์ต้องพัฒนาตนเองให้มีความรอบรู้กว้างขวาง มีกรอบความคิดที่ไม่คับแคบ ใช้วิทยาการหลายสาขาช่วยให้เกิดมุมมองใหม่ๆ ต่อวรรณกรรม ต้องส่งเสริมวัฒนธรรมการอ่านในสังคมไทยให้เข้มแข็งขึ้น โดยแก้ไขทั้งเรื่องระบบการศึกษาและรสนิยมของสังคม สื่อมวลชนต้องส่งเสริมการวิจารณ์วรรณกรรมเช่นเดียวกับส่งเสริมการวิจารณ์ศิลปะอื่นๆ ที่มหาชนนิยม ได้แก่ การวิจารณ์ภาพยนตร์ การวิจารณ์ละครโทรทัศน์ การวิจารณ์เทปบันทึกภาพและแผ่นบันทึกเสียง เป็นต้น ทั้งนี้ทำได้โดยสื่อเปิดพื้นที่สำหรับการวิจารณ์วรรณกรรมให้มากขึ้น เพื่อให้การอ่านเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต กระตุ้นให้คนรักการอ่าน เล็งเห็นคุณประโยชน์และศิลปะของการสร้างสรรค์วรรณกรรม

ผู้รู้เหล่านี้แสดงทัศนะต่อวรรณกรรมไทยสมัยปัจจุบันว่าไม่มีความหลากหลายในการสร้างสรรค์เท่ากับยุคก่อน ผู้รู้อย่างน้อย 3 คน ระบุตรงกันว่า มีวรรณกรรม 2 ประเภทใหญ่เท่านั้น คือ วรรณกรรมสร้างสรรค์ และวรรณกรรมยอดนิยม วรรณกรรมแต่ละประเภทต่างมีกลุ่มผู้อ่านของตน ผู้รู้หลายคนเห็นว่าวรรณกรรมยอดนิยมจำนวนไม่น้อยสามารถผูกเรื่องได้ซับซ้อน และนักเขียนมีฝีมือทางวรรณศิลป์สูง แต่นักวิจารณ์ส่วนมากไม่สนใจนำมาวิจารณ์ ในขณะที่เดียวกันมีความเห็นว่าวรรณกรรมสร้างสรรค์ในปัจจุบันไม่ได้มีพัฒนาการก้าวหน้ามากนักจากงานของชาติ กอบจิตติ ผู้รู้บางคนเห็นว่าเรื่องสั้นมีพัฒนาการมากที่สุด แต่ก็เป็นการพัฒนาการด้านรูปแบบมากกว่าเนื้อหา สอดคล้องกับผู้รู้อีกคนหนึ่งเห็นว่าวรรณกรรมสมัยใหม่ยังตามไม่ทันกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม เช่น ยังไม่มีวรรณกรรมที่สะท้อนปัญหาและผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจได้

อย่างระทึกใจ ส่วนกวีนิพนธ์มีพัฒนาการช้าที่สุด ทั้งนี้เพราะขาดกลุ่มผู้อ่านด้วยเป็นสำคัญ ซึ่งน่าจะเป็นเหตุทำให้การวิจารณ์กวีนิพนธ์ก็น้อยกว่าการวิจารณ์หนังสือประเภทอื่น ๆ

ส่วนความเห็นต่อวงการวิจารณ์วรรณกรรมในปัจจุบัน ผู้รู้หลายคนเห็นว่าเวทีสำหรับวิจารณ์มีน้อยลงด้วยปัญหาทางเศรษฐกิจ นักวิจารณ์มีจำนวนลดลง นักวิจารณ์หลายคนที่เคยทำงานต่อเนื่องมายาวนานวางมือไปโดยถาวร เช่น กอบกุล อิงคุทานนท์ ภิญโญ กองทอง ชลธิรา สัตยาวัฒนา ฯลฯ นักวิจารณ์ที่มีคุณภาพสูงบางคนทำงานได้ไม่สม่ำเสมอเพราะขาดเวทีวิจารณ์ เช่น ดวงมน จิตรจรรย์นงค์ นอกจากนี้ นักวิจารณ์ที่เขียนประจำมีลักษณะเป็นคอลัมนิสต์มากขึ้น นั่นคือ เขียนถึงประเด็นกว้างๆ มากกว่าลงลึก เมื่อพื้นที่มีน้อย บทวิจารณ์ก็ปรับเปลี่ยนเป็นบทความหรือบทวิจารณ์เฉพาะประเด็นมากขึ้น

3.3 การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ

สาขาวรรณศิลป์จัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการรวม 4 ครั้ง

ครั้งที่ 1 วันที่ 30 กรกฎาคม-1 สิงหาคม 2542 รวม 3 วัน การสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง “การวิจารณ์วรรณกรรม” ณ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยากร คือ ศ.ดร. เจตนา นาควัชระ อ.นิตยา มาศะวิสุทธิ รศ. ดร. รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ อ. ชัยภร แสงกระจ่าง สุชาติ สวัสดิ์ศรี กวี/นักเขียนรับเชิญ ให้แสดงผลงาน คือ นิคม รายยวา และศักดิ์ศิริ มีสมสืบ

ครั้งที่ 2 วันที่ 20 ตุลาคม 2542 ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นการสัมมนาเชิงปฏิบัติการต่อเนื่องจากการสัมมนา ครั้งที่ 1 โดยเน้นเฉพาะการวิจารณ์กวีนิพนธ์ให้แก่ผู้ที่เคยร่วมสัมมนาในครั้งที่ 1 วิทยากร ได้แก่ ศ. ดร. เจตนา นาควัชระ อ. นิตยา มาศะวิสุทธิ รศ. ดร. รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ และ อ. ชัยภร แสงกระจ่าง

ครั้งที่ 3 วันที่ 13-14 พฤษภาคม 2543 ณ สถาบันเกอเธ่ Prof. Dr. Vridhagiri Ganeshan ผู้เชี่ยวชาญทางวรรณคดีจาก Central Institute of English and Foreign Languages เมือง Hyderabad ประเทศอินเดีย เป็นวิทยากรในหัวข้อ Literary Criticism between East and West

ครั้งที่ 4 วันที่ 17 -18 มีนาคม 2544 ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร ท่าพระ

เรื่อง “การเรียนรู้การสอนการวิจารณ์วรรณกรรม” วิทยากร ได้แก่ ศ. ดร. เจตนา นาควัชระ รศ. ดร. ดวงมน จิตรจํานงค์ ผศ. สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร และ ผศ. ธัญญา สังขพันธานนท์

การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการทั้ง 4 ครั้ง ได้รับความสนใจมาก มีผู้สมัครเข้าร่วมการสัมมนาเกินกว่าจำนวนที่คาดหมายไว้ทุกครั้ง ผู้เข้าสัมมนามีความหลากหลายทั้งนักวิชาการ นักศึกษา นักวิจารณ์ นักเขียน บรรณาธิการ การจัดสัมมนาแต่ละครั้งมีนัยต่อการวิจัยดังนี้

ในการสัมมนาเชิงปฏิบัติการครั้งแรก ผู้เข้าร่วมสัมมนาทุกคนมีโอกาสได้รับความรู้ภาควิชาการโดยผู้ทรงคุณวุฒิ ได้ฟังการอภิปรายจากนักวิจารณ์ และนักเขียนรับเชิญ และได้แสดงทัศนะวิจารณ์แบบมุขปาฐะในการประชุม นอกจากนี้ต้องเขียนบทวิจารณ์วรรณกรรมที่ผู้วิจัยเลือกใช้เป็นแบบฝึกหัด ผู้เข้าร่วมสัมมนาจึงได้รับความรู้ทั้งภาควิชาการและภาคปฏิบัติ และมีโอกาสฝึกหัดการวิจารณ์ทั้งแบบมุขปาฐะและลายลักษณ์อีกด้วย วิวาทะในกลุ่มสัมมนามีพลังแรงกระตุ้นให้เกิดมุมมองและความคิดหลากหลาย จนแม้นักเขียนผู้สร้างงานก็อดใจไม่อยู่ เข้าร่วมเสวนาวิวาทะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้ร่วมสัมมนาอย่างจริงจัง ทำให้บรรยากาศของการสัมมนาสนุกสนาน เปิดกว้างให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นอย่างทั่วถึง แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์เกิดขึ้นได้ไม่ยาก หากการวิจารณ์แสดงให้เห็นความเข้าใจ จริงใจ และปราศจากอคติระหว่างนักวิจารณ์และนักเขียน

จากการสัมมนาครั้งแรก ทำให้เห็นว่านักอ่านส่วนมากมีจุดอ่อนในการวิจารณ์กวีนิพนธ์ ซึ่งเป็นงานวรรณศิลป์ที่มีความลึกซึ้ง จึงได้จัดสัมมนาครั้งที่ 2 เพื่อเสริมความรู้ความเข้าใจในเรื่องการวิจารณ์กวีนิพนธ์โดยเฉพาะ เห็นได้ว่าผู้เข้าร่วมสัมมนาได้นำแนวทางตลอดจนเทคนิคในการวิจารณ์กวีนิพนธ์ที่วิทยากรได้ชี้แนะไว้ มาใช้วิจารณ์หนังสือรวมบทกวีนิพนธ์ที่กำหนดให้อ่านล่วงหน้า ผู้ร่วมสัมมนาได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น แสดงความรู้สึกรู้สึก และตีความหมายบทกวีบางบทที่กระตือรือร้นเป็นพิเศษ นอกจากนี้ยังได้ทดลองวิจารณ์ข้อวิจารณ์ โดยแสดงความเห็นตอบทวิเคราะห์บทกวีบางบทที่เป็นสรณิพนธ์ในโครงการ “กวีนิพนธ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคม” อีกด้วย

การสัมมนาทั้งสองครั้งนี้ แม้จะยังไม่อาจสร้างนักวิจารณ์ใหม่ขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนในทันที แต่ก็นับว่าเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการวิจัยและพัฒนา นั่นคือ ประสบผลสำเร็จในการให้ความรู้ความเข้าใจเรื่อง การวิจารณ์แก่ผู้เข้าร่วมสัมมนา และทำให้ผู้เข้าร่วมสัมมนาได้ทดลองวิจารณ์ด้วยตนเอง ซึ่งจะพบว่าผู้ที่เป็นนักวิจารณ์ต้องสัมผัสตัวบทวรรณกรรมด้วยตนเอง ต้องอ่านตัวบทอย่างละเอียด อ่านปฏิกิริยาทางอารมณ์และความคิดของตนเอง อย่างแม่นยำเที่ยงตรง และสามารถแปรปฏิกิริยาของตนออกเป็นวาทะกรรมที่มีเหตุผลและสื่อความไปยังผู้อ่านคนอื่นได้ บทวิจารณ์ที่มีพลังจึงเป็นวรรณกรรมอีกชิ้นหนึ่งที่มีคุณค่าสาระทางด้านความคิด และความรู้สึกที่มีเหตุผลรองรับ สามารถอธิบายได้ชัดเจน

การสัมมนาเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 3 เป็นการนำประสบการณ์จากต่างประเทศมาเสริมประสบการณ์ที่มีอยู่เดิม วิทยาการจากอินเดียมีความรู้ลึกซึ้งในวรรณคดีของชาติและมีความเชี่ยวชาญในวรรณคดีตะวันตก จึงมีทัศนะเชิงเปรียบเทียบอย่างแหลมคม ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยหลายประการ เป็นต้นว่า ผู้เชี่ยวชาญจากอินเดียอธิบายว่า ในวัฒนธรรมสันสกฤต การวิจารณ์หมายถึง การแสดงความชื่นชม เป็นปฏิกริยาระหว่างกวีกับผลงาน ผู้อ่านแทนตัวเองกับกวี พยายามเข้าใจและเข้าถึงสิ่งที่กวีต้องการแสดงออก ผู้อ่านจึงเป็นผู้ที่ซาบซึ้ง ไม่ใช่ตัดสิน ในขณะที่ความหมายของการวิจารณ์ตามวัฒนธรรมตะวันตกคือการแสดงความคิดเห็นต่อผู้อื่น นอกจากนี้ผู้เชี่ยวชาญชาวอินเดียยังกล่าวว่านักวิจารณ์ชาวอินเดียได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีวิจารณ์ของตะวันตกเช่นกัน การวิจารณ์ในอินเดียมีแนวโน้มที่หลากหลาย ทั้งการใช้ทฤษฎีโบราณ ทฤษฎีตะวันตก ทฤษฎีผสมผสาน และไม่ใช้ทฤษฎีใด ๆ เลย ผู้เชี่ยวชาญให้ข้อคิดว่าการถ่ายทอดความรู้ข้ามวัฒนธรรมนับเป็นการสร้างความอุดมทางวิชาการ แต่สิ่งที่น่าอันตรายอย่างยิ่งคือการรับทอดความรู้จากวัฒนธรรมอื่นอย่างมีดบอด และกลายเป็นคนนอกกับวัฒนธรรมของชาติตน ความรู้และทัศนะจากการที่ผู้เชี่ยวชาญที่มีความชำนาญทั้งวรรณคดีอินเดียและวรรณคดีตะวันตกทำให้ผู้วิจัยและผู้ร่วมสัมมนาได้รับความรู้เชิงเปรียบเทียบและยังกระตุ้นให้มองกลับมาที่วรรณกรรมของไทยด้วย

ส่วนการสัมมนาเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 4 เน้นไปที่การเรียนการสอนวรรณคดี

วิจารณ์ ซึ่งได้รับการตอบรับอย่างล้นหลาม แสดงให้เห็นว่าผู้สอนไม่มั่นใจในทิศทางและแนวทางของการเรียนการสอนการวิจารณ์วรรณกรรมที่ได้กระทำอยู่ และมีความปรารถนาจะแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้ร่วมวงอาชีพจากสถาบันอื่นๆ รวมทั้งจากนักศึกษาผู้เป็นผลผลิตโดยตรง ทั้งนี้ อาจจะเป็นเพราะว่าแม้การเรียนการสอนวรรณคดีวิจารณ์จะหยั่งรากลึกในระบบการศึกษาวรรณคดีของไทยมายาวนาน แต่ขาดการปะทะสังสรรค์ทางปัญญา คุรุภาษาไทยรับช่วงความรู้เดิมและถ่ายทอดต่อไปเป็นรุ่นๆ ส่วนคุรุภาษาต่างประเทศที่มีความรู้ใหม่ๆ ก็เผยแพร่อยู่ในวงจำกัด ดังนั้น สิ่งที่ผู้เข้าร่วมสัมมนาซึ่งนับได้ว่าเป็นประชาคมทางวิชาการกลุ่มใหญ่พอสมควรเรียกร้องตรงกัน คือ ตำราหรือเอกสารทางวิชาการที่ถูกต้องแม่นยำ ซึ่งจะช่วยสร้างเสริมเพิ่มเติมความรู้แก่ผู้สอน รวมทั้งสรรนิพนธ์บทวิจารณ์ที่จะเป็น “ต้นแบบ” ที่ใช้ในการเรียนการสอนด้วย ถึงแม้ว่าโครงการวิจัยฯ ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายในการทำตำราการวิจารณ์สำเร็จรูป แต่มุ่งหมายจะชี้ให้เห็นว่าการวิจารณ์เป็นพลังปัญญาต่อสังคมไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าตัวบทวรรณกรรม ข้อเรียกร้องของประชาคมวิชาการก็ทำให้ตระหนักว่าการสร้างความแข็งแกร่งทางวิชาการเป็นเรื่องที่ต้องพัฒนาควบคู่กันไปกับการสร้างนักวิจารณ์และวัฒนธรรมในการวิจารณ์

3.4 การจัดเสวนากับกลุ่มนักวิจารณ์

สาขาวรรณศิลป์จัดเสวนากับกลุ่มนักวิจารณ์รุ่นใหม่ ในวันอาทิตย์ที่ 27 กุมภาพันธ์ 2543 เวลา 10.30-16.30 น. ณ ห้องประชุมชั้น 2 สมาคมนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย มีนักวิจารณ์และนักเขียนเข้าร่วมการเสวนาจำนวน 6 คน ในจำนวนนี้มีผู้มีบทบาททั้งเป็นนักเขียนและนักวิจารณ์ในคนเดียวกัน การเสวนาครั้งนี้ตั้งประเด็นการสนทนาหลักๆ ไว้ 3 ประเด็น คือ หนึ่ง พัฒนาการของการวิจารณ์และนักวิจารณ์ สอง ความเห็นเกี่ยวกับการใช้ทฤษฎีในการวิจารณ์ และสาม ช่องว่างระหว่างนักเขียน นักวิจารณ์ และนักอ่านทั่วไป

ในประเด็นแรก สรุปได้ว่าการวิจารณ์มีความหลากหลายมากขึ้น จากการวิจารณ์ในแนว New Criticism ที่เป็นกระแสหลักมานาน เริ่มมีการวิจารณ์ในแนวอื่นๆ โดยนักวิจารณ์ที่เป็นนักวิชาการรุ่นใหม่ เช่น การวิจารณ์แนวโครงสร้างนิยม

แนวโฟลต์โมเดิร์น เป็นต้น นักวิจารณ์รุ่นใหม่ต้องติดตามความเคลื่อนไหวทางวิชาการมากขึ้น แต่มีจุดอ่อนคือปัญหาการขาดแคลนตำราทางวิชาการที่ให้ความรู้ทันสมัย และวิเคราะห์ย่อยทฤษฎีตะวันตกให้เข้าใจได้ง่าย

ประเด็นที่สอง นักวิจารณ์รุ่นใหม่กลุ่มนี้พึงพอใจกับการใช้ทฤษฎีใหม่ๆ เพราะทำให้สามารถตีความตัวบทในแง่มุมใหม่ๆ นักวิจารณ์กลุ่มนี้เชื่อว่าการเลือกใช้ทฤษฎีที่เหมาะสมขึ้นอยู่กับตัวบทเป็นสำคัญ นักวิจารณ์บางคนมีความคิดว่าเขาสังเคราะห์ความรู้พื้นฐานทางศิลปะอื่นมาช่วยในการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรมได้

ในประเด็นที่ 3 นักวิจารณ์หลายคนยอมรับว่าในช่วง 5 ปี ที่ผ่านมานี้ มีปฏิริยาทางลบระหว่างนักเขียนและนักวิจารณ์ ซึ่งแสดงออกผ่านสื่อ สาเหตุสำคัญเกิดจากการวิจารณ์ที่นักวิจารณ์ชี้ข้อดีข้อด้อยของตัวบท นักวิจารณ์กลุ่มนี้จึงมีความเห็นว่า นอกเหนือจากการวิจารณ์แบบประเมินคุณค่าซึ่งเป็นกระแสหลักแล้ว ควรจะมีการวิจารณ์ในลักษณะตีความใหม่ แสดงทัศนะใหม่ โดยใช้มุมมองอื่นๆ บ้าง และที่สำคัญนักวิจารณ์มีพันธกิจต่อผู้อ่านมากกว่าต่อนักเขียน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับเป้าหมายและวิธีการทำงานของนักวิจารณ์รุ่นใหม่ และทัศนะของพวกเขาที่มีต่อวงการวิจารณ์และวรรณกรรมในปัจจุบัน นักวิจารณ์หลายคนเชื่อในพลังของวรรณกรรมและเชื่อว่าบทวิจารณ์มีพลังในการสร้างจิตสำนึก แม้จะยังไม่มีบทวิจารณ์ขึ้นในส่งผลสะท้อนต่อสังคมอย่างเห็นได้ชัด นักวิจารณ์กลุ่มนี้มองเห็นคุณค่าของการวิจารณ์ต่อวัฒนธรรมการอ่าน จึงเรียกร้องให้มีการวิจารณ์ข้อวิจารณ์หรือวิจารณ์ได้วิจารณ์อย่างสร้างสรรค์ เพราะเป็นการสร้างวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์อย่างแท้จริง ผลดีอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในการเสวนาครั้งนี้ คือทำให้เกิดการกระชับความเป็นมิตรในหมู่นักวิจารณ์ และลบรอยบาดหมางที่เกิดขึ้นระหว่างนักเขียนและนักวิจารณ์ ทำให้เห็นว่าในวัฒนธรรมไทย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเชิงวิจารณ์ในแบบมุขปาฐะยังเกิดผลด้านบวกมากกว่าลบ เพราะสามารถโต้ตอบชี้แจง ชัดแย้ง สนับสนุน หรือทำความเข้าใจกันได้โดยฉับพลัน ดังนั้น แม้โครงการวิจัยจะมุ่งเน้นการสร้างพลังแห่งการวิจารณ์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่การปรับทิศทางโดยให้ความสำคัญแก่การวิจารณ์แบบมุขปาฐะก็เป็นเรื่อง

64 พลังการวิจารณ์ : วรรณศิลป์

จำเป็นเช่นเดียวกัน ผลพลอยได้จากการจัดเสวนากับกลุ่มนักวิจารณ์อีกประการหนึ่ง คือ การสร้างเครือข่ายนักวิจารณ์ ที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ในทางกลับกัน กลุ่มนักวิจารณ์นี้ได้รับรู้และเข้าใจจุดมุ่งหมายและการทำงานของโครงการวิจัยฯ ความเข้าใจอันดีระหว่างกันทำให้การวิจัยบรรลุเป้าประสงค์ว่าไม่ใช่เป็นการวิจัยกระดาษเอกสารเท่านั้น แต่เป็นการวิจัยในลักษณะ “มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์” ด้วย

3.5 การประชุมใหญ่ประจำปี

โครงการวิจัยฯ จัดการประชุมใหญ่ประจำปีแล้ว รวม 3 ครั้ง คือ

ก. การประชุมใหญ่ประจำปี พ.ศ. 2542 วันที่ 5-7 พฤศจิกายน 2542 ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม ประเด็นหลักคือ “อัตวิสัย-ภาววิสัย: การแสวงหาดุลยภาพในการวิจารณ์” และ “ศิลปะสองทางแก่กัน” ผู้เข้าร่วมประชุมได้เสวนาศิลปะ 4 สาขา คือ วรรณศิลป์ ทศนศิลป์ สังคีตศิลป์ และศิลปะการแสดง แล้วได้ร่วมแสดงทัศนะวิจารณ์ในการประชุมกลุ่มย่อยของแต่ละสาขา

ข. การประชุมใหญ่ประจำปี พ.ศ. 2543 ได้แบ่งออกเป็น 2 ภาค คือ ภาคปฏิบัติวันที่ 18-20 พฤศจิกายน 2543 ณ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ประเด็นหลักคือ “ศิลปะสองทางให้แก่กัน” และภาควิชาการ วันที่ 9-10 ธันวาคม 2543 ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ

ค. การประชุมใหญ่ประจำปี พ.ศ. 2544 วันที่ 1-2 ธันวาคม 2544 ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสนามจันทร์ นครปฐม ในวันแรก หลังจากหัวหน้าโครงการรายงานความเป็นมาของโครงการแล้ว ผู้วิจัยทั้ง 4 สาขาเสนอผลการวิจัยต่อที่ประชุม โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิในแต่ละสาขาเป็นผู้วิจารณ์ หลังจากนั้นหัวหน้าโครงการได้เสนอรายงานการสังเคราะห์ผลการวิจัย ส่วนในวันที่สองเป็นการประชุมกลุ่มย่อยแยกตามสาขา เพื่ออภิปรายในหัวข้อ “ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้” ผลการอภิปรายของแต่ละกลุ่มได้นำมาเสนอต่อที่ประชุมใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งโครงการวิจัยฯ ได้จัดทำรายงานผลการประชุมใหญ่ประจำปี 2544 โดยละเอียดเป็นเอกสารอีกฉบับหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป การรายงานผลการวิจัยของสาขาวรรณศิลป์กระตุ้นให้นัก

วิชาการร่วมกันแสดงทัศนะวิจารณ์และข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ในการปรับปรุงรายงานการวิจัยหลายประการ เช่น การวิเคราะห์กรอบความคิดของผู้วิจารณ์ การจัดกลุ่มสรรณิพนธ์และการวิเคราะห์ และการเขียนบทนำสรรณิพนธ์เพื่อชี้แจงหลักเกณฑ์ในการเลือกสรร และการวิเคราะห์พัฒนาการตลอดจนแนวโน้มทิศทางของการวิจารณ์ และมีการจัดพิมพ์รายงานการวิจัยเพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณชนต่อไป เป็นต้น นอกจากนี้ ที่ประชุมยังร่วมกันพิจารณาเรื่องผลการวิจัยไปใช้ รวมทั้งมีข้อเสนอแนะเรื่องการค้นคว้าและกิจกรรมต่อเนื่องที่น่าสนใจอีกหลายประเด็นด้วย

3.6 การสร้างเครือข่าย

สาขาวรรณศิลป์ประสบผลสำเร็จในการสร้างเครือข่ายนักวิจารณ์และนักวิชาการทางด้านวรรณคดีวิจารณ์ จากการจัดเสวนากับนักวิจารณ์รุ่นใหม่ การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ และการจัดประชุมประจำปี ดังจะเห็นว่ามี “สมาชิกเก่า” สนใจสมัครกลับมาร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยเสมอ นอกจากนี้ ยังเป็นที่น่ายินดีที่มีคนรุ่นใหม่ผู้สนใจวรรณกรรมรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรม นั่นคือ กลุ่ม “รวมพลคนอ่าน” ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2543 สมาชิกในกลุ่มส่วนหนึ่งเป็นผู้ที่เคยเข้าร่วมสัมมนาและเสวนาในกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการวิจัยฯ สาขาวรรณศิลป์หลายครั้ง เช่น นายอรรถภาค เล้าจินตนาศรี นายสุริยัน สุคติวิวงศ์ นางสาวสกลาวรัตน์ หาญกาญจน์สุวัฒน์ นางสาววาสนา นิ่มนวล เป็นต้น กลุ่ม “รวมพลคนอ่าน” มีจุดประสงค์ในการทำหน้าที่เป็น “กรรมการที่ไม่เป็นทางการ” เพื่อคัดเลือกวรรณกรรมที่ส่งเข้าประกวดซีไรต์ และประกาศยกย่องวรรณกรรมที่เห็นว่ามีคุณค่าโดดเด่นโดยไม่จำกัดจำนวน พร้อมทั้งเขียนบทวิจารณ์ตีพิมพ์เผยแพร่ ต่อมาได้ตีพิมพ์เป็นเล่ม ในชื่อว่า **รวมพลคนอ่าน นวนิยายประกวดรางวัลซีไรต์ พ.ศ. 2543** จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ดับเบิลเดย์ กลุ่มนี้ได้ดำเนินกิจกรรมเช่นนี้ต่อเนื่องเป็นปีที่ 2 แล้ว มีการรายงานผล และมีผลงานวิจารณ์วรรณกรรมบางเล่มที่คัดเลือกไว้ ตีพิมพ์ในนิตยสาร *เนชั่นสุดสัปดาห์* *กรุงเทพธุรกิจ* (จุดประกายวรรณกรรม) และ *ชาวกรุง 2000*

3.7 การจัดทำสรรณิพนธ์ กระบวนการจัดทำแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ

ก. การคัดเลือก เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด และใช้เวลามากที่สุด คณะผู้วิจัยสาขาวรรณศิลป์จะแบ่งกันอ่านข้อมูลที่รวบรวมไว้ และคัดสรรบทความที่เห็นว่าเหมาะสมที่จะจัดทำสรรนิพนธ์ 50 บท โดยวางหลักเกณฑ์คร่าวๆ ดังนี้

1. เป็นข้อเขียนที่แสดงพลังทางปัญญาตามคำจำกัดความของโครงการวิจัยฯ
2. เป็นข้อเขียนที่ตอบโจทย์สำคัญๆ ของการวิจัย เช่น เป็นงานที่อธิบายคุณค่าของวรรณกรรม เป็นงานที่อธิบายทิศทางของวรรณกรรม เป็นต้นแบบของการวิจารณ์ที่มีผลกระทบสูง เป็นงานที่ขยายทัศนะจากวรรณกรรมไปสู่บริบททางสังคม การเมือง ประวัติศาสตร์ ปรัชญา ฯลฯ เป็นงานที่แสดงทิศทางใหม่ของการวิจารณ์ เป็นต้น

3. เป็นบทวิจารณ์วรรณกรรมโดยตรง หรืออาจเป็นบทความ หรือข้อเขียนที่แสดงทัศนะวิจารณ์ก็ได้ นอกจากนี้ ยังเป็นผลงานที่มีลักษณะเป็นคำนำของหนังสือ หรือคัดจากหนังสือที่เป็นเล่ม ผลงานในลักษณะเช่นนี้มักมีความยาวมาก ไม่เอื้อต่อการบรรจุลงในพื้นที่อันจำกัดของพิมพ์รวมเล่มสรรนิพนธ์บทวิจารณ์ของโครงการฯ ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องเลือกเฟ้นเฉพาะข้อความสำคัญ ทั้งนี้ จะทำเชิงอรรถแนะนำให้ผู้สนใจไปอ่านฉบับที่มีเนื้อความสมบูรณ์ต่อไป

4. บทวิจารณ์ต้องมีการตีพิมพ์เผยแพร่ต่อสาธารณะ สามารถอ้างอิงแหล่งตีพิมพ์ได้

5. ขอบเขตของการสืบค้นข้อมูล คือ ตั้งแต่ประมาณช่วง พ.ศ. 2480- มิถุนายน 2544

6. เพื่อให้เกิดความหลากหลายในด้านมุมมอง และทัศนะวิจารณ์ในสรรนิพนธ์ผู้วิจัยจึงจะไม่เลือกบทวิจารณ์จากนักวิจารณ์คนเดียวกันมากเกินไป

7. พิจารณาบทวิจารณ์วรรณกรรมไทย และเขียนเป็นภาษาไทย มากกว่าบทวิจารณ์วรรณกรรมต่างประเทศหรือบทวิจารณ์ที่เขียนโดยนักวิจารณ์ต่างประเทศ แต่จำเป็นต้องคัดเลือกบทวิจารณ์จากต่างประเทศด้วยส่วนหนึ่งเพื่อเสริมประสบการณ์ของไทย

ข. การพิจารณาคัดสรร

เมื่อคณะผู้วิจัยร่วมกันพิจารณาเลือกบทวิจารณ์ที่เห็นว่าน่าจะคัดเป็นสรรนิพนธ์แล้ว จะส่งให้หัวหน้าโครงการ หรือผู้ช่วยหัวหน้าโครงการพิจารณาให้

ความเห็นอีกครั้งหนึ่ง เมื่อบทวิจารณ์ผ่านกระบวนการพิจารณาพิเคราะห์อย่างถี่ถ้วนรอบด้านจากคณะผู้วิจัยแล้ว จึงกำหนดผู้เขียนบทวิเคราะห์

จากการตรวจสอบสรณิพนธ์ในการประชุมประจำปี พบว่าปัญหาหนักหน่วงอย่างหนึ่งของผู้วิจัย คือ ผู้เข้าร่วมประชุมคาดหวังว่าสรณิพนธ์ทุกชิ้นจะต้องสมบูรณ์พร้อมที่จะเป็นแบบอย่างหรือเอกสารประกอบการศึกษาได้ ซึ่งในทางปฏิบัติแล้ว ผู้วิจัยไม่สามารถตอบสนองความปรารถนาเหล่านั้นได้ เพราะจากการวิจัย พบว่าตัวบทวิจารณ์มีข้อจำกัดหลายประการ เป็นต้นว่าบทวิจารณ์ที่ตีพิมพ์ในสื่อ ซึ่งมีพื้นที่จำกัด และผู้อ่านหลากหลาย อาจไม่สามารถวิเคราะห์เจาะลึก บรรยายรายละเอียด หรือครอบคลุมประเด็นกว้างขวางได้เท่ากับบทความวิชาการ หรืองานวิจัย ดังนั้น สรณิพนธ์ที่คัดสรรจึงอาจแสดงพลังทางปัญญาเด่นชัดในด้านใดด้านหนึ่ง และเป็นส่วนหนึ่งที่จะเสริมให้เห็นภาพรวมของการวิจารณ์วรรณกรรม

อนึ่ง เนื่องจากความมั่งคั่งของบทวิจารณ์วรรณกรรม รวมทั้งการที่สามารถสืบย้อนไปถึงต้นทางได้เป็นระยะเวลายาวไกล ทำให้การคัดเลือกสรณิพนธ์มีจุดประสงค์แฝงที่จะให้มองเห็นภาพของประวัติพัฒนาการการวิจารณ์วรรณกรรมไทยจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันด้วย รวมทั้งให้เห็นทิศทางของการวิจารณ์ที่เชื่อมโยงกับบริบททางสังคมและความหลากหลายของการวิจารณ์วรรณกรรมไทย

ค. การเขียนบทวิเคราะห์

ผู้เขียนบทวิเคราะห์จะให้ข้อมูลเกี่ยวกับผู้วิจารณ์ ข้อมูลของบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง ผู้เขียนบทวิเคราะห์จะชี้แจงให้เห็นว่าบทวิจารณ์หรือบทความที่คัดสรรมา มีพลังทางปัญญาแก่สังคมอย่างไร ผู้เขียนบทวิเคราะห์อาจแสดงความคิดเห็นของตนในเชิงวิจารณ์ข้อบกพร่องบ้าง ตามคำแนะนำของผู้อ่านงานวิจัย (reader) และพยายามหลีกเลี่ยงการมีวาทกรรมซ้ำซ้อนกับบทวิจารณ์

สรณิพนธ์บทวิจารณ์พร้อมบทวิเคราะห์จะส่งเป็นรายงานแก่ สกว. ตามที่กำหนดไว้ในโครงการวิจัย คือ ปีแรก จำนวน 15 บท ปีที่ 2 จำนวน 15 บท และปีที่ 3 จำนวน 20 บท รวม 50 บท

ง. การทดสอบสรณิพนธ์

ขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นตอนหนึ่งหลังจากคัดเลือกสรณิพนธ์แล้ว คือ การทดสอบสรณิพนธ์ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทดสอบของสรณิพนธ์ที่คัดสรรไว้ โดยคัดเลือกบางบทเป็น “แบบฝึกหัด” ในการประชุมเชิงปฏิบัติการ และใช้ทดลองสอนนักศึกษาปริญญาตรีและปริญญาโท

ในระดับปริญญาตรี ผู้ร่วมวิจัย (ชมัยภร แสงกระจ่าง) ทดลองใช้สรณิพนธ์บทวิจารณ์นวนิยายเรื่อง *จัน ดารา* โดยคุณรัญจวน อินทรกำแหง สอนนักศึกษาคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิชาภาษาเพื่อการสื่อสารชั้นสูง ในส่วนวรรณกรรมวิจารณ์ โดยสอนนักศึกษา 2 กลุ่ม จึงใช้วิธีการแตกต่างกันในแต่ละกลุ่ม กลุ่มที่ 1 ผู้สอนให้นักศึกษาอ่านนวนิยายเรื่อง *จัน ดารา* ของ อุษณา เพลิงธรรม ก่อน แล้วจึงให้อ่านสรณิพนธ์บทวิจารณ์เรื่อง *จัน ดารา* เขียนโดยคุณรัญจวน อินทรกำแหง แล้วให้นักศึกษาช่วยกันวิเคราะห์ จากนั้นจึงให้อ่านบทวิเคราะห์ของผู้ร่วมวิจัย นักศึกษามีความเห็นหลากหลาย ส่วนใหญ่ไม่เห็นประเด็นอย่างที่ผู้วิจารณ์เห็นมาก่อน เพราะคิดว่านวนิยายเรื่องนี้เป็นเรื่องทางเพศ แต่เมื่ออ่านสรณิพนธ์ทำให้เห็นว่ามุมมองของผู้วิจารณ์ช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมของตัวละครลึกซึ้งขึ้น ส่วนนักศึกษาในกลุ่มที่ 2 ผู้สอนให้อ่านบทวิจารณ์และบทวิเคราะห์ก่อนจึงให้อ่านนวนิยาย เมื่ออภิปรายร่วมกัน นักศึกษาส่วนใหญ่มีความเห็นว่าบทวิจารณ์ทำให้อยากอ่านนวนิยายเรื่องนี้ให้ละเอียด เพราะได้ยืนยันแต่กิตติศัพท์ว่าเป็นเรื่องกามารมณ์ แต่บทวิจารณ์ชี้ให้เห็นว่านวนิยายเรื่องนี้มันลึกซึ้งเชิงพุทธปรัชญา

นอกจากนี้ ผู้ร่วมวิจัยยังใช้สรณิพนธ์บทวิจารณ์เรื่อง *ผู้ดี* โดยคุณนิลวรรณ ปันทอง ทดลองสอนนักศึกษา 2 กลุ่มนี้อีกด้วย

การทดลองทั้งสองวิธี ชี้ให้เห็นว่าสรณิพนธ์บทวิจารณ์และบทวิเคราะห์กระตุ้นความสนใจ และให้ความรู้แก่ผู้อ่านได้พอสมควร เพราะมุมมองของผู้วิจารณ์อาจเป็นสิ่งที่ผู้อ่านทั่วไปไม่ได้คาดคิดมาก่อน จึงเป็นการชี้แนะให้เห็นว่าผู้อ่านอาจตีความวรรณกรรมเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้หลายแง่มุม

ในระดับปริญญาโท ผู้วิจัยเคยนำสรณิพนธ์บทวิจารณ์นวนิยายเรื่อง *ข้างหลังภาพ* โดยนักวิจารณ์ต่างสมัย และต่างแนวคิด คือ บรรจง บรรจง-

ศิลป์ และชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ ทดลองสอนนักศึกษาปริญญาโท สาขาภาษาไทย เพื่อการสื่อสาร มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย โดยให้อ่านเปรียบเทียบและแสดงความคิดเห็นว่าบทวิจารณ์ต่างแนวทั้งสองบทนี้นำเสนอความคิดอย่างไร ใช้กรอบความคิดแบบใด บทวิจารณ์บทใดสร้างความรู้ความเข้าใจต่อบทได้มากน้อย กว่ากัน เพราะเหตุใด ผลจากการทดลองสอนปรากฏว่า การทำให้เข้าใจตัว บทวิจารณ์ของบรรจง บรรเจิดศิลป์ จำเป็นต้องให้ความรู้แก่นักศึกษาเกี่ยวกับ บริบททางสังคม ความขัดแย้งของแนวความคิดศิลปะเพื่อศิลปะ และศิลปะเพื่อ ชีวิต และอิทธิพลของแนวความคิดแบบมาร์กซิสต์ต่อสังคมไทยในช่วงทศวรรษ 2490 ในขณะที่นักศึกษาจะเข้าใจแนวคิดของชูศักดิ์ได้ง่ายกว่า แม้ว่าจำเป็นต้องกล่าว ถึงลักษณะของวรรณกรรมอัตวิสัยของตะวันตกเป็นพื้นความรู้บ้างพอสังเขป นอกจากนี้ นักศึกษายังแสดงความคิดเห็นของตนหลังจากการอ่านนวนิยายเรื่อง นี้ว่า เห็นว่าเป็นเรื่องรักโรแมนติคมากกว่าเรื่องแสดงชนชั้นทางสังคม และความ ล้มสลายของระบบศักดินา อย่างที่บรรจง บรรเจิดศิลป์กล่าวไว้ อย่างไรก็ตาม แม้ นักศึกษาปัจจุบันจะไม่อาจจับสาระทางการเมืองในนวนิยายเรื่องนี้ได้ นักศึกษาก็ เห็นว่าการวิจารณ์มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมไม่น้อยทีเดียว

นอกเหนือจากการทดลองนำไปใช้สอนแล้ว คณะผู้วิจัยยังขอความ อนุเคราะห์จากผู้ทรงคุณวุฒิสาขาวรรณศิลป์ให้ตรวจสอบสรณิพนธ์ทั้ง 50 บทนี้ อีกด้วย โดยครั้งแรก เมื่อจัดทำสรณิพนธ์จำนวน 30 บท ได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิ (รศ.ดร. ดวงมน จิตรจำนงค์) อ่านพิจารณาและให้ความเห็นในการประชุมใหญ่ ประจำปี 2542 ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้คำแนะนำอันมีค่าและเป็นประโยชน์ยิ่ง ซึ่ง คณะผู้วิจัยได้ใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไข และเมื่อจัดทำสรณิพนธ์ครบ 50 บท ได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิ (ผศ. สุวรรณา เกียรติไกรเพ็ชร และศ.ดร. กุสุมา รักษ์มณี รวมทั้ง อาจารย์ ดร. สายัณห์ แดงกลม และ อาจารย์ ดร. อัจฉรา วรรณเชษฐ์) อ่านพิจารณาและให้ความเห็นในที่ประชุมใหญ่ ประจำปี 2543

3.8 งานวิจารณ์และงานวิชาการของผู้วิจัย

คณะผู้วิจัย สาขาวรรณศิลป์ ได้เขียนบทวิจารณ์ 19 บท บทความวิชาการ 2 บท ตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือพิมพ์และวารสารต่างๆ ดังมีรายชื่อในข้อ 2.8

ประสบการณ์จากการเขียนบทวิจารณ์ทำให้ผู้วิจัยพบว่านักวิจารณ์จำเป็นต้องมีประสบการณ์ในการอ่านอย่างเข้มข้น มีความรู้ทางวรรณคดีศึกษาและทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์พอสมควร มีความรอบรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง ฯลฯ เพื่อจะได้เข้าใจบริบททางสังคม และผลกระทบต่อวรรณกรรม นอกจากนี้ยังต้องมีมุมมองที่เฉียบคมและมีวิจารณ์ญาณในการพิจารณาตัวบทวรรณกรรมอย่างรอบคอบรอบด้านอีกด้วย ดังนั้น เมื่อเขียนบทวิจารณ์ ผู้วิจัยจึงพยายามชี้ให้เห็นคุณค่าของตัวบท โดยกล่าวถึงจุดเด่น จุดด้อย และมีโน้ตค้นหลักของวรรณกรรมเรื่องนั้น นอกจากการประเมินคุณค่าของงานวรรณกรรมโดยใช้บรรทัดฐานทางวรรณศิลป์แล้ว ผู้วิจัยยังพยายามชี้ให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรมนั้นต่อชีวิตและสังคมอีกด้วย

ผู้วิจัยคำนึงว่าบทวิจารณ์วรรณกรรมเป็นงานสร้างสรรค์ประเภทหนึ่ง ดังนั้นความสามารถในการถ่ายทอดทัศนะวิจารณ์ด้วยภาษาที่ชัดเจน สละสลวย มีพลังกระตุ้นให้เกิดปฏิกิริยาทางความคิด หรือเกิดการครุ่นคิดพินิจต่อไป จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความคิดเชิงวิจารณ์ที่เกิดจากการสัมผัสตัวบทวรรณกรรม บทวิจารณ์วรรณกรรมมิใช่บทสรรเสริญสดุดีเช่นเดียวกับมิใช่บทประณามด่าว่า ดังนั้น บทวิจารณ์จึงควรชี้ให้เห็นจุดเด่นที่น่าชื่นชม พร้อมกับชี้ข้อด้อยที่น่าตำหนิไปพร้อมกัน ผู้วิจัยยังตระหนักถึงท่าทีของการวิจารณ์ในทางสร้างสรรค์ การวิจารณ์จึงมิได้มุ่งไปในทางจับผิดหรือตำหนิข้อบกพร่องอย่างรุนแรง หากจำเป็นต้องชี้ข้อด้อยก็พยายามให้เป็นการ “ติเพื่อก่อ” มากกว่าเป็นการทำลาย

อย่างไรก็ตาม การนำเสนอบทวิจารณ์ของคณะผู้วิจัยสาขาวรรณศิลป์มิได้มีเจตจำนงเพื่ออวดภูมิให้เห็นว่าบทวิจารณ์เป็นพลังทางปัญญาแก้สังคม แต่คำนึงเสมอว่ากิจกรรมนี้เป็นเพียง “มาตรการซ่อมเสริม” เพื่อกระตุ้นให้เกิดความคิดคึกคักในแวดวงวรรณกรรม และการวิจารณ์ อีกทั้งยังเป็นกิจกรรมภาคปฏิบัติที่ทำให้ผู้วิจัยสามารถเรียนรู้อุปสรรคปัญหาของการเขียนบทวิจารณ์จากประสบการณ์ของตนเอง

3.9 การสร้างนักวิจารณ์รุ่นใหม่

สาขาวรรณศิลป์พยายามจะสร้างนักวิจารณ์รุ่นใหม่ โดยในการจัดประชุม

เชิงปฏิบัติการ และการจัดประชุมประจำปีทุกครั้ง จะให้ผู้เข้าร่วมสัมมนาเขียนบทวิจารณ์เพื่อเป็นการฝึกทักษะการวิจารณ์และแสดงทัศนะวิจารณ์ต่อผลงานวรรณศิลป์ที่ได้กำหนดให้เป็นตัวแบบสำหรับการวิจารณ์ ดังปรากฏในการประชุมปฏิบัติการ ครั้งที่ 1 ในระหว่างวันที่ 30 กรกฎาคม-1 สิงหาคม 2542 ในวันแรกเป็นการเปิดให้ผู้สนใจทั่วไปเข้าร่วมสัมมนา มีผู้เข้าร่วมสัมมนา 100 กว่าคน ส่วนในวันที่สองเป็นการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเฉพาะผู้เขียนบทวิจารณ์เรื่องสั้นและกวีนิพนธ์ มีผู้สมัครเข้าร่วมเขียนบทวิจารณ์ 33 คน จากจำนวนที่จำกัดไว้ตอนแรก 20 คน ผู้เข้าร่วมสัมมนาได้รับการฝึกวิจารณ์ทั้งแบบมุขปาฐะและแบบลายลักษณ์ ที่สำคัญคือผู้ร่วมสัมมนามีโอกาสฟังทัศนะจากนักเขียนผู้สร้างงาน ได้แลกเปลี่ยนทัศนะกับผู้เข้าร่วมสัมมนาคนอื่น ๆ และได้ความรู้เรื่องการวิจารณ์จากวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ ผลงานวิจารณ์ที่เกิดจากการฝึกปฏิบัติอย่างเข้มข้นในเวลา 1 วันครึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้เข้าร่วมสัมมนาส่วนใหญ่สามารถวิเคราะห์ตีความวรรณกรรมได้ดี สามารถเชื่อมโยงองค์ประกอบต่างๆ ของวรรณกรรมไปสู่สารความหมายอย่างมีเหตุผล สามารถใช้ทักษะทางภาษาถ่ายทอดความคิดอย่างกระจ่างชัด ส่วนความลุ่มลึก มุมมองหลากหลาย ตลอดจนการตั้งทฤษฎีวิจารณ์ให้นักแน่น เป็นสิ่งที่ผู้เข้าร่วมสัมมนาจะต้องเรียนรู้และฝึกฝนอีกต่อไป อย่างไรก็ตาม พบว่าผู้เข้าร่วมสัมมนาขาดความรู้ ความเข้าใจ และทักษะในการวิจารณ์กวีนิพนธ์มากกว่าการวิจารณ์เรื่องสั้น สาขาวรรณศิลป์จึงจัดการประชุมปฏิบัติการ ครั้งที่ 2 ในวันที่ 20 ตุลาคม 2542 โดยรับสมัครเฉพาะผู้เข้าร่วมสัมมนาครั้งที่ 1 มาแล้ว มีผู้สมัครจำนวน 18 คน ในการสัมมนาเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ เป็นการฝึกปฏิบัติการวิจารณ์กวีนิพนธ์โดยเฉพาะ โดยให้ความรู้เรื่องการตีความ การทดลองวิจารณ์ข้อวิจารณ์ เพื่อให้เห็นว่าบทวิจารณ์มีส่วนสร้างความเข้าใจในการอ่านตัวบท และกระตุ้นให้เกิดการคิดต่อ หรือคิดแย้ง ทำให้ผู้อ่านเกิดทัศนะวิจารณ์ลุ่มลึกรอบด้านและมองเห็นศักยภาพของกวีและบทกวีมากยิ่งขึ้น

ในการประชุมประจำปี 2543 ซึ่งจัดเป็น 2 ภาค คือ ภาคปฏิบัติ (วันที่ 18-20 พฤศจิกายน 2543) และภาควิชาการ (9-10 ธันวาคม 2543) สำหรับภาคปฏิบัติ ผู้เข้าร่วมสัมมนามีโอกาสทดลองวิจารณ์เรื่องสั้นและบทกวีที่กำหนดให้ ทั้งในรูปแบบมุขปาฐะและลายลักษณ์ ครั้งนี้โครงการวางแผนเพื่อกระตุ้นให้เกิดนัก

วิจารณ์หน้าใหม่ โดยเชื้อเชิญให้ผู้ร่วมสัมมนาเขียนวิจารณ์วรรณกรรมเพื่อส่งเข้าประกวดรับรางวัล ซึ่งมีผู้ได้รับรางวัลสาขาวรรณศิลป์ 3 รางวัล คือ รางวัลที่ 1, 2 และ 3 ผลงานที่ได้รับรางวัลเหล่านี้ โครงการฯ ได้ส่งผลงานที่ได้รับรางวัลที่ 1 และ 2 ไปตีพิมพ์ลงในหนังสือ *กัลยาณทัศนะ* ปีที่ 1 ฉบับที่ 8 (มีนาคม 2544) ดังนี้

สุริยัน สุตะศรีวงศ์. “คำอธิษฐานของประชาคม ลุนาชัย”. *กัลยาณทัศนะ*.

ปีที่ 1 ฉบับที่ 7 (กุมภาพันธ์ 2544), หน้า 7-9.

ปิยนุช รัตนานุกูล. “ก็ยากไร้ ใครเดือดร้อน”. *กัลยาณทัศนะ*. ปีที่ 1

ฉบับที่ 7 (กุมภาพันธ์ 2544), หน้า 15-18.

อนึ่ง การฝึกปฏิบัติการวิจารณ์ และการสนับสนุนให้กำลังใจโดยการให้รางวัลและการตีพิมพ์เผยแพร่ น่าจะมีส่วนกระตุ้นให้นักวิจารณ์หน้าใหม่เกิดความมั่นใจจนกล้าก้าวจากห้องทดลองปฏิบัติการไปสู่เวทีวิจารณ์วรรณกรรมด้วยตนเอง ดังจะเห็นว่ามีผลงานวิจารณ์วรรณกรรมของ “ศิษย์เก่า” และผู้ได้รับรางวัลทั้งสาขาวรรณศิลป์ และสาขาศิลปะการแสดง ตีพิมพ์ต่อเนื่องในหนังสือ *กัลยาณทัศนะ* ดังนี้

วาสนา นิมมนวล. “วรรณคดีวิจารณ์ คลาสสิก นิโคลาสสิก และโรแมนติก”.

กัลยาณทัศนะ ปีที่ 1 ฉบับที่ 5 (ธันวาคม 2543), หน้า 69-77.

วาสนา นิมมนวล. “วรรณศิลป์ ทศนศิลป์ : ศิลปะในการเกี้ยวพาราสี”. *กัลยาณทัศนะ*. ปีที่ 1 ฉบับที่ 7 (กุมภาพันธ์ 2544), หน้า 21-24.

วาสนา นิมมนวล. “อมตะ ของ วิมล ไทรนิมมนวล วิทยาศาสตร์กับศาสนา”.

กัลยาณทัศนะ. ปีที่ 1 ฉบับที่ 10 (พฤษภาคม 2544), หน้า 4-9.

ศศิธร เหลืองจินดา. “ในเวลา: กระแสวิพากษ์อัตถิภาวะนิยม?”. *กัลยาณทัศนะ*. ปีที่ 1 ฉบับที่ 8 (มีนาคม 2544), หน้า 19-27.

ศศิธร เหลืองจินดา. “สายโลหิต: สำนักแห่งประวัติศาสตร์”. *กัลยาณทัศนะ*.

ปีที่ 1 ฉบับที่ 5 (ธันวาคม 2543), หน้า 31 - 47. และ ปีที่ 1

ฉบับที่ 6 (มกราคม 2544), หน้า 5 - 18.

พรวิภา วัฒนธนากุล. “อมตะ ของ วิมล ไทรนิมมนวล ก้าวใหม่ที่ไม่ใกล้นัก

ของ วรรณกรรมไทย”. *กัลยาณทัศนะ*. ปีที่ 1 ฉบับที่ 10

(พฤษภาคม 2544), หน้า 10-16.

3.10 การเชื่อมโยงกับนักวิจารณ์ชาวต่างประเทศ

สาขาวรรณศิลป์ได้เชิญนักวิชาการชาวต่างประเทศมาจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ 1 ครั้ง และได้ร่วมกับสยามสมาคม จัดปาฐกถาโดยผู้เชี่ยวชาญทางวรรณคดี อีก 1 ครั้ง มีรายละเอียด ดังนี้

วันที่ 13-14 พฤษภาคม 2543 ณ สถาบันเกอเธ่ Prof. Dr. Vridhagiri Ganeshan ผู้เชี่ยวชาญทางวรรณคดีจากมหาวิทยาลัย Hyderabad ประเทศอินเดีย เป็นวิทยากรในหัวข้อ Literary Criticism between East and West ซึ่งมีประเด็นย่อยดังนี้

- I Principles and Perceptions of Criticism in India : A Kaleidoscope
- II West - East Encounter and Criticism : The Elephant and the Blind Men
- III Towards Home-Based Criticism and the Indian Dilemma-Cross-Cultural Approach as the Appropriate “Middle Path”

การบรรยายครั้งนี้ให้แนวคิดที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยมาก เพราะวัฒนธรรมไทยใกล้ชิดกับวัฒนธรรมอินเดียมานาน วรรณคดีและทฤษฎีวรรณกรรมจำนวนมากของไทยมีทั้งที่รับมาโดยตรงและสังเคราะห์ขึ้นจากวรรณคดีและทฤษฎีวรรณคดีของอินเดีย Prof. Ganeshan ชี้ให้เห็นว่าอิทธิพลจากตะวันตกตั้งแต่สมัยอาณานิคมครอบงำความคิดของคนอินเดียให้ชื่นชมศิลปะและวัฒนธรรมตะวันตก และละเลยขาดความสนใจศิลปวัฒนธรรมของชาติตน ดังนั้น แม้เราจะไม่ได้ตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตกเช่นอินเดีย แต่อิทธิพลตะวันตกอาศัยช่องทางของการพัฒนาการศึกษาแผ่ขยายเข้าไปสร้างมาตรฐานในด้านมุมมองและวิธีคิดของคนไทยการประเมินคุณค่าวรรณกรรมด้วยหลักการแบบตะวันตก การใช้ศัพท์วิชาการทางวรรณคดีที่ล้นบัญญัติขึ้นจากศัพท์ต่างประเทศ การจัดรูปแบบวรรณกรรมไทยโดยอิงรูปแบบของวรรณกรรมตะวันตก ตลอดจนการใช้ทฤษฎีใหม่จากตะวันตกที่ไม่ได้มีสิ่งใดเชื่อมโยงกับวรรณกรรมไทย เช่น ทฤษฎีหลังยุคสมัยใหม่ (Postmodernism) ทฤษฎีหลังยุคอาณานิคม (Post-Colonialism) ฯลฯ มาวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรมไทย เหล่านี้เป็นสิ่งบ่งชี้ให้เห็นว่า เราขาดความรู้ ความเข้าใจ ความคิดและวิธีคิดแบบตะวันตก พอๆ กับขาดความเข้าใจรากความคิด วิธีคิดแบบของไทยเอง ผู้บรรยายได้เสนอความเห็นที่น่าสนใจว่าในขณะที่เราไม่อาจตัดขาดการเรียนรู้ทฤษฎีการวิจารณ์ของตะวันตกอันเป็นแบบสากล

เราก็จำเป็นต้องแสวงหาทฤษฎีความรู้ที่เหมาะสมสอดคล้องกับธรรมชาติของวรรณคดีไทยและบริบทวัฒนธรรมของไทยไปพร้อมกันด้วย ความคิดของ Prof. Ganeshan ตรงกับทัศนะเรื่อง “ทฤษฎีแผ่นดินแม่” ของ ศ. ดร. เจตนา นาควัชระ หัวหน้าโครงการฯ ซึ่งแสดงเป็นปาฐกถาไว้หลายครั้ง และได้กำหนดเป็นเป้าหมายหนึ่งของการทำวิจัยครั้งนี้

วันที่ 14 พฤศจิกายน 2543 ณ สยามสมาคม โครงการวิจัยร่วมกับสยามสมาคม จัดแสดงปาฐกถาเรื่อง The Uses of Literary Theory โดย Prof. Maria Seixo ซึ่งเป็นอาจารย์สอนภาษาฝรั่งเศสและวรรณคดีเปรียบเทียบที่มหาวิทยาลัยลิซบอน ประเทศโปรตุเกส การบรรยายครั้งนี้มีประโยชน์ต่อการวิจัยมาก เพราะประสบการณ์จากต่างประเทศสองสะท้อนให้เห็นว่าสถานะของวงการวิจารณ์วรรณกรรมไทยก็ไม่ห่างไกลกันนัก นั่นคือ การนิยมนำทฤษฎีวรรณกรรมตะวันตกมาใช้ในการวิจารณ์ Prof. Seixo เตือนให้ตระหนักว่าทฤษฎีวรรณคดีและทฤษฎีการวิจารณ์มีประโยชน์แน่นอน และนักวิจารณ์จำเป็นต้องเรียนรู้ แต่ต้องนำไปใช้ให้ถูกทาง นักวิจารณ์ไม่ควรมุ่งพิสูจน์ทฤษฎีจนละเลยคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ของตัวบทวรรณกรรม ดังที่ผู้บรรยายเรียกว่า “การใช้ทฤษฎีวรรณคดีโดยปราศจากวรรณคดี” ดังนั้น นักวิจารณ์ต้องสามารถหลุดจากกรอบคิดของทฤษฎีไปสู่การพิจารณาความหมายและคุณค่าของตัวงานอย่างมีอิสระ มีเหตุผลและวิจารณ์ญาณ

นอกจากนี้ สาขาวรรณศิลป์ยังได้เข้าร่วมสัมมนากับสาขาศิลปการละคร ซึ่งเชิญ Mr. Gert Pfafferodt เป็นวิทยากร ในหัวข้อ “การวิจารณ์ละคร” เมื่อ วันที่ 25-26 เมษายน 2544 ณ ห้องประชุมคณะจิตรกรรม ประติมากรรม และภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร แม้จะเป็นประสบการณ์ต่างสาขา แต่ข้อคิดหลายประการเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยสาขาวรรณศิลป์ อย่างเช่น การกล่าวถึงคุณสมบัติของนักวิจารณ์ว่าต้องเป็นผู้เปิดใจกว้าง ยอมรับสิ่งใหม่ๆ ต้องศึกษาค้นคว้าเพื่อให้รู้เท่าทันศิลปินผู้สร้าง เป็นสื่อกลางระหว่างศิลปินกับผู้รับ และบางครั้งควรสามารถชี้ข้อบกพร่องทางแก่ศิลปินผู้สร้างได้ด้วย นักวิจารณ์ต้องพร้อมที่จะเสี่ยงและอยู่ท่ามกลางความขัดแย้งหลายรูปแบบ นอกจากนี้ นักวิจารณ์ยังต้องเป็นนักวิพากษ์สังคม นอกเหนือไปจากมีความชำนาญทางศิลปะ เพราะศิลปะไม่อาจแยก

ขาดจากสังคมการเมืองได้ สิ่งต่าง ๆ ที่ผู้เชี่ยวชาญการละครกล่าวมานี้ สอดคล้องกับข้อมูลของสาขาวรรณศิลป์ ทำให้มั่นใจว่าประสบการณ์ของการวิจารณ์ไทยไม่ห่างไกลจากการวิจารณ์ศิลปะในสังคมต่างวัฒนธรรมนัก

3.11 การให้ทุนอุดหนุนการทำวิทยานิพนธ์

มีผู้ยื่นความจำนงขอรับทุนอุดหนุนการทำวิทยานิพนธ์ ระดับปริญญาโท 1 ราย แต่เนื่องจากเอกสารในการเสนอขอรับทุนไม่ชัดเจน สาขาวรรณศิลป์ พิจารณาแล้ว จึงมีมติไม่ให้ทุนอุดหนุนการทำวิทยานิพนธ์

4. ข้อสรุปเกี่ยวกับวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์และทิศทางการวิจารณ์ไทย

4.1 วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์วรรณกรรมไม่เข้มแข็ง เพราะค่านิยมของสังคมไทยที่ติดอยู่กับความคิดว่าการวิจารณ์คือการตำหนิข้อบกพร่อง และไม่ยอมรับการวิจารณ์เชิงติติงที่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากข้อติติงนั้นเกิดจากอารมณ์และอคติ มิใช่ด้วยเหตุผล และขาดศิลปะของการวิจารณ์ ผู้วิจารณ์มักได้รับการโต้ตอบจากศิลปินผู้สร้างจนกลายเป็นการวิวาทะทางวรรณกรรม การวิจารณ์จึงเป็นการสื่อสารชนิดหนึ่งที่ต้องมีคุณลักษณะของศาสตร์และศิลป์อย่างพร้อมมูล เหมือนดังที่กุสุมา รัชมณี ให้ทัศนะว่า การขึ้นำของนักวิจารณ์ควรเป็นไปโดยทางอ้อม หากขึ้นำตรงๆ นักเขียนมักไม่ยอมรับ

4.2 วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมแห่งการอ่าน เพราะนิสัยรักการอ่านย่อมทำให้เกิดความคิด และทัศนะวิจารณ์ ดังนั้น เมื่อวัฒนธรรมแห่งการอ่านอ่อนแอ วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ก็ย่อมอ่อนแอตามไปด้วย การพัฒนาวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์จึงต้องเป็นกิจกรรมที่กระทำไปพร้อมกับการสร้างวัฒนธรรมการอ่านและส่งเสริมการสร้างสรรค์

4.3 การวิจารณ์เป็นกิจกรรมทางปัญญา การแสดงความคิดเห็นต่อวรรณกรรมเรื่องหนึ่งในมุมมองที่แตกต่างกันนับเป็นมรดกทางปัญญาในหมู่ผู้อ่าน การวิจารณ์ข้อวิจารณ์จึงสร้างความคึกคักในวงวรรณกรรม ทำให้มองเห็นศักยภาพของงานสร้างสรรค์ว่าสามารถกระตุ้นจินตนาการความนึกคิดของผู้อ่านได้อย่างกว้างขวาง ในช่วง พ.ศ. 2520-2530 มีการวิจารณ์ข้อวิจารณ์ และ

วิจารณ์ได้วิจารณ์กันอย่างคึกคัก ในนิตยสารโลกหนังสือและถนนหนังสือ เช่น บทวิจารณ์ “ใต้หัตถ์ของวิภา กงกะนันท์ เรื่อง พระลอกับปูเจ้าสมิงพราย” ในโลกหนังสือ กันยายน 2525 และบทวิจารณ์ “วิจารณ์แห่งวิจารณ์ปัจจุบัน ได้ ‘ค่างพลู’ กรณี ‘ตลิ่งสูง ชุงหนัก’ ของ สัตยา ประชาชน ใน ถนนหนังสือ กรกฎาคม 2528 เป็นต้น การวิจารณ์ได้วิจารณ์ มักจะคึกคักในช่วงการประกวดวรรณกรรมซีไรต์ ในบางปีทำให้เกิดการวิจารณ์ได้วิจารณ์อย่างรุนแรง รวมทั้งการวิจารณ์ได้คำตัดสินของคณะกรรมการซีไรต์ การวิจารณ์ข้อวิจารณ์และวิจารณ์ได้วิจารณ์ครั้งสำคัญ คือ กรณีวิจารณ์รวมเรื่องสั้น *อัญมณีแห่งชีวิต* ของ อัญชัน ซึ่งได้รับรางวัลซีไรต์ ในปี 2533 ธเนศ เวิร์กาดา รายงานไว้ในบทความ ชื่อ “12 ปี วรรณคดีวิจารณ์ไทย (พ.ศ. 2526 - 2538)”¹ ว่า

“ทิวา สาระจุฑะ นักวิจารณ์ดนตรีเป็นผู้เปิดประเด็นเป็นคนแรก โดยชี้ให้เห็นว่า งานของอัญชันมีรากความคิดของฝรั่ง ตามด้วยอนุช อาภาภิรม นักเขียน นักคิดเปิดประเด็นเรื่อง ความมีดม่นที่ได้จากการมองโลกในแง่ร้ายของอัญชัน อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ อาจารย์คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เห็นความชอบล่องของใหม่ของอัญชัน วาณิช จรุงกิจอนันต์ นักเขียนเรื่องสั้นซีไรต์ ปี พ.ศ. 2527 สวมบทบาทนักวิจารณ์เปิดประเด็นเรื่องการใช้ภาษาที่ผิดพลาดและความไม่เป็นเอกภาพทางวรรณศิลป์ของอัญชัน และจำลอง ผึ้งชลจิตร เปิดประเด็นวิพากษ์ว่า อัญชันใส่ใจเขียนเรื่องปฏิภูม เรื่องเพศ เรื่องผี และเรื่องคุณมนุษย์ รวมทั้งการเขียนตอบโต้เป็นเล่มโดยนักวิจารณ์ที่ใช้ชื่อว่า นเรนทร์ จันทระประสูตร ซึ่งแสดงทรรศนะปฏิเสธงานของอัญชันตลอดทั้งเล่ม

ในขณะเดียวกัน รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ อาจารย์นักวิชาการทางวรรณกรรม ก็ได้แสดงความชื่นชมผลงานของอัญชันว่าเป็นวรรณกรรมสะท้อนภาพการเอาเปรียบของมนุษย์ในสังคมได้อย่างรอบด้าน บัวแพน นันทพิสัย ได้กล่าวชมความสามารถของผู้เขียนที่จับเอาเนื้อแท้ของความเป็นมนุษย์ที่มีกิเลสออกมามีได้ อย่างหมดจดและหมดเปลือก เจตนา นาควัชระ ได้กล่าวถึงความเข้มข้นทางความคิดที่ได้มาจากเนื้อหาและเรื่องราวที่มีสารเชิงปรัชญาแฝงอยู่ ดวงมน จิตร-

¹ธเนศ เวิร์กาดา, “12 ปี วรรณคดีวิจารณ์ไทย (พ.ศ. 2526-2538)”, ทะเลปัญญา, พระนคร: สำนักพิมพ์สยาม, 2543, หน้า 125-126.

จำนงค์ และ ธเนศ เวศร์ภาดา ก็ได้แสดงความเห็นได้ว่านิข จรุงกิจอนันต์ เกี่ยวกับการใช้ภาษาของอัญชันที่แตกต่างจากของคนอื่นๆ

หลังจากนั้นมา การวิจารณ์ข้อวิจารณ์ก็เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เมื่อบทรายงานเสวนาวรรณกรรมเรื่อง “สุนทรียภาพและสุนทรียรสในงานกวีนิพนธ์ไทย” ปรากฏโดย ดวงมน จิตรจำนงค์ ตีพิมพ์ในสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ (2535) แล้ว ได้มีจดหมายจากดวงเดือน สว่างวงศ์ แสดงปฏิกิริยาต่อดวงมน ผ่านคอลัมน์ “บันสนทนาของสิ่งสี่นามหลวง” ในสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์อีกหลายฉบับต่อมา

การวิจารณ์ข้อวิจารณ์และวิจารณ์โต้วิจารณ์เช่นนี้ ยังเกิดขึ้นกับวรรณกรรมซีไรต์เรื่องอื่นๆ อีก ได้แก่ เวลา ของ ชาติ กอบจิตติ (2537) ม้าก้านกล้วย ของ ไพโรจน์ทร์ ขาวงาม (2538) ประชาธิปไตยบนเส้นขนาน (2540) และ สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน (2542) ของ วินทร์ เลียววาริณ

เนื่องจากวรรณคดีเป็นงานศิลปะที่ส่งผลกระทบต่อผู้อ่านแตกต่างกันไปตามประสบการณ์ของผู้อ่าน วรรณคดีเรื่องเดียวกันอาจสร้างผลกระทบทางอารมณ์ไม่เหมือนกัน ดังนั้น การวิจารณ์ข้อวิจารณ์ หรือการวิจารณ์โต้วิจารณ์ จึงเป็นนิมิตหมายอันดีที่แสดงให้เห็นความเข้มแข็งของวัฒนธรรมการอ่าน ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนทัศนะที่มีต่อวรรณกรรมในวงกว้าง และเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านและผู้เขียนที่ทำให้มองเห็นแง่มุมหลากหลายในวรรณกรรมเรื่องเดียวกัน อันจะเป็นคุณูปการในการพัฒนาการเขียนและการอ่านต่อไป การวิจารณ์ข้อวิจารณ์และการวิจารณ์โต้วิจารณ์จึงเป็นกิจกรรมทางปัญญาที่ยืนยันว่าวรรณกรรมเมื่อตีพิมพ์เผยแพร่แล้วเป็นสมบัติของมหาชน บทวิจารณ์ที่เกิดจากการวิจารณ์ข้อวิจารณ์หรือวิจารณ์โต้ล้วนเป็นการแสดงปฏิกิริยาที่แตกต่างกันของผู้รับเป็นกิจกรรมสร้างสรรค์ที่ทำให้วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์เติบโตอย่างมีพลัง เพราะเป็นการใช้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น อันจะพัฒนาไปสู่การยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากของตน การวิจารณ์ยังเป็นการแสดงคุณภาพของการอ่านวรรณกรรม เพราะผู้ที่วิจารณ์ได้ผู้อื่น หรือวิจารณ์ด้วยมุมมองที่ต่างไปจากนักวิจารณ์อื่น ย่อมต้องมีประสบการณ์และหลักเกณฑ์ในการอ่านเป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังเป็นการกระตุ้นให้ผู้อ่านบทวิจารณ์ใช้วิจารณญาณในการพิจารณาบทวิจารณ์ที่แตกต่างหลากหลายเหล่านี้อย่างถี่ถ้วน การวิจารณ์ข้อ

วิจารณ์ และการวิจารณ์ได้วิจารณ์บางครั้งอาจจะนำไปสู่การเกิดวิวาทะทางความคิดและอารมณ์ระหว่างนักวิจารณ์กับนักวิจารณ์ หรือระหว่างนักวิจารณ์กับนักเขียนบ้าง แต่ก็ยังถือว่าเป็นปรากฏการณ์ช่วงสั้นๆ ที่ไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์มากนัก

ปัจจุบัน การวิจารณ์ซ้อนวิจารณ์มีน้อยลง อาจจะเป็นด้วยเหตุที่ไม่มีบทวิจารณ์ที่มีพลังมากพอจะกระตุ้นให้นักวิจารณ์อีกผู้หนึ่งอยากแสดงทัศนะที่แตกต่าง หรืออาจจะเป็นเพราะปัจจุบันมีนักวิจารณ์จำนวนน้อย นักวิจารณ์จึงพยายามหลีกเลี่ยงการมีวิวาทะทางวรรณกรรม แต่ไม่ว่าจะเป็นเพราะสาเหตุประการใด การลดน้อยลงของการวิจารณ์ซ้อนวิจารณ์มีผลกระทบต่อการสร้างวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์

4.4 การสร้างวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ในกรอบของระบบสังคมไทย อาจจะต้องดำเนินไปในลักษณะ “มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์” ประสพการณ์ที่เกิดขึ้นจากการจัดเสวนากลุ่มย่อย การประชุมปฏิบัติการสาขาวรรณศิลป์และสาขาอื่นๆ พบว่าการเปิดเวทีให้ศิลปินผู้สร้างกับผู้รับและนักวิจารณ์มาพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน เปิดเผยท่าทีทัศนะของกันและกัน ช่วยคลายกำแพงแห่งความไม่เข้าใจระหว่างผู้สร้างและผู้รับได้ดีมาก ศิลปินผู้สร้างปรับเปลี่ยนอคติที่มีต่อนักวิจารณ์และเข้าใจ “สุนทรียศาสตร์แห่งผู้รับ” ในขณะเดียวกันผู้รับและนักวิจารณ์เข้าใจทัศนคติของนักเขียนมากขึ้น แม้จะเป็นการวิจารณ์แบบมุขปาฐะ แต่สามารถพัฒนาไปสู่วัฒนธรรมลายลักษณ์ได้ในโอกาสต่อไป

4.5 หากพิจารณาทิศทางการวิจารณ์ตั้งแต่เริ่มแรก จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่เป็นการวิจารณ์ในแนวสุนทรียศาสตร์ นั่นคือให้ความสำคัญกับองค์ประกอบทางศิลปะและสุนทรียภาพของภาษา กวี ดังเช่น *สมาคมวรรณคดี* ในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้กำหนดหลักวรรณศิลป์ในการพิจารณาวรรณคดีไว้ชัดเจน¹ การกำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาประเมินคุณค่าวรรณคดี ซึ่งเกิดขึ้นเป็นระยะๆ ตั้งแต่ยุควรรณคดี

¹สมาคมวรรณคดี ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2474 โดยความริเริ่มของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระวรเวทย์พิสิฐ ซึ่งเป็นกรรมการท่านหนึ่งกำหนดหลักเกณฑ์ทางวรรณศิลป์ในการพิจารณาวรรณคดีไว้ 5 ประการ คือ 1. แต่งถูกต้องตามข้อบังคับของคำประพันธ์ชนิดนั้น ๆ โดยเคร่งครัด 2. ความดีและเด่น 3. สัมผัสดี 4. ความไพเราะ 5. ไม่แต่งอย่างรำล่อนพาไป

สโมสร ก่อตั้งโดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2467 ในสมัยรัชกาลที่ 6 ยุค*สมาคมวรรณคดี* ก่อตั้งโดยสมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ พ.ศ. 2474 สมัยรัชกาลที่ 7 และยุค*วรรณคดีสมาคม* ก่อตั้งโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2485 สมัยรัชกาลที่ 8 ล้วนเป็นความพยายามในการส่งเสริมการแต่งและการอ่านวรรณคดีไทยแนวประเพณี เพื่อดำเนินกระแสด้านนิยมนิยามและนิยามอ่านวรรณกรรมสมัยใหม่

การวิจารณ์แนวสุนทรียศาสตร์ได้พัฒนาต่อมาด้วยหลักทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ของตะวันตกและตะวันออก และเป็นแนววิจารณ์ที่นิยมอยู่จนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากบทวิจารณ์ส่วนใหญ่ของดวงมน จิตรจำนงค์ สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา และธเนศ เวศร์ภาดา เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้วิจารณ์บางคนตีความหมายของตัวบทโดยอาศัยศาสตร์ต่างๆ เช่น จิตวิทยา สังคมวิทยา รัฐศาสตร์ สถิตินิยม ฯลฯ นักวิจารณ์บางคนใช้ความรู้ทางด้านศิลปะ ภาพยนตร์ และการละครมาช่วยพิจารณาวิธีการเล่าเรื่องของวรรณกรรม นอกจากนี้ นักวิจารณ์รุ่นใหม่บางคน เช่น ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช และนพพร ประชากุล ได้ใช้ทฤษฎีใหม่ๆ ทางวรรณคดีจากตะวันตก เช่น ทฤษฎีโครงสร้างนิยม (Structuralism) ทฤษฎีหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) ทฤษฎีรื้อสร้าง (Deconstruction) ฯลฯ มาวิจารณ์วรรณกรรมสมัยใหม่ของไทย ทำให้แนวการวิจารณ์เช่นนี้มีอิทธิพลต่อนักวิจารณ์รุ่นใหม่เป็นอย่างมากในปัจจุบัน

4.6 ยุคของการตื่นตัวอย่างคึกคักในการวิจารณ์วรรณกรรม ปรากฏในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา 16 เพราะอิทธิพลจากความคิดทางการเมืองแนวมาร์กซิสต์สายจีนที่เห็นว่าการวิพากษ์วิจารณ์เป็นกิจกรรมที่ทำให้ทางทะเลความจริงไม่ว่าด้านบวกหรือด้านลบ นักคิดฝ่ายซ้ายจึงต้องพร้อมที่จะวิจารณ์ตนเองต่อสาธารณะ หลังเหตุการณ์ 14 ตุลา 16 มีการตีพิมพ์หนังสือลัทธิการเมือง และวรรณกรรมก้าวหน้าทั้งที่แปลมา และทั้งที่เป็นวรรณกรรมไทยในยุคทศวรรษ 90 ซึ่งถือเป็นยุควรรณกรรมเพื่อชีวิตยุคแรก กระแสความคิดเรื่องลัทธิการเมืองฝ่ายซ้ายจึงไหลหลั่งในสังคมไทย นอกจากนี้ยังมีการออกหนังสือพิมพ์และนิตยสารแนวก้าวหน้า ซึ่งมักจะเปิดหน้าวิจารณ์วรรณกรรมและศิลปะให้เป็นเวทีแสดงทัศนะวิพากษ์วิจารณ์ เช่น *ประชาชาติ อธิปไตย เสียงใหม่ ปุณณ ปิฎกมูมิ* ฯลฯ ต่อ

มามีโลกหนังสือ เป็นนิตยสารทางวรรณกรรมโดยตรง และทางด้านวิชาการ ภาค
 วิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ออกวารสารอักษร-
 ศาสตร์พิจารณา ตีพิมพ์ผลงานวิจารณ์ของนิสิต อาจารย์ และนักวิจารณ์อิสระ
 บรรยายภาควิชาการวิจารณ์วรรณกรรมในยุคนี้จึงคึกคัก เข้มข้น รุ่งเรือง และรุนแรง มี
 การแบ่งวรรณกรรมออกเป็น 2 กระแสใหญ่โดยชัดเจน คือ วรรณกรรมเพื่อชีวิต
 และวรรณกรรมนำหน้า การนำหนังสือศิลปเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน ของจิตร
 ภูมิศักดิ์ ข้อคิดจากวรรณคดี ศิลปะการแห่งกาพย์กลอน ของ อินทรายุทธ และ
 ศิลปวรรณคดีกับชีวิต ของ บรรจง บรรเจิดศิลป์ อันถือเป็นต้นธารของการวิจารณ์
 ในแนวมาร์กซิสต์ มาตีพิมพ์ใหม่อีก ทำให้กระแสความคิดและทัศนะวิจารณ์
 แบบมาร์กซิสต์กลายเป็นกระแสหลัก และส่งอิทธิพลให้ ทัศนะ แสงนาม เขียน
 บทความชื่อ “วรรณกรรมประเภท “นำหน้า” และที่ไม่ใช่ “นำหน้า” และวิเคราะห์
 ลักษณะของวรรณกรรมก้าวหน้า ในหนังสือทฤษฎีประวัติศาสตร์และสังคม
 ทัศนะวิจารณ์แบบมาร์กซิสต์จึงปรากฏในบทวิจารณ์จำนวนมากในระยะนั้น เช่น
 บทวิจารณ์ของรัศมี เผ่าเหลืองทอง สันตติ ประติมากรรม สำเริง คำพะอู คุชฎี
 ศรียะลา ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการวิจารณ์วรรณคดีโบราณอย่างรุนแรงถึงขั้น
 “เผาวรรณคดี” ทำให้มีนักวิชาการและนักเขียนบางคน เช่น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช
 สุกร บุนนาค เขียนบทวิจารณ์โต้แย้งเพื่ออนุรักษ์คุณค่าของมรดกวรรณศิลป์ของ
 ชาติไว้ อาจกล่าวได้ว่าการวิจารณ์ในช่วงนี้มีพลังทางปัญญาสูงสุด เพราะทำให้
 สังคมสนใจวรรณคดีและกลับไปอ่านบทพจนกันใหม่อีกครั้งหนึ่ง ผลจากการ
 วิวาทะกันอย่างรุนแรงและกว้างขวางเช่นนี้ ทำให้กระทรวงศึกษาธิการจัดการ
 สังคายนาลัทธิสูตรและแบบเรียนวรรณคดีไทย ทำให้มีการยกสถานะของ
 วรรณกรรมปัจจุบันให้บรรจุในหลักสูตรและแบบเรียนด้วย หลังเหตุการณ์ 6 ตุลา
 19 การวิจารณ์แนวมาร์กซิสต์ลดบทบาทลงเช่นเดียวกับการสร้างสรรค์วรรณกรรม
 เพื่อชีวิต แต่ก็นับเป็นข้อดีที่ทำให้เกิดความสนใจแสวงหาทฤษฎีวรรณคดีอื่นๆ
 มาใช้ในการวิจารณ์ศิลปะวรรณกรรม การวิจารณ์จึงดำรงอยู่ในกระแสธารของวง
 วรรณกรรมเคียงคู่ไปกับการสร้างสรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคเศรษฐกิจเฟื่องฟู
 ซึ่งการสร้างและเสพวรรณกรรมเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งในสังคม

4.7 หลังวิกฤตเศรษฐกิจ ปี 2541 เวทีในการวิจารณ์ลดน้อยลง เพราะ

นิตยสารทางวรรณกรรมโดยตรงหลายเล่มปิดตัวไป เช่น *ซอกการะเกด ไรเตอร์ แมกกาซีน* นิตยสารข่าวการเมือง/เศรษฐกิจที่เปิดเนื้อที่ให้การวิจารณ์วรรณกรรมบางเล่มปิดตัวเช่นกันเช่น *มาตุภูมิรายสัปดาห์* *ฐานเศรษฐกิจรายสัปดาห์* บางเล่มปิดคอลัมน์บทวิจารณ์ บางเล่มลดพื้นที่ของคอลัมน์บทวิจารณ์ บางเล่มเปลี่ยนแปลงทิศทางในการนำเสนอ เป็นรูปของบทความ หรือวิจารณ์หนังสือเป็นกลุ่ม ฯลฯ บทวิจารณ์วรรณกรรมเล่มใดเล่มหนึ่งอย่างเจาะลึกทุกแง่มุมจึงมีน้อยลง เพราะไม่มีเนื้อที่พอแก่การตีพิมพ์ บทวิจารณ์ทำนองนี้จึงมักตีพิมพ์ในวารสารทางวิชาการ ซึ่งปัญหาทางเศรษฐกิจก็ทำให้ตีพิมพ์เผยแพร่เพียงปีละเล่มเท่านั้น วิฤตด้านเวทีวิจารณ์จึงส่งผลทำให้ไม่อาจส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ให้ต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม จากกลางปี 2543 จนถึงปัจจุบัน มีนิตยสารทางวรรณกรรมเกิดใหม่อีกหลายเล่ม เช่น *กล้าทานตะวัน*, *Vain Comment*, *BC Bzine*, *AW (Alternative Writer)*, *POMO*, *ซุมทางปากหมา* เป็นต้น นิตยสารเหล่านี้เน้นการตีพิมพ์บทวิจารณ์วรรณกรรมและบทวิจารณ์ศิลปะแขนงอื่นๆ เช่น ภาพยนตร์ ดนตรี แต่นิตยสารดังกล่าวเป็นนิตยสารนอกกระแส นอกจาก*กล้าทานตะวัน*ซึ่งตีพิมพ์เป็นรูปเล่มสวยงามแล้ว นิตยสารเล่มอื่นๆ ล้วนเป็นหนังสือทำมือ คือผลิตเองด้วยระบบเทคโนโลยีต่ำ และจำหน่ายตรงแก่สมาชิกหรือวางจำหน่ายตามร้านหนังสือเล็กๆ บางแห่งหรือจำหน่ายเองตามงานออกร้านหนังสือ ดังนั้น นิตยสารที่ได้รับทุนอุดหนุนจากสมาชิกเพียงอย่างเดียวเช่นนี้ไม่อาจคาดการณ์ได้ว่าจะมีอายุยืนยาวไปได้นานเท่าใด ดังเช่น*กล้าทานตะวัน*ซึ่งต้องปิดตัวลงชั่วคราวเมื่อผลิตได้เพียง 10 เล่ม ทั้งๆ ที่มียอดสมาชิกถึง 300 กว่าคน

4.8 แม้ว่าพลังทางปัญญาของบทวิจารณ์ไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์กับความเข้มข้นของตัวบทวรรณกรรมเสมอไป แต่เราก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าวรรณกรรมที่มีความโดดเด่นทั้งในด้านเนื้อหาและกลการประพันธ์จะทำทลายให้นักวิจารณ์ช่วยกันตีความด้วยมุมมองและกลยุทธ์ทางวรรณศิลป์หลากหลาย นอกจากนี้ ความสนใจของมหาชนต่อการวิจารณ์ยังสัมพันธ์กับบรรยากาศความคึกคักของการสร้างสรรค์และการเสพวรรณกรรมอยู่ไม่น้อย ฉะนั้น การวิจารณ์จึงมักได้รับแรงกระตุ้นในช่วงที่การประกวดวรรณกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมซีไรต์ และในขณะเดียวกันบทวิจารณ์ก็ช่วยกระตุ้นมหาชนเกิดความตื่นตัวสนใจความ

เคลื่อนไหวของวรรณกรรมในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ การวิจารณ์จึงดูเหมือนมีฤดูกาลแสนสั้น มีวงจำกัดอยู่เพียงวรรณกรรมที่ส่งเข้าประกวด และตกอยู่ในกระแสทิศทางวรรณกรรมที่สื่อและธุรกิจการพิมพ์เป็นผู้กำหนด ทั้งๆ ที่จริงแล้ว การวิจารณ์ควรเป็นกิจกรรมทางปัญญาที่ไม่เพียงเดินตามกระแสวรรณกรรม หากแต่ต้องก้าวนำจนสามารถบ่งชี้แนวโน้มและทิศทางของวรรณกรรมได้ด้วย

4.9 แนวคิดการจัดพิมพ์ “หนังสือขายดี” ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาการของวรรณกรรมสร้างสรรค์อย่างเห็นได้ชัด สำนักพิมพ์ใหญ่บางแห่งพยายามสรรหากลยุทธ์การขายต่างๆ นานามาใช้ ไม่ว่าจะเป็นการเชิญดารา นักร้อง นางแบบมาเขียนหนังสือ การเจาะตลาดนักอ่านเฉพาะกลุ่ม การจัดกิจกรรมส่งเสริมการขาย การส่งหนังสือเข้าประกวด ฯลฯ อาจกล่าวได้ว่าปัจจุบัน สำนักพิมพ์กำลังส่งเสริมการผลิต “หนังสือขายดี” มากกว่า “หนังสือดี” ผลกระทบต่อวงการวิจารณ์ก็คือประสบปัญหาขาดแคลนหนังสือดีๆ สำหรับวิจารณ์ เพราะแม้ว่าหนังสือขายดีจะช่วยสร้างนิสัยรักการอ่านแต่ส่วนใหญ่ก็ไม่ได้สร้างความสนใจของนักวิจารณ์ ปรากฏการณ์นี้เป็นโจทย์ที่ท้าทายให้ต้องขบคิดต่อไปว่าจะมีผลกระทบต่อการสร้างวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์อย่างไร

4.10 การแข่งขันทางธุรกิจทำให้เกิดการนำการตลาดมาใช้ในการผลิตและเผยแพร่วรรณกรรม การวิจารณ์จึงเป็นกิจกรรมทางปัญญาที่บางครั้งอาจต้องเดินเคียงคู่ไปกับกิจกรรมการส่งเสริมการขาย ดังจะเห็นว่ากิจกรรมส่งเสริมการขายที่นิยมกันอย่างหนึ่งในปัจจุบัน คือ การเปิดตัวหนังสือ ซึ่งบางครั้งจะจัดในรูปของการเสวนา หรืออภิปรายเกี่ยวกับวรรณกรรมเรื่องนั้น หรือวรรณกรรมประเภทนั้นๆ การเสวนาหรืออภิปรายดังกล่าวเป็นการเปิดเวทีวิจารณ์วรรณกรรมแบบมุขปาฐะ ซึ่งอาจพัฒนาไปสู่บทวิจารณ์วรรณกรรมที่เป็นลายลักษณ์ได้ในโอกาสต่อไป

4.11 ทิศทางการวิจารณ์ของไทยติดขัดกับตัวบุคคลค่อนข้างแน่นแฟ้น ดังที่หัวหน้าโครงการฯ ได้สรุปไว้ในรายงานความก้าวหน้ารอบ 6 เดือนที่ 3 ว่า “ผู้สร้างไม่ได้ให้ความเชื่อถือการวิจารณ์ในฐานะสถาบัน แต่จะให้การยอมรับนักวิจารณ์เฉพาะบุคคล” อันที่จริงไม่เฉพาะผู้สร้าง หากแต่เป็นประชาคมวรรณกรรมทั้งหมด ทั้งผู้สร้าง ผู้เสพ และนักวิจารณ์ด้วยกันเองจะให้ความเชื่อถือแก่นัก

วิจารณ์ที่มีวิชา มีความชัดเจน และมีวุฒิภาวะสูงที่จะให้ข้อเสนอแนะอันจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์และการเสพรับ ดังนั้น นักวิชาการที่นำหลักวิชาวรรณคดีวิจารณ์มาใช้อย่างโดดเด่นจะได้รับการยอมรับอย่างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำทฤษฎีของตะวันตกมาเผยแพร่ เป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ แก่นักวิจารณ์รุ่นใหม่ ซึ่งจำนวนไม่น้อยไม่ได้ศึกษามาทางด้านวรรณกรรมโดยตรง หากแต่เป็น “ผู้รักสมัครเล่น” ที่สะสมประสบการณ์การอ่านและค้นคว้าศึกษาด้วยตนเอง จากการสัมภาษณ์มีข้อยืนยันว่า เจตนา นาควัชร ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชช์ นพพร ประชากุล ชลธิรา สัตยาวัฒนา กอบกุล อิงคุทานนท์ ดวงมน จิตรจำนงค์ ธเนศ เวศร์ภาดา จริญญาพร ปรปักษ์ประลัย เป็นนักวิจารณ์ที่กลุ่มนักวิจารณ์ด้วยกันเอง นักอ่าน และนักเขียนให้ความเชื่อถือ แต่ก็น่าเสียดายว่านักวิชาการที่ได้รับความเชื่อถือสูงเหล่านี้นักหลายคนวางมือไปแล้ว และหลายคนไม่ได้ทำงานต่อเนื่อง จึงได้แต่ฝากผลงานไว้จำนวนหนึ่งเพื่อประโยชน์ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา

5. การเชื่อมโยงประสบการณ์ไทยกับประสบการณ์ต่างประเทศ

ประสบการณ์จากต่างประเทศนับว่ามีคุณค่าต่อการวิจัย เพราะจากการที่ผู้วิจัยสาขาวรรณศิลป์ได้รับข้อมูลจากการฟังการบรรยายของผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศที่ได้เชิญมา และเข้าร่วมฟังการบรรยายของผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศ สาขาศิลปะการแสดง ตลอดจนได้ข้อมูลจากสภานิสพนธ์บทวิจารณ์ของต่างประเทศ ทำให้เพิ่มพูนความรู้และเกิดทัศนะเปรียบเทียบกับบทวิจารณ์ของไทยหลายประการ เป็นต้นว่า Prof. Dr. Ganeshan ผู้เชี่ยวชาญจากอินเดียอธิบายว่าในวัฒนธรรมสันสกฤต การวิจารณ์คือการชื่นชมและเข้าถึงวรรณคดี ด้วยการซาบซึ้ง ไม่ใช่ตัดสิน คำอธิบายของผู้รู้ชาวอินเดียช่วยให้คำตอบเรื่องความแตกต่างของการวิจารณ์วรรณคดีไทยในยุคแรกเริ่มที่มีการวิจารณ์กับยุคหลังๆ ชัดเจนขึ้น ในยุคแรกๆ การวิจารณ์มักเป็นไปในลักษณะชื่นชมสุนทรีย์ภาพและสุนทรีย์รสในวรรณคดี ผู้วิจารณ์เข้าถึงวรรณคดีด้วยอารมณ์ความรู้สึกมากกว่าคิดหาเหตุผล มีลักษณะ “ใจถึงใจ” และผู้วิจารณ์ยังต้องมีทักษะทางศิลปะที่เกือบจะกลายเป็นหนึ่งเดียวกับศิลปินผู้สร้างงาน ส่วนการวิจารณ์ในยุคหลัง แม้ว่าการวิจารณ์แนว

สุนทรียศาสตร์ยังเป็นแนววิจารณ์ที่นิยมกันอยู่มาก แต่ก็มีการใช้ชนบทวิจารณ์แบบตะวันตกที่ผู้วิจารณ์ “ตรวจสอบ” ตัวบทย่างใกล้ชิด และประเมินคุณค่าอย่างถี่ถ้วนต้องแท้มิใช่แสดงความซาบซึ้ง ประสบการณ์จากวัฒนธรรมอินเดียสองสะท้อนปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในการวิจารณ์ของไทยได้อย่างดี เพราะในอดีตวรรณคดีไทยและวรรณคดีวิจารณ์ไทยได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีอินเดียและทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ของอินเดียไม่น้อย ต่อมาจึงรับอิทธิพลจากกระแสวัฒนธรรมตะวันตกเช่นเดียวกับอินเดีย เราจึงมีวัฒนธรรมสองกระแสไหลเวียนอยู่ในบริบทของการสร้างและเสพวรรณกรรมไทย การบรรยายของวิทยากรจากอินเดียได้เตือนให้เราพึงพิจารณาความเหมาะสมของการนำทฤษฎีตะวันตกมาใช้ในการวิจารณ์วรรณคดีไทย ขณะเดียวกันกระตุ้นให้เราใส่ใจในเรื่องวรรณคดีศึกษาของไทย เพื่อเรียนรู้ทฤษฎีการสร้างและการเสพวรรณคดีในบริบทวัฒนธรรมของเราเอง อันอาจนำไปสู่การค้นพบ “ทฤษฎีแผ่นดินแม่” ในที่สุดข้อเสนอแนะของวิทยากรที่พ้องกับแนวคิดของโครงการวิจัยฯ สร้างกำลังใจว่าการดำเนินการวิจัยมีทิศทางที่ถูกต้องและอาจพบคำตอบได้ในไม่นาน

นอกจากนี้ การบรรยายของ Prof. Dr. Maria Seixo ทำให้เห็นว่าการใช้ทฤษฎีในการวิจารณ์วรรณกรรมเป็นกระแสนิยมระดับโลก ทฤษฎีการวิจารณ์ช่วยทำให้เกิดมุมมองใหม่ๆ ต่อวรรณกรรม แต่ขณะเดียวกันการหมกมุ่นกับทฤษฎีจนเกินไปก็อาจเกิดปรากฏการณ์อย่างที่คุณเชียวชาญกล่าวว่า “การใช้ทฤษฎีวรรณคดีโดยปราศจากวรรณคดี” จากการศึกษาวิจัยข้อมูลบทวิจารณ์วรรณกรรมของไทย ก็ได้พบปรากฏการณ์ทำนองนี้เช่นเดียวกัน

ในส่วนของสรณิพนธ์บทวิจารณ์ ข้อมูลจำนวน 4319 รายการเป็นหลักฐานยืนยันความมั่งคั่งของการวิจารณ์สาขาวรรณศิลป์ ดังนั้นสาขาวรรณศิลป์จึงคัดเลือกบทวิจารณ์ต่างประเทศมาเป็นสรณิพนธ์เพียง 3 บท ในจำนวนสรณิพนธ์ทั้งหมด 50 บท สรณิพนธ์บทวิจารณ์ต่างประเทศ 3 บท เป็นบทความของนักทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์ที่มีชื่อเสียง ได้แก่ “ความคิด ความเชื่อ และความสำนึกเชิงปรัชญา” ของ โรนัลด์ พิค็อก “มรดกกรรมของผู้แต่ง” ของ โรลองด์ บาร์ธ และ “เรย์มอนด์ วิลเลียมส์: การเมืองและอักษรศาสตร์ (บทสัมภาษณ์โดย New Left Review)” ผู้วิจัยได้เชื่อมโยงประสบการณ์ความรู้จากบทวิจารณ์ทั้ง

3 บทนี้มาใช้ในการวิจัย ทำให้เห็นความสอดคล้องและความแตกต่างกับทัศนะวิจารณ์ของไทย ดังนี้

โรนัลด์ พีค็อก นักวิชาการชาวเยอรมันเสนอความคิดในบทความของเขาว่าวรรณคดีมีความสัมพันธ์กับชีวิต ความโดดเด่นของวรรณคดีอยู่ที่นัยเชิงปรัชญา ดังนั้น ผู้อ่านหรือนักวิจารณ์หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะประเมินคุณค่าเนื้อหาความคิดของตัวบทควบคู่ไปกับอารมณ์ความรู้สึก ความคิดในวรรณกรรมอาจจะไม่ได้เป็นระบบเหมือนความเชื่อทางศาสนาหรือปรัชญา แต่เป็นการตระหนักในปัญหาของมนุษยชาติ ของสังคม และของปัจเจกบุคคล ดังนั้น การวิจารณ์วรรณกรรมที่มีพลังจึงต้องชี้ให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรม และคุณค่าของชีวิตมนุษย์ไปพร้อมกัน แนวคิดของของพีค็อกยืนยันให้เห็นว่าการวิจารณ์ที่ชี้ให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรมต่อชีวิตและสังคมย่อมเป็นพลังทางปัญญาแก่สังคม อันสอดคล้องกับกรอบนิยามความหมายของการทำวิจัยครั้งนี้

ความคิดของโรนัลด์ พีค็อกสอดคล้องกับทัศนะของเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ นักวิชาการชาวเวลส์ ที่แสดงไว้อย่างหนักแน่นว่า งานศิลปะที่ดีย่อมมีคุณค่าต่อชีวิตและสังคม เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ มีทัศนะเชิงสังคมนิยม เขาจึงมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตวรรณกรรม เจือปนในการผลิต และผู้รับอันหมายถึงผู้อ่านครอบคลุมไปถึงประชาคมวรรณกรรมและขยายไปสู่สังคมโดยรวมด้วย ดังนั้น ในทัศนะของเขา การวิจารณ์จึงไม่ใช่กิจกรรมทางปัญญาที่เน้นปัจเจกนิยมและอัตวิสัยเช่นทฤษฎีวิจารณ์ของบางสำนัก เขาเห็นว่าการวิจารณ์ที่ชี้ให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรมจากเนื้อหาความคิดของตัวบท หรือผลกระทบทางอารมณ์ต่อผู้อ่านเท่านั้นยังไม่เพียงพอ หากแต่ผู้วิจารณ์ต้องสามารถสื่อคุณค่าอธิบายความหมายของวรรณกรรมที่มีต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ และผลกระทบของวรรณกรรมต่อผู้รับที่ต่อเนื่องมาหลายยุคสมัย เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ให้ความสำคัญต่อปฏิกิริยาของผู้รับ เช่นเดียวกับบริบททางประวัติศาสตร์และสังคม ดังนั้น สรุปได้ว่า เรย์มอนด์ วิลเลียมส์มีความเห็นว่าวรรณกรรมมีอิทธิพลต่อสังคม และสังคมมีอิทธิพลต่อวรรณกรรม และเป็นกิจกรรมร่วมที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ทัศนะวิจารณ์ของเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ เช่นนี้สอดคล้องกับทัศนะของบรรจง บรรเจิดศิลป์ ในบทวิจารณ์ชื่อ “ดูวรรณคดีจากสังคม ดูสังคมจากวรรณคดี” ซึ่ง

ผู้วิจัยได้ตัดตอนส่วนที่วิจารณ์นวนิยายเรื่อง “ข้างหลังภาพ” ของศรีบูรพามาเป็นสรณิพนธ์ ในบทวิจารณ์นี้ ผู้วิจารณ์ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์อย่างมีพลวัตระหว่างวรรณกรรมกับสังคม และผู้สร้างสรรคกับมหาชน อันที่จริง ความสอดคล้องทางความคิดระหว่างนักวิจารณ์ต่างประเทศและไทยเช่นนี้มีใช้เรื่องแปลกแต่อย่างใด เพราะทัศนคติของบรรจง บรรเจิดศิลป์ เกิดจากอิทธิพลของแนวคิดมาร์กซิสต์ที่เน้นให้เห็นว่าเงื่อนไขของการผลิตย่อมสัมพันธ์กับผู้สร้างและผู้เสพ

ส่วนโรลองด์ บาร์ธส์ นักวิชาการชาวฝรั่งเศส เป็นผู้นำเสนอทฤษฎีเรื่องมรณกรรมของผู้แต่ง ซึ่งเป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญกับตัวบทและลดความสำคัญของผู้แต่ง การที่โรลองด์ บาร์ธส์ กล่าวว่า “กำเนิดของผู้อ่านต้องชำระด้วยความตายของผู้แต่ง” เป็นการยืนยันความสำคัญของผู้อ่านในการเข้าถึงโลกของวรรณกรรมด้วยตนเอง ทฤษฎีของบาร์ธส์สร้างกระบวนทัศน์อย่างใหม่ให้แก่นักวิจารณ์ตะวันตก และมีอิทธิพลต่อนักวิจารณ์ไทยไม่น้อย เพราะแนวคิดของบาร์ธส์เปิดประตูแห่งอิสรภาพแก่นักอ่านและนักวิจารณ์ที่จะตีความหมายของตัวบทตามปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นต่อผู้รับ โดยไม่ต้องพะวงถึงจุดมุ่งหมายของผู้แต่งหรือบริบททางสังคม อย่างไรก็ตาม ใช่ว่าแนวคิดของบาร์ธส์จะใช้ในการวิจารณ์วรรณกรรมได้ดีทุกกรณีไป สรณิพนธ์บทวิจารณ์จำนวนไม่น้อยชี้ให้เห็นว่า ผู้วิจารณ์จำเป็นต้องมีความรอบรู้เรื่องภูมิหลัง และบริบททางสังคมของวรรณกรรมอยู่บ้าง ในฐานะเป็น “วาทกรรมเสริม” จึงจะทำให้สามารถตีความตัวบทได้มีน้ำหนักมากขึ้น และไม่คลาดเคลื่อนจนห่างไกลจากจุดมุ่งหมายแท้จริงของตัวบท

ในส่วนของสรณิพนธ์ของไทย “ศัตรูแท้จริงของนักเขียน” ของสุชาติ สวัสดิ์ศรี ก็มุ่งให้ความสำคัญกับผู้อ่านมากกว่าผู้เขียนเช่นกัน

6. นัยที่มีต่อการพัฒนาการศึกษาศิลปะและการวิจารณ์ศิลปะ

จากการศึกษาข้อมูลเอกสาร การสัมภาษณ์ การเสวนา การประชุมเชิงปฏิบัติการ ฯลฯ ผู้วิจัยพบว่าการศึกษาและการวิจารณ์วรรณคดีมีจุดแข็งที่วรรณคดีศึกษาและวรรณคดีวิจารณ์ดำเนินควบคู่กันตลอดเวลา ดังเช่นที่ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ กล่าวไว้ว่า การวิจารณ์เป็นระเบียบวิธีของการศึกษาวรรณคดี ในด้านการศึกษา มีการปลูกฝังการวิจารณ์วรรณคดีในการศึกษาตั้งแต่

ระดับมัธยมจนถึงระดับอุดมศึกษา ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงมีความเข้าใจกระบวนการสร้างสรรค์ ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับบริบททางสังคม และการตีความหมายของวรรณกรรม ถึงกระนั้นก็ตาม การศึกษาวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ยังมีจุดอ่อนที่ต้องเร่งพัฒนาให้ดีขึ้นหลายประการ ดังนี้

6.1 การขาดแคลนตำราการวิจารณ์ การประชุมปฏิบัติการของสาขาวรรณศิลป์ยืนยันประเด็นนี้เป็นอย่างดี อาจารย์ผู้สอนนิสิตวรรณคดีวิจารณ์ทั้งวรรณคดีไทยและวรรณคดีต่างประเทศ โดยเฉพาะในสถาบันการศึกษาที่ห่างไกลจากส่วนกลาง เรียกร้องให้มีตำราการวิจารณ์ที่สร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทฤษฎีการวิจารณ์สมัยใหม่จากตะวันตก ที่แม้จะล้าสมัยไปแล้วในเวทีวรรณกรรมของตะวันตก แต่ยังเป็นของใหม่ในวงวรรณกรรมไทย เพราะนักวิชาการผู้รู้จริงมีน้อย ขาดนักวิชาการที่มีความรอบรู้พอจะนำเสนอทฤษฎีความรู้ทั้งทางกว้าง ทางลึก และหลากหลายสำนัก การเผยแพร่ความรู้เชิงทฤษฎีจึงยังจำกัดอยู่ในวงแคบ

ดังที่ผู้วิจัยกล่าวไว้ในตอนต้นว่าหนังสือรวมบทวิจารณ์วรรณกรรมมีอยู่บ้าง หนังสือเหล่านี้ สามารถใช้ประโยชน์เป็นตัวอย่างในการวิจารณ์ได้ แม้ผู้เขียนจะไม่ได้สังเคราะห์หรือสรุปแนวคิดและทิศทางของการวิจารณ์ไว้เพื่อประโยชน์แก่ผู้นำไปใช้ในการศึกษา ดังนั้น ผู้เข้าร่วมประชุมจึงคาดหวังที่จะใช้สรณิพนธ์บทวิจารณ์ของโครงการวิจัยฯ เป็นส่วนหนึ่งของตำราในการสอนวรรณคดีวิจารณ์ ข้อเรียกร้องของผู้ร่วมสัมมนาให้โครงการวิจัยฯ ทำหน้าที่แทนสถาบันการศึกษานี้ แม้จะไม่ใช่จุดประสงค์โดยตรงของโครงการฯ แต่ก็ประเด็นที่น่าคิดว่านอกเหนือจากการชี้ให้เห็นว่าบทวิจารณ์มีพลังทางปัญญาต่อสังคมแล้ว สรณิพนธ์บทวิจารณ์น่าจะตอบคำถามเกี่ยวกับหลักการวิจารณ์ ทิศทางการวิจารณ์ ทิศทางการพัฒนาการสร้างสรรค์ บริบททางสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์การเมือง ที่มีผลกระทบต่อวรรณกรรมและต่อการวิจารณ์ ตลอดจนข้อสรุปที่ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการทางวิชาการได้ด้วย ทั้งนี้ เพื่อที่สรณิพนธ์บทวิจารณ์จะได้เป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการปรับปรุงสู่การนำไปใช้เป็นตัวราสำหรับการสอนวรรณคดีวิจารณ์ต่อไป

6.2 ความล้มเหลวของการสร้างนักวิจารณ์จากห้องเรียน จากสัมภาษณ์

ผู้รู้ซึ่งเป็นผู้สอนวิชาวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ เกือบทั้งหมดกล่าวตรงกันว่า แม้จะมีการสอนวิจารณ์วรรณคดีอยู่ทุกระดับการศึกษา แต่ห้องเรียนไม่สามารถสร้างนักวิจารณ์ได้ สาเหตุมาจากปัจจัยหลายประการ ตั้งแต่ตัวครูผู้สอน ผู้เรียน หลักสูตรการศึกษา ไปจนถึงระบบการเรียนการสอน ดังที่ภิญโญ กองทอง ให้สัมภาษณ์ไว้ชัดเจนว่า เป็นเพราะครูไม่สามารถสร้างนิสัยรักการอ่าน ไม่สามารถปลูกฝังกระบวนการทบทวนทบทวนเชิงวิจารณ์ ครูตามไม่ทันความเคลื่อนไหวของวงการวรรณกรรม จึงไม่สามารถจุดประเด็นใหม่ ๆ ให้ผู้เรียนคิด ค้น และแสดงออก ผู้เรียนอ่านหนังสือน้อยลงแม้แต่ผู้ที่เรียนสายอักษรศาสตร์โดยตรง หลักสูตรการศึกษากำหนดหนังสือให้อ่านน้อยลง ขณะเดียวกันมีสื่ออื่นที่ดึงดูดความสนใจผู้เรียนมากกว่าหนังสือ เมื่อเป็นเช่นนี้ กล่าวได้ว่า การผลิตนักวิจารณ์ด้วยกระบวนการศึกษาตามหลักสูตรไม่ประสบผลสำเร็จ นักวิจารณ์ส่วนใหญ่จึงมาจากผู้ “รักสมัครเล่น” และใช้ประสบการณ์การอ่านอย่างมีคุณภาพนำไปสู่การแสดงทัศนะวิจารณ์เป็นลายลักษณ์อักษร ในประเด็นนี้ สุวรรณา เกรียงไกรพัชร์ และสุพรรณ ทองคล้าย กล่าวตรงกันว่า การสร้างนักวิจารณ์จากห้องเรียนยังไม่สำคัญเท่ากับการสร้างนักอ่านที่มีคุณภาพ เพราะนักอ่านที่มีคุณภาพสามารถเป็นนักวิจารณ์ที่มีคุณภาพได้ในโอกาสต่อไป

6.3 ความอ่อนแอของวัฒนธรรมการอ่าน อันเกิดจากปัจจัยหลายประการ ได้แก่ ระบบการศึกษาที่ไม่ได้กระตุ้นและปลูกฝังนิสัยรักการอ่าน ความเติบโตของสื่อเทคโนโลยี เช่น ภาพยนตร์ โทรทัศน์ วิดีโอเทป CD (แผ่นบันทึกเสียง) CD-ROM (แผ่นบันทึกเสียงและข้อมูล) MP-3 (แผ่นบันทึกเพลง-คุณภาพสูง) CDR (แผ่นบันทึกเสียงและภาพนิ่งที่บันทึกเอง) CDW (แผ่นบันทึกเสียงและข้อมูลที่บันทึกแล้วลบข้อมูลบันทึกใหม่ได้) VCD (แผ่นบันทึกภาพยนตร์) DVD (แผ่นบันทึกภาพยนตร์-คุณภาพสูง) อินเทอร์เน็ต ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่เร้าใจคนสมัยใหม่ให้สนใจโลกเทคโนโลยีมากกว่าโลกรวมวรรณกรรม สื่อเหล่านี้จึงเป็นธุรกิจบันเทิงที่ขยายตัวอย่างกว้างขวางในสังคมยุคบริโภคนิยม ดังจะเห็นได้ว่าการวิจารณ์ภาพยนตร์ วิดีโอเทป แผ่นบันทึกเสียง ได้รับความนิยมนอย่างสูงทั้งจากผู้ผลิต ผู้จำหน่าย ผู้ซื้อ ผู้เสพ รวมทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ที่เผยแพร่บทวิจารณ์ในลักษณะ “คู่มือการซื้อขาย” ด้วย ในขณะที่การวิจารณ์วรรณกรรมไม่ได้รับความนิยมนเท่านี้เพราะไม่ส่งผลทาง

ธุรกิจ ดังนั้น หากจะพัฒนาวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ให้เข้มแข็งจำเป็นจะต้องเสริมสร้างนิสัยรักการอ่าน ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมืออย่างจริงจังจากครอบครัว โรงเรียน สื่อ และสังคมไปพร้อมกัน

6.4 ในขณะที่วรรณกรรม การอ่านออนไลน์ เราก็ต้องยอมรับว่า วัฒนธรรมการเขียนก็ออนไลน์เช่นกัน แม้จะมีการผลิตสร้างวรรณกรรมจำนวนมาก แต่วรรณกรรมส่วนใหญ่กระตุ้นยอดขายมากกว่ากระตุ้นการวิจารณ์ นอกจากนี้ นักเขียนจำนวนหนึ่งก็มีความเป็นปัจเจกสูง จึงมิได้มุ่งสื่อสารกับมหาชนส่วนใหญ่ แต่มุ่งสื่อสารกับกลุ่มนักอ่านที่เป็น “คอวรรณกรรม” จริงๆ ความจริงในสถานการณ์เช่นนี้ นักวิจารณ์สามารถเข้าไปเป็นสื่อกลางเพื่อขยายฐานผู้อ่านให้กว้างขึ้นได้ แต่ด้วยปัจจัยอื่นๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว ทำให้นักวิจารณ์ไม่อาจมีบทบาทต่อวงวรรณกรรมได้สมบูรณ์พอ หากปล่อยให้เป็นอย่างนี้ต่อไป นับวันนักเขียน นักอ่าน และนักวิจารณ์ จะกลายเป็น “ชนกลุ่มน้อย” ในสังคมบริโภคนิยมเข้าไปทุกที การพัฒนาการวิจารณ์จึงไม่อาจดำเนินไปตามลำพัง โดยปราศจากการพัฒนาประชาคมวรรณกรรมพร้อมกันไปทุกด้าน

6.5 ข้อมูลจากการสัมมนาเชิงปฏิบัติสาขาวรรณศิลป์และสาขาอื่น ๆ พบว่าการเปิดเวทีเล็กๆ ให้ผู้สนใจศิลปะได้มีโอกาสสัมผัสผลงานศิลปะอย่างใกล้ชิด และมีโอกาสแสดงทัศนะความคิดและปฏิกิริยาของตนต่องานศิลปะร่วมกับนักวิชาการหรือศิลปินผู้สร้างงาน เป็นการเติมเต็มการวิจารณ์ภาคปฏิบัติ ซึ่งผู้สนใจศิลปะขาดโอกาสเช่นนี้ หรือภาคปฏิบัติในชั้นเรียนไม่สมบูรณ์พอ การเปิดเวทีวิจารณ์ภาคปฏิบัติจึงช่วยเสริมความมั่นใจในการแสดงออก และพัฒนาศักยภาพของผู้สนใจศิลปะไปพร้อมกับการศึกษาภาควิชาการ นอกจากนี้ยังอาจเป็นแรงกระตุ้นให้มีการพัฒนาไปสู่การวิจารณ์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรได้ด้วย ดังนั้น การพัฒนาการวิจารณ์ควรมีกิจกรรมต่อเนื่องสม่ำเสมอเพื่อกระตุ้นการวิจารณ์ เช่น การจัดเสวนากลุ่มย่อย การประกวดบทวิจารณ์ การจัดพบนักเขียน การฝึกอบรมนักวิจารณ์รุ่นใหม่ เป็นต้น

6.6 ผลจากการวิจัยพบว่าสื่อเป็นตัวกลางสำคัญในการส่งเสริมการวิจารณ์ ดังนั้น ความถดถอยของการวิจารณ์ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากปัญหาเชิงเศรษฐกิจของสื่อที่ทำให้พื้นที่ของการวิจารณ์ลดน้อยลง แต่ปัญหาที่สำคัญมากกว่าปัญหา

เชิงเศรษฐกิจก็คือ ปัญหาในเรื่องทัศนคติของสื่อที่ไม่เห็นความสำคัญของการวิจารณ์วรรณกรรมที่มีต่อประชาคมวรรณกรรมในองค์กรวม หรือให้ความสำคัญในระดับต่ำจึงทำให้มีการลดพื้นที่การวิจารณ์ หรือควบคุมทิศทางของการวิจารณ์ในลักษณะกว้างมากกว่าลึก นอกจากนี้ สื่อบางแห่งมีบรรณาธิการหรือคนคุมคอลัมน์ที่ขาดความเข้าใจและความรักในวรรณกรรมอย่างแท้จริง จึงปรับเปลี่ยนเวทีวิจารณ์ไปเป็นคอลัมน์บ่นระบายอารมณ์ ใช้ถ้อยคำรุนแรง หรือแสดงวิสัยทัศน์เฉพาะตนสูง โดยไม่สนใจศักยภาพของผู้เขียน คุณภาพของผู้อ่าน และคุณค่าของวรรณกรรม ดังนั้น การกระตุ้นให้สื่อเข้าใจบทบาทของตนและความรับผิดชอบที่มีต่อประชาคมวรรณกรรมจึงเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่ง

7. นัยเชิงทฤษฎี

7.1 หากพิจารณาการวิจารณ์วรรณศิลป์ของไทยในช่วงเริ่มต้น หลักการวิจารณ์ก็คือหลักเดียวกับศิลปะการแต่ง นั่นหมายความว่าเมื่อมีความรู้ในศิลปะการประพันธ์พอ ๆ กัน ก็มีสิทธิ์จะวิพากษ์วิจารณ์กันได้ จึงไม่น่าแปลกใจแต่ประการใดที่การวิจารณ์ในยุคแรกเริ่มเป็นเรื่องของกวีวิจารณ์กวี หรือไม่เช่นนั้นกวีก็วิจารณ์ตนเอง อย่างที่เรียกว่าเป็น “อัตวิวิจารณ์” ผู้เสพที่ไม่มีความสามารถในการแต่ง ก็ย่อมไม่มีทั้งศักดิ์และสิทธิ์ที่จะไปวิจารณ์ศิลปินผู้สร้างสรรค์ ทักษะเช่นนี้ยังสืบต่ออยู่ในบริบทวัฒนธรรมไทยในสมัยหลัง ศิลปินผู้สร้างบางคนจึงมีความตระหนงตนว่า “เหนือ” กว่าผู้วิจารณ์ ดังเช่นที่ ดอกไม้ดำ กล่าวไว้ในการเสวนานักวิจารณ์รุ่นใหม่ที่เกิดโดยโครงการวิจัยฯ สาขาวรรณศิลป์ว่า “เคยมีผู้พูดว่า นักวิจารณ์คือคนทำนบหลังนักเขียน” นอร์ธโรป ไพรซ์ นักวิจารณ์คนดังของตะวันตก เคยกล่าวว่านักเขียนตั้งฉายานักวิจารณ์ว่าเป็นหมาจิ้งจอก (Jackal) ซึ่งเป็นสัตว์ที่ไม่หากินเองคอยตามเก็บซากสัตว์ที่สิงโตหรือเสือกินเหลือกินทิ้งไว้(กุสุมา รัชมณี, “นักวิจารณ์กับหมาจิ้งจอก” *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์* ปีที่ 38 ฉบับ 38 พ.ศ.2535) ทมยันตี นักเขียนที่มีชื่อเสียงของไทยเคยกล่าวอย่างประชดประชันว่า “นักวิจารณ์ก็คือคนชาดวนที่พยายามสอนให้คนอื่นเป็นนักวิ่งโอลิมปิค เหมือนคนเชียร์มวยข้างเวที แต่ถ้าขึ้นไปเองละก็ เบี่ยงเดียวจอดทุกราย” (“ทมยันตีวันนี้มีอะไรใหม่?” *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์*, พ.ศ. 2534) ไพฑูริย์ รุ่งรัตน์ (ชัยกร

แสงกระจ่าง) กล่าวไว้เช่นกัน ในบทความชื่อ “สายฟ้าแลบบนถนนสายเปลี่ยวของนักวิจารณ์วันนี้” (2537) ว่า “ผลงานของนักวิจารณ์มักถูกมองว่าเป็นเพียงการสร้างสรรคงานของคนอื่นอีกชั้นหนึ่ง มีชิ้นงานที่ได้คิดค้น สร้างหรือจินตนาการขึ้นมาด้วยตนเอง หากแต่เป็นไปในลักษณะของการเอาตัวเองเข้าไปอธิบายงานหรือตีความงานของคนอื่นอีกชั้นหนึ่ง นักเขียนจึงมักมองว่านักวิจารณ์มิได้มีประสบการณ์ในการเขียนแบบที่นักเขียนมี ไม่มีความรู้หรือประสบการณ์ในเรื่องราวหรือข้อมูลหรือแม้กระทั่งการสร้างจินตนาการขั้นที่นักเขียนมี”

ข้อคิดเห็นเหล่านี้ แม้จะคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้นมากในระยะเวลาต่อมา หมายความว่านักเขียนยอมรับบทบาทของนักวิจารณ์มากขึ้น ในขณะเดียวนักวิจารณ์เข้าใจนักเขียนมากขึ้น แต่เพื่อหลีกเลี่ยงปฏิกิริยาด้านลบรุนแรงในระดับต่างๆ ที่อาจก่อความบาดหมางระหว่างนักเขียนกับนักวิจารณ์ นักวิจารณ์จึงมุ่งที่จะสื่อสารกับผู้รับมากกว่าศิลปินผู้สร้าง ดังที่ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช ให้สัมภาษณ์คณะผู้วิจัยว่า “ควรเลิกมองบทบาทนักวิจารณ์ในฐานะผู้ชี้แนะและผู้บอกนักเขียน แต่ควรมองว่าการวิจารณ์ คือ การวิเคราะห์ตีความวรรณกรรมมากกว่าการติหรือชมงาน เพราะถ้ามองงานวิจารณ์ยังทำหน้าที่เช่นนี้อยู่ นักเขียนก็ไม่ยอมรับงานวิจารณ์อยู่นั่นเอง” หรืออย่าง กุสุมา รักสมณี ให้สัมภาษณ์ว่า “มีหลักอยู่ว่าเพื่อสื่อกับคนอ่าน ไม่ได้สื่อกับคนเขียน” เพราะมีความเห็นว่านักเขียนไม่รับฟังนักวิจารณ์ ดังที่แสดงทัศนะไว้ในบทความ เรื่อง “นักวิจารณ์กับหมาจิ้งจอก” ว่า “ศิลปินผู้สร้างงานศิลป์นั้น ยินดีจะฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับงานของตนหรือเปล่า บางคนไม่ไยดีเพราะเชื่อมั่นในฝีมือของตน แต่บางคนไม่ต้องการผู้วิจารณ์เพราะหวั่นไหว ไม่มั่นใจ กลัวคม “ปากกาประกาศิตฤทธิไกร” ของนักวิจารณ์จะบาดเขา บางคนก็กลัวจน “เกร็ง” ไม่อยากสร้างงานออกมาให้ “ถูก” วิจารณ์อีกหรือไม่ก็ตั้งป้อมกับนักวิจารณ์ และมองมาอย่างระแวงระวัง” ดังนั้น อาจสรุปเป็นนัยเชิงทฤษฎีได้ว่าเป็นเพราะชนบัตถนธรรมไทยที่ไม่ยอมรับคำวิจารณ์เชิงติติง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการติติงที่เป็นลายลักษณ์อักษรต่อสาธารณะ จึงส่งผลให้บทวิจารณ์ของไทยส่วนใหญ่อยู่ในลักษณะหลีกเลี่ยงการวิพากษ์ โดยจะพิจารณาเฉพาะตัวบท และสื่อสารเฉพาะผู้อ่านเท่านั้น หากจำเป็นต้องแสดงคำติชมอันจะพาตึงไปยังศิลปินผู้สร้างก็จะเป็นลักษณะประนีประนอม ใช้ภาษาเชิงวาทศิลป์

น้ำเสียง “อ่อนโยน” หรือสร้างทัศนคติแบบ “ดีเพื่อก่อ” หรือ “ดีแต่ให้เขายังยืนอยู่บนเวทีได้อย่างมีศักดิ์ศรี” การใช้หลักการประนีประนอม หรือ “ดีเพื่อก่อ” จึงเป็นหลักการวิจารณ์แบบไทยๆ และการวิจารณ์ในลักษณะเช่นนี้ แม้จะไม่สร้างสีสันให้แก่แวดวงวรรณกรรม ไม่เป็น “จุดขาย” ของสื่อ แต่ก็สามารถทำให้เกิดวัฒนธรรมการวิจารณ์อย่างค่อยเป็นค่อยไปได้

7.2 การวิจารณ์แต่เดิมเน้นกระบวนการสร้างสรรค์ตามองค์ประกอบของการแต่ง เมื่อมีการนำทฤษฎีการวิจารณ์มาใช้ในการวิเคราะห์วิจารณ์ นักวิชาการส่วนหนึ่งนำทฤษฎีมาจากตะวันตก เช่น เจตนา นาควัชระ ชลธิรา สัตยารัตนา ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช นพพร ประชากุล เป็นต้น นักวิจารณ์ส่วนน้อยบางคนเน้นการใช้ทฤษฎีตะวันออก ได้แก่ กุสุมา รักษมนิใช้ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ และธเนศ เวศร์ภาดา ใช้ทฤษฎีประพันธ์ศาสตร์ไทย นอกจากทฤษฎีจากต่างชาติเหล่านี้แล้ว น่าสังเกตว่าในบทวิจารณ์ของไทยมีการใช้แนวคิดอย่างหนึ่ง นั่นคือ แนวคิดพุทธศาสนา ทั้งนี้เป็นเพราะทั้งผู้สร้างและผู้รับต่างถูกหล่อหลอมด้วยบริบทของสังคมไทยที่มีแนวคิดพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง วรรณกรรมไทยจำนวนมากถ่ายทอดทัศนะต่อโลกและชีวิตด้วยสำนึกทางพุทธปรัชญาของผู้ประพันธ์ สรรนิพนธ์บทวิจารณ์จำนวนไม่น้อยที่คัดเลือกมาสะท้อนให้เห็นการใช้พุทธปรัชญาเป็นแนวทางในการวิจารณ์เนื้อหาและแนวคิดของวรรณกรรม เช่น บทวิจารณ์ “ผู้ดี” ของ นิลวรรณ ปิ่นทอง บทวิจารณ์ “ความเหมือนในความต่างของทางเสือ” ของ กอบกุล อิงคุทานนท์ บทวิจารณ์ “จดหมายถึงหลาน” และ “พลอยผู้มีความเป็นไท-อย่างไทย” ของ คุณรณจวน อินทรกำแหง ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าการใช้แนวคิดพุทธปรัชญาในการวิจารณ์เป็นทฤษฎีแผ่นดินแม่ที่สั่งสมจากประสบการณ์เฉพาะและพื้นฐานทางวัฒนธรรมไทย และสามารถนำมาใช้วิเคราะห์วิจารณ์ประสบการณ์ทางวรรณศิลป์ได้อย่างกลมกลืน นัยเชิงทฤษฎีในเรื่องนี้ควรมีการศึกษาวิจัยให้ลึกซึ้งต่อไป เพราะอาจนำไปสู่การแสดงอัตลักษณ์ในการวิจารณ์ของไทยได้

8. การวิจารณ์สองทางให้แก่กัน (การเรียนรู้ระหว่างสาขา)

จากการจัดสัมมนา การบรรยายโดยวิทยากรชาวไทยและชาวต่างประเทศ การประชุมเชิงปฏิบัติการของสาขาต่างๆ ที่จัดต่อเนื่องกันมาตลอดสามปี และ

การประชุมใหญ่ประจำปีทั้งสามครั้ง ยืนยันหลักการที่ว่าด้วย “ศิลปะสองทางให้ แก่กัน” และขยายความไปสู่ “การวิจารณ์สองทางให้แก่กัน” ด้วย เพราะเป็นการ กระตุ้นประสบการณ์ที่ร่วมนกันและกัน ทำให้เกิดข้อสังเกตต่อศิลปะข้าม สาขาในเชิงเปรียบเทียบกับประสบการณ์เดิมของตน เช่น วิจารณ์วรรณกรรมด้วย มุมมองของทัศนศิลป์และสังคีตศิลป์ (ตั้งข้อสังเกตว่าเรื่องสั้นของอัศศิริ ธรรมโชติ มีลีลาเหมือนภาพของ Degas และเพลง Sonata) วิจารณ์ศิลปะการแสดงด้วยมุม มองของวรรณศิลป์และทัศนศิลป์ (วิจารณ์ละครเรื่องทางเลือกเปรียบเทียบกับตัว บทวรรณกรรมแปลเรื่อง ทางหนี ซึ่งมีเนื้อหาแสดงคุณค่าของสุนทรียภาพแห่ง ทัศนศิลป์) ฯลฯ ข้อสังเกตเชิงเปรียบเทียบเหล่านี้สามารถพัฒนาขึ้นเป็นงาน วิจารณ์ที่มีคุณค่าได้ เพราะหากผู้วิจารณ์แสดงความรู้ของศิลปะต่างสาขาอย่าง ลึกซึ้งแล้ว อาจช่วยสร้างความเข้าใจต่อวรรณกรรมได้กระจ่าง และเจาะลึกให้เห็น ศักยภาพของผู้ประพันธ์

ในการจัดประชุมใหญ่ประจำปี 2542 ซึ่งผู้ร่วมสัมมนามาจากหลากหลาย สาขา ทุกคนได้สัมผัสงานศิลปะทั้ง 4 สาขา และต้องแสดงทัศนะวิจารณ์ต่องาน ด้นแบบที่ได้สัมผัสนั้นในที่ประชุมกลุ่มย่อย ทำให้ผู้สัมมนาแต่ละคนต้องใช้ ประสบการณ์ของตนเป็นพื้นฐานของการวิจารณ์ จึงเกิดทัศนะหลากหลาย และ ทำให้ได้ข้อสรุปว่ามุมมองและประสบการณ์ต่างสาขาช่วยสองทางให้เกิดความ เข้าใจและเข้าถึงศิลปะได้ดียิ่งขึ้น แต่ทั้งนี้ก็ได้หมายความว่า ทุกคนจะสามารถ เสพศิลปะต่างสาขาได้ถ่องแท้ทั้งหมด เพราะศิลปะแต่ละสาขามีภาษา ไวยากรณ์ และนัยเฉพาะอยู่มาก การ “ถอดรหัส” เพื่อเข้าถึงศิลปะ และการใช้ “ภาษา” เพื่ออธิบายความรู้ก็กลายเป็นเหตุเป็นผล ล้วนเป็นอุปสรรคของการวิจารณ์ ศิลปะข้ามสาขา ผู้รู้ทางศิลปะจึงมีความเห็นว่าผู้วิจารณ์จากศิลปะต่างสาขา จำเป็นต้องเข้าถึงกระบวนการทางศิลปะในสาขานั้นๆ ด้วย จะเพียงแต่นำความ เคยชินจากความรู้ในศิลปะสาขาของตนมาใช้เท่านั้นยังไม่เพียงพอ และทำให้การ ศึกษาหรือการเสพศิลปะต่างสาขาไปได้ไม่ไกลและไม่ลึกเท่าที่ควร

ปัญหาที่ต้องแสวงหาวิธีแก้ไขต่อไปคือ ทำเช่นไรจึงจะสามารถเสริมสร้าง ศักยภาพของผู้วิจารณ์ให้มีความรู้ศิลปะต่างสาขา เพราะการนำความรู้จาก ศาสตร์หนึ่งหรือหลายศาสตร์มาใช้กับอีกศาสตร์หนึ่งอย่างเชี่ยวชาญและเหมาะสม

สมไม่ใช่เรื่องง่าย ต้องมีภูมิปัญญาและวุฒิภาวะค่อนข้างสูง การที่หัวหน้าโครงการฯ คณะทำงาน และคณะผู้วิจัยทั้ง 4 สาขา คือ วรรณศิลป์ ทักษะศิลป์ สังคีตศิลป์ และศิลปะการละคร ได้ประชุมทำงานร่วมกัน ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันอย่างสม่ำเสมอ และได้ร่วมสัมมนาหรือประชุมปฏิบัติการข้ามสาขา จึงเป็นเสมือนห้องเรียนย่อยๆ ที่แต่ละคนแสวงหาความรู้จากกัน และหลอมรวมความรู้ต่างๆ เข้าด้วยกัน อันเป็นการเพิ่มพูนศักยภาพของผู้วิจัยแต่ละสาขาให้เข้มข้นขึ้น แม้จะไม่ถึงขนาดสามารถวิจารณ์ศิลปะข้ามสาขาได้ แต่ความรู้จากต่างสาขาจะช่วยในการวิจารณ์ศิลปะในสาขาของตนให้รอบด้านขึ้น

นอกจากนี้ สาขาวรรณศิลป์ยังสามารถเชื่อมโยงประสบการณ์ของการวิจัยของสาขาอื่นมาโยงสาขาของตน ดังเช่น การวิจารณ์แบบ “ดนตรีวิจารณ์ดนตรี” ของสาขาสังคีตศิลป์ทำให้เกิดทัศนะเปรียบเทียบกับวิจารณ์วรรณศิลป์ในยุคแรกที่เป็นลักษณะ “การสร้างใหม่” หรือ “แต่งล้อ” (parody) วรรณกรรมเรื่องเดิม หรือได้ประจักษ์ว่าการแสดงสดของละครและดนตรีสามารถกระตุ้นการวิจารณ์ได้มาก ดังนั้น เมื่อนักเขียนใช้ลีลาของเสียง “อ่านวรรณกรรม” คืออ่านผลงานของเขาเองต่อที่ประชุม มหาชนผู้รับจึงรู้สึกว่วรรณกรรมนั้นๆ สามารถเร้าความรู้สึกและกระตุ้นความคิดมากกว่าการอ่านเองตามลำพัง นอกจากนี้ ปัญหาความไม่เข้าใจและไม่ยอมรับระหว่างศิลปินผู้สร้างทุกสาขากับผู้วิจารณ์ย่อมเป็นกระจกส่องสะท้อนให้เห็นชนบของสังคมไทยที่ฝังลึกยาวนาน การรู้จักใช้ “ถ้อยคำภาษาวาทะศิลป์” อย่างละเอียดอ่อน ระมัดระวัง เพื่อถนอมรักษาคิดใจของผู้สร้างซึ่งอยู่เบื้องหลังงานศิลปะ เป็นความสามารถที่นักวิจารณ์ทุกสาขาดึงต้องสั่งสมและยอมรับ เหล่านี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าการวิจารณ์ต่างสาขาย่อมส่องทางสว่างแก่กัน และในบางกรณีแม้จะยังไม่สามารถมองเห็นทางออกได้ชัดเจน แต่ก็ทำให้เข้าใจได้ว่าเป็นปัญหาร่วมทางวัฒนธรรม

9. ความคาดหวังผลกระทบของการวิจัยที่มีอาจมีต่อกลุ่มบุคคลต่อไปนี้

9.1 ผู้สร้าง

ยังไม่อาจทราบแน่ชัดว่าผลของการวิจัยเรื่องการวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัยจะมีผลกระทบต่อศิลปินผู้สร้างหรือไม่ มากน้อยขนาด

ไหน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ศิลปินผู้สร้างจำนวนหนึ่งมีอคติต่อนักวิจารณ์ และไม่พอใจการวิจารณ์ที่ประเมินคุณค่าว่าวรรณกรรมมีข้อดีข้อบกพร่องอย่างไร รวมทั้งไม่พอใจนักวิจารณ์บางคนที่วิจารณ์วิธีคิด วิธีทำงาน วิธีใช้ชีวิตของศิลปินผู้สร้างและเรื่องอื่นๆ ที่ไม่ใช่ตัวงาน ในขณะที่ศิลปินผู้สร้างอีกจำนวนหนึ่งมีทัศนคติด้านบวกต่อการวิจารณ์ มองเห็นว่าบทวิจารณ์ที่ดีสามารถกระตุ้นให้นักเขียนหันกลับไปตรวจสอบผลงานของตนเอง และมีแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขในโอกาสต่อไปได้เหมือนกัน เช่น สุชาติ สวัสดิ์ศรี มีความเห็นว่า “บทบาทของการวิจารณ์มีผลต่อนักเขียนบ้าง แต่ขึ้นอยู่กับปัจเจกและคุณภาพของงานวิจารณ์ วิธีการนำเสนอและท่าทีของผู้วิจารณ์ก็มีผลต่อนักเขียนไม่น้อย นักวิจารณ์บางคน เช่น เจตนา นาควัชระ แม้จะวิจารณ์ในทางลบ แต่ใช้ถ้อยคำที่ทำให้ผู้อ่านคิดและเกิดความเพลิดเพลิน ก็เลยเห็นเป็นเรื่องดีไป” เอื้อ อัญชลี นักเขียนรุ่นใหม่ที่เข้าร่วมเสวนากับนักวิจารณ์รุ่นใหม่ เปิดเผยว่าจากทัศนะวิจารณ์ของ “ดอกไม้ดำ” ที่กล่าวว่าเรื่องสั้นของเธอคลุมเครือ ทำให้เธอตั้งใจว่าจะต้องปรับปรุงการสื่อ “สาร” ไปสู่ผู้อ่านให้ถี่ถ้วนมากขึ้นในโอกาสต่อไป เพราะเธอไม่ได้ตั้งใจให้เกิดความคลุมเครือ ส่วน วาด ววี นักเขียนรุ่นใหม่อีกคนหนึ่ง มีความเห็นว่า การวิจารณ์ที่มีประโยชน์ต่อตนเอง เป็นการวิจารณ์ในหมู่เพื่อนฝูงและคนคุ้นเคย เขาเห็นว่าบทวิจารณ์ที่ดีพิมพ์ไม่อาจสื่อสารไปถึงเขาเพราะมี “ระยะห่างเกินไป” และมีความเห็นว่านักวิจารณ์ต้องการพูดคุยกับนักอ่านมากกว่านักเขียน อย่างไรก็ตาม มีนักเขียนรุ่นอาวุโส เช่น เสนีย์ เสาวพงศ์ กฤษณา อโศกสิน ฯลฯ พอใจให้มีผู้วิจารณ์ผลงานหากให้ความเป็นธรรมแก่นักเขียน เสนีย์ เสาวพงศ์ กล่าวเปรียบเทียบว่า นักเขียนเหมือนลูกบอล นักวิจารณ์คือนักฟุตบอล นักเขียนชอบที่จะถูกเตะบ้าง แต่อย่าให้แรงเกินไป ส่วนนักเขียนรุ่นกลางและรุ่นใหม่ เช่น อัครศิริ ธรรมโชติ ชาติ กอบจิตติ ไพโรจน์ ไขว่คว้า วิฑูรย์ เลียววาริณ และคนอื่นๆ จำนวนไม่น้อยให้สัมภาษณ์ว่าติดตามอ่านบทวิจารณ์ด้วยความสนใจ ดังนั้นเมื่อกล่าวโดยรวมแล้ว นักเขียนมีปฏิกิริยาทั้งบวกและลบต่อการวิจารณ์ เราอาจจะประเมินไม่ได้ว่าศิลปินผู้สร้างโดยทั่วไปสนใจและรับรู้เรื่องราวของโครงการวิจัยนี้มากนักน้อยเพียงใด แต่อย่างน้อยที่สุด ในการประชุมเชิงปฏิบัติการ และในการประชุมใหญ่ประจำปีทั้งสองครั้ง ศิลปินผู้สร้างหลายคน ได้แก่ นิคม รายยวา

ศักดิ์ศิริ มีสมสืบ อัศศิริ ธรรมโชติ ไพวรินทร์ ขาวงาม และประชาคม ลุนาชัย ให้ความร่วมมือในการนำงานต้นแบบซึ่งสร้างขึ้นใหม่โดยเฉพาะมาเป็นแบบทดสอบการวิจารณ์ และพร้อมรับฟังคำวิจารณ์อย่างเปิดใจกว้าง นักเขียนทุกคนต้องการเปิดช่องว่างให้คนอื่นใช้จินตนาการของตนเองคิดต่อไปจากตัวบท โดยยืนยันว่าเจตจำนงของผู้เขียนไม่ใช่คำตอบสุดท้ายของการเข้าถึงวรรณกรรม ทศนะของนักเขียนต่อการวิจารณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นว่าศิลปินผู้สร้างเข้าใจการทำงานของนักวิชาการ มีสัมพันธภาพและความเข้าใจอันดีระหว่างศิลปินผู้สร้างกับนักวิชาการ อย่างไรก็ตาม การยินดีเข้าร่วมกิจกรรมวิชาการของโครงการวิจัยฯ ตลอดจนการรับฟังคำวิจารณ์อย่างอ่อนน้อมถ่อมตน ก็มีได้หมายความว่านักเขียนยอมรับบทบาทของการวิจารณ์ต่อกระบวนการสร้างสรรค์เสียทั้งหมด ดังนั้น เมื่อพิจารณาว่าบทวิจารณ์มีพลังน้อยเหลือเกินต่อกระบวนการสร้างสรรค์ของศิลปินผู้สร้าง ความคาดหวังเรื่องผลกระทบของการวิจัยโครงการนี้ต่อศิลปินผู้สร้างไม่ว่าในด้านบวกหรือด้านลบจึงน้อยตามไปด้วย

9.2 มหาชน/ผู้รับ

จุดประสงค์ของการวิจัยคือการบ่งชี้ให้เห็นว่าการวิจารณ์เป็นพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย นั่นคือ บทวิจารณ์ที่มีพลังปัญญาสามารถจุดประกายความคิดแก่ผู้อ่าน กระตุ้นให้เกิดการครุ่นคิดพินิจนึกต่อไป พลังปัญญาของมหาชนจึงเป็นพลังสร้างสรรค์แห่งสังคม ในลักษณะเช่นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าผลของการวิจัยครั้งนี้ น่าจะเป็นประโยชน์แก่มหาชน/ผู้รับ เพราะการวิจัยสามารถยืนยันให้เห็นว่าการวิจารณ์เป็นกิจกรรมทางปัญญาที่ส่งเสริมวัฒนธรรมการอ่านให้เข้มแข็งขึ้น สามารถบ่งชี้ให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรมและศักยภาพของนักเขียน นอกจากนี้ จากการประเมินผลการประชุมเชิงปฏิบัติการ ผู้เข้าร่วมสัมมนาส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่าการสัมมนาเปิดโอกาสให้มีประสบการณ์การวิจารณ์ภาคปฏิบัติ ได้สัมผัสตัวงานผ่านศิลปินผู้สร้างโดยตรง ซึ่งกระตุ้นความสนใจมากกว่าการอ่านเอง ได้รับทราบวิธีการวิจารณ์ทั้งรูปแบบ เนื้อหา ความคิด และกลวิธีนำเสนอ การได้ฟังทัศนะวิจารณ์ของผู้อื่นทั้งในสาขาวรรณศิลป์ และสาขาอื่นทำให้เกิดมุมมองกว้างขวาง หลากหลาย กระตุ้นให้คิดต่อ เกิดพลังทางปัญญา นอกจากนี้ยัง

เป็นการฝึกให้รู้จักฟังคนอื่นยอมรับเหตุผลและความคิดของผู้อื่นมากขึ้น ในบรรยากาศที่เปิดกว้างเช่นนี้ ความแตกต่างระหว่างวัย ระหว่างรุ่น ระหว่างสาขาวิชา จึงไม่เป็นอุปสรรคต่อการวิจารณ์ ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การวิจัยมีผลกระทบด้านบวก ต่อมหาชน/ผู้รับมากกว่าด้านลบ

9.3 นักวิจารณ์

การวิจารณ์เป็นกิจกรรมทางปัญญาที่มีผลกระทบต่อประชาคมวรรณกรรมในวงแคบ ผู้ที่สนใจอ่านบทวิจารณ์ในระดับที่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าผู้อ่านวรรณกรรมทั่วไปก็คือนักวิจารณ์ด้วยตนเอง ดังนั้น การวิจัยเรื่องบทวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย จึงเป็นงานวิชาการชิ้นแรกๆ ที่ชี้ให้เห็นบทวิจารณ์ที่ดี นอกจากจะชี้ให้เห็นศักยภาพของงานเขียนอย่างถ่องแท้แล้วยังมีพลังต่อสังคมอีกด้วย ดังนั้น บทวิจารณ์ที่มีพลังปัญญาจึงมีคุณค่าไม่ยิ่งหย่อนหรือยิ่งกว่าตัววรรณกรรมเอง งานวิจัยชิ้นนี้จะทำให้นักวิจารณ์ตระหนักในบทบาทของตน รับผิดชอบต่อการทำงานวิจารณ์ และสำนึกถึงผลกระทบของงานวิจารณ์ต่อประชาคมวรรณกรรมมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ผลสัมฤทธิ์ของงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่า ในบริบทของสังคมไทยที่วัฒนธรรมแห่งการอ่านการวิจารณ์ยังอ่อนแอ เราสามารถค้นพบบทวิจารณ์ที่มีพลังทางปัญญาแก่สังคมอยู่ไม่น้อยกว่า 50 ชิ้น น่าจะเป็นเครื่องยืนยัน “สถานะ” ของการวิจารณ์ในประชาคมวรรณกรรมได้ชัดเจนขึ้น หนึ่ง กิจกรรมของโครงการวิจัยฯ อาทิเช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการประกวดบทวิจารณ์ สามารถประสบผลสำเร็จในการสร้างนักวิจารณ์หน้าใหม่ (ผู้ได้รางวัลในการประกวด) ให้วงวรรณกรรมอย่างน้อย 3 คนซึ่งน่าจะมีโอกาสพัฒนาฝีมือให้ดีขึ้นได้ต่อไป

ผู้วิจัยยังคาดหวังต่อไปอีกว่า นอกจากผลการวิจัยจะช่วยกระตุ้นให้นักวิจารณ์มีเป้าหมายในการทำงานของตน เกิดความมั่นใจในทิศทางการทำงาน และมุ่งมั่นที่จะให้บทวิจารณ์เป็นพลังทางปัญญาแก่สังคมแล้ว ยังอาจส่งผลให้มีการพัฒนาคุณภาพของสื่อให้ตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตนต่อมหาชนอีกด้วย

9.4 วงการวิชาการ

ดังที่ได้กล่าวแล้วในข้อ 3 ว่า งานค้นคว้าเกี่ยวกับวรรณคดีวิจารณ์มีไม่มากนักที่มีอยู่เป็นการศึกษาในเชิงประวัติพัฒนาการของการวิจารณ์ไทย วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับการวิจารณ์ก็แทบจะไม่มี นอกจากนี้ หนังสือรวมบทวิจารณ์วรรณกรรม แม้จะอยู่ในสภาพการณ์ที่ดีกว่าการวิจารณ์ศิลปะสาขาอื่น แต่ก็มีจำนวนไม่มากนัก ยิ่งในภาวะเศรษฐกิจถดถอย สำนักพิมพ์หลายแห่งมีความเห็นตรงกันว่าหนังสือรวมบทวิจารณ์ไม่ประสบผลสำเร็จทางธุรกิจ บทวิจารณ์ที่ตีพิมพ์ในนิตยสารวารสาร และหนังสือพิมพ์จึงกลืนหายไปกับกาลเวลา ดังนั้น การวิจัยเรื่องการวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัยซึ่งเป็นหัวข้อที่ไม่เคยมีการทำวิจัยมาก่อน จึงได้รับความสนใจจากอาจารย์ นักศึกษา และนักวิชาการในสถาบันการศึกษาต่างๆ ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคอย่างกว้างขวาง เป้าหมายสำคัญของการวิจัย คือ การจัดทำสรณิพนธ์บทวิจารณ์ศิลปะแต่ละสาขาจำนวน 50 บท และสังเคราะห์ข้อมูลให้เห็นภาพรวมของการวิจารณ์ศิลปะในสังคมไทยอีกด้วย ผลของการวิจัยจึงน่าจะตอบคำถามที่ค้างคาในวงวิชาการได้บ้างไม่มากนักน้อย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องพลังทางปัญญาของบทวิจารณ์ ทิศทางของการวิจารณ์ บทบาทของการวิจารณ์ วัฒนธรรมการวิจารณ์ การวิจารณ์สองทางให้แกกัน สถานะของการวิจารณ์ในวงวรรณกรรมไทย ตลอดจนข้อสงสัยว่าวรรณกรรมไทยมีความเป็นสากลพอที่จะนำทฤษฎีตะวันตกมาใช้ในการวิจารณ์หรือไม่ การสังเคราะห์ทฤษฎีแผ่นดินแม่มีความเป็นไปได้เพียงใด และโดยเฉพาะอย่างยิ่งจุดอ่อนและจุดแข็งของการวิจารณ์ในบริบทวัฒนธรรมไทย และข้อเสนอแนะทางแก้ไขที่น่าจะเป็นไปได้

นอกเหนือจากเป็นงานอ้างอิงทางวิชาการแล้ว งานวิจัยนี้ยังสามารถเป็นฐานข้อมูลสำหรับการค้นคว้าวิจัยในประเด็นอื่นๆ ต่อไป ทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับการวิจารณ์ การสร้างสรรค์และการพัฒนาวิชาการ รวมทั้งการสร้างตำราสำหรับการสอนวรรณคดีวิจารณ์ในระดับต่างๆ ได้อีกด้วย

10. การวิจารณ์เป็นพลังทางปัญญาให้แกสังคมได้หรือไม่ อย่างไร

เมื่อการวิจัยดำเนินมาถึงปีที่ 3 แล้ว มีข้อยืนยันตรงกันจากสรณิพนธ์บท

วิจารณ์ 50 บท จากบทสัมภาษณ์ผู้รู้จำนวน 30 คน จากการเสวนาในหมู่นักวิจารณ์และนักเขียนรุ่นใหม่ และจากการประชุมเชิงปฏิบัติการหลายครั้งว่า การวิจารณ์เป็นพลังทางปัญญาให้แก่สังคมได้ เพราะประเด็นต่างๆ ที่ผู้วิจารณ์นำเสนอไว้อาจจะกิดใจผู้อ่านให้ติดตาม และกระตุ้นใจให้คิดต่อด้วยตนเอง นอกจากนี้เนื่องจากวรรณกรรมเป็นบทวิจารณ์ชีวิต ความคิดของนักวิจารณ์จึงไม่เพียงทำให้ผู้อ่านเข้าใจความหมายของตัวบท แต่ยังเข้าใจชีวิตและความเป็นมนุษย์อีกด้วย นักวิจารณ์ที่สามารถถ่ายทอดพลังทางปัญญาลงไปยังบทวิจารณ์จึงต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติเช่นที่ Mr. Gert Pfafferodt กล่าวไว้ว่า “นอกจากสำนักทางศิลปะที่ถูกต้องแล้ว นักวิจารณ์เป็นนักวิพากษ์สังคมด้วย” ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า บทวิจารณ์ที่มีพลังทางปัญญาต้องเป็นบทวิจารณ์ที่แสดงสำนักทางศิลปะควบคู่ไปกับการแสดงสำนักทางสังคม .

ทั้งนี้ทั้งนั้น พลังทางปัญญาของบทวิจารณ์จะเกิดผลมากน้อยแค่ไหน อยู่ที่ต้นทุนทางปัญญาของผู้วิจารณ์และผู้อ่านด้วยส่วนหนึ่ง ผู้วิจารณ์ที่มีปัญญาสามารถจุดประกายความคิดให้ผู้อ่านได้ ทำนองเดียวกันคนอ่านที่มีปัญญาก็สามารถรับความคิดจากนักวิจารณ์ไปคิดต่อด้วยตนเองให้เกิดความงอกงามทางสติปัญญาต่อไป นอกจากนี้ พลังทางปัญญาของบทวิจารณ์บางบทอาจจะเป็นประกายโชติช่วงในยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง เพราะสอดคล้องกับบริบทหรือกระแสความคิดของสังคม ในขณะที่พลังปัญญาของบทวิจารณ์บางบทอาจจะมีความเข้มข้นคงทนจนทรงอิทธิพลข้ามเวลา ข้ามวัฒนธรรมได้ ตัวอย่างเช่น บทวิจารณ์ของจิตร ภูมิศักดิ์ บรรจง บรรเจิดศิลป์ และนายผี ซึ่งใช้แนวคิดแบบมาร์กซิสต์ เป็นบทวิจารณ์ที่มีพลังสะท้อนความคิดของสังคมไทยในช่วงทศวรรษ 2490 ซึ่งมีความขัดแย้งทางการเมืองสูงระหว่างแนวคิดฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย บทวิจารณ์ดังกล่าวยังมีพลังต่อเนื่องมายังยุค 14 ตุลา 16 ซึ่งความคิดที่มีต่อวรรณกรรมแนวเพื่อชีวิตเข้มข้นไม่แพ้กัน ในปัจจุบัน พลังทางปัญญาของบทวิจารณ์แนวมาร์กซิสต์เหล่านี้อ่อนแรงลงไปจนแทบไม่มีบทบาทใดสำหรับสังคมที่มีความขัดแย้งในด้านผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากกว่าอุดมการณ์การเมืองเช่นนี้ แต่เราก็ไม่อาจปฏิเสธบทบาททางความคิดของบทวิจารณ์เหล่านี้ที่มีต่อสังคมไทยในช่วงหนึ่งที่ผ่านมาได้ บทวิจารณ์ในลักษณะเช่นนี้จึงได้รับการคัดเลือกเป็นส่วนหนึ่ง

ของสรวิพนธ์ด้วย

ผลกระทบจากการวิจารณ์ในทางกว้างและลึกเป็นปัจจัยที่ทำให้บทวิจารณ์มีคุณค่าข้ามกาลเวลาและยุคสมัยได้ บทวิจารณ์ “ศัตรูที่ลึนโหล: แง่มุมหนึ่งของวรรณกรรมไทยร่วมสมัย” ของ เจตนา นาควิริยะ เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของบทวิจารณ์ที่มีพลังทางปัญญา เพราะส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อศิลปิน ผู้สร้างสรรค์ นักอ่าน นักวิจารณ์ นักวิชาการ ทำให้เกิดการ “ครุ่นคิดพินิจ” อันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการสร้างสรรค์วรรณกรรม ตลอดจนพัฒนาการอ่านและการวิจารณ์อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

นอกจากการวิจารณ์จะชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมแล้ว การวิจารณ์ที่เป็นพลังทางปัญญายังชี้ให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรม ทั้งวรรณกรรมในอดีต วรรณกรรมสมัยใหม่ วรรณกรรมพื้นบ้าน และวรรณกรรมที่ซ่อนนัยลึกซึ้งจนผู้อ่านที่ขาดวิจารณ์ญาณอาจเข้าไม่ถึง หรือเข้าใจผิด การวิจารณ์ช่วยไขกุญแจเปิดโลกซับซ้อนของวรรณกรรม และเปิดโลกทัศน์ของผู้เขียนที่มีต่อชีวิตและสังคม การวิจารณ์ในลักษณะเช่นนี้จึงยังประโยชน์ทางปัญญาแก่มหาชน

ในปัจจุบัน สังคมเคลื่อนไปอย่างรวดเร็ว นักเขียนจำเป็นต้องพัฒนางานเขียนของตนให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงและการเคลื่อนไหวของสังคม การวิจารณ์ที่กระตุ้นเตือนนักเขียนและนักอ่านให้เรียนรู้และปรับตัวรับสถานการณ์ จึงเป็นสื่อกลางที่เป็น “สติ” และ “ปัญญา” แก่สังคม แม้บทวิจารณ์ในลักษณะเช่นนี้จะมีอยู่ไม่มากนัก แต่ก็มีตัวอย่างอยู่ในสรวิพนธ์สองสามรายการ

บทวิจารณ์ที่ใช้ทฤษฎีใหม่ๆ สร้างความตื่นตัวในวงการวิจารณ์ไม่น้อย ทำให้นักวิจารณ์ตระหนักในการแสวงหาความรู้ ติดตามทิศทางความเคลื่อนไหวของวงวรรณกรรมและการวิจารณ์ และก้าวให้ทันพัฒนาการของนักเขียนรุ่นใหม่ การวิจารณ์จึงสามารถกระตุ้นให้เกิดมุมมองและมิติใหม่ๆ ในการสร้างและเสพวรรณกรรม

จากที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ จะเห็นได้ว่า การวิจารณ์เป็นกิจกรรมทางปัญญาที่เชื่อมโยงไตรภูมิแห่งวรรณกรรม คือผู้สร้าง วรรณกรรม และผู้เสพ ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกิดความเข้าใจและเรียนรู้ไปด้วยกัน ขับเคลื่อนไปพร้อมกัน และ

พัฒนาไปอย่างมีเป้าหมายในทางสร้างสรรค์ เช่นนี้แล้วการวิจารณ์จึงเป็นพลังทางปัญญาแก่สังคมทุกยุคทุกสมัย

11. หลักการวิจารณ์

จากบทวิจารณ์ที่รวบรวมเป็นข้อมูลในการวิจัยของสาขาวรรณศิลป์ พบว่ารูปแบบของการนำเสนอทัศนะวิจารณ์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรอาจมีหลายลักษณะ นอกเหนือจากบทวิจารณ์ตัวบทวรรณกรรมโดยตรงแล้ว บางตอนของบทความวิชาการทางวรรณคดีศึกษา บทนำในนิตยสารทางวรรณกรรม บทปาฐกถาที่นำมาตีพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษร คำนิยมที่มีต่องานวรรณกรรม ตลอดจนบทวิจารณ์วรรณกรรมที่นำเสนอในรูปของจดหมาย ก็นับว่าเป็นรูปแบบอันหลากหลายของการวิจารณ์ นอกจากความหลากหลายในด้านรูปแบบแล้ว บทวิจารณ์ยังมีความแตกต่างในด้านกรอบความคิดของนักวิจารณ์ วิธีการวิจารณ์ และรูปแบบของบทวิจารณ์ เป็นต้น ความแตกต่างหลากหลายเหล่านี้ทำให้เรามองเห็นขอบเขตอันกว้างขวางของการวิจารณ์ และขณะเดียวกันเราอาจจะมองเห็นแนวทางร่วมบางประการอันน่าสรุปเป็นหลักการวิจารณ์วรรณกรรม และวิธีการตีความตัวบท อันอาจนำไปสู่การบ่งชี้ทิศทางของการวิจารณ์วรรณกรรมของไทย ทั้งนี้ในบางประเด็นผู้วิจัยจะอ้างถึงสรณิพนธ์ที่คัดสรรไว้แล้ว เพื่อจะได้เห็นตัวอย่างอันเป็นรูปธรรมว่าบทวิจารณ์ที่ดีและมีพลังทางปัญญานั้น ควรมีลักษณะเช่นไร ดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณกรรม จะเห็นได้ว่าผู้วิจารณ์ส่วนใหญ่จะวิเคราะห์องค์ประกอบของตัวบท อันได้แก่ โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา ฯลฯ บทวิจารณ์บางบทแสดงการวิเคราะห์องค์ประกอบทั้งหมดว่ามีลักษณะอย่างไร และมีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ อันทำให้เกิดเอกภาพแก่ตัวเรื่องอย่างไร ตัวอย่างบทวิจารณ์ทำนองนี้ เช่น บทวิเคราะห์เรื่อง “ผู้ดี” ของ ดอกไม้สด โดย นิลวรรณ ปิ่นทอง บทวิจารณ์บางบทแสดงการวิเคราะห์องค์ประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งเป็นพิเศษ เช่น ตัวละคร ตัวอย่างชัดเจนได้แก่ พลอย ผู้มีความเป็นไท-อย่างไทย โดย รัญจวน อินทรกำแหง เป็นอาทิ การวิเคราะห์องค์ประกอบของตัวบท และการสังเคราะห์ให้เห็นว่าองค์ประกอบเหล่านี้

นั้นมีความเชื่อมโยง เกี่ยวข้องและเกี่ยวพันกันอย่างไรในตำนานวรรณกรรมจึงนับว่าเป็นหลักการวิจารณ์ที่ใช้กันอยู่เสมอ

2. การตีความ “สารความหมาย” ของวรรณกรรม ซึ่งนับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดของการวิจารณ์ ทั้งนี้เนื่องจากวรรณกรรมมีความซับซ้อนซ่อนเงื่อน งานศิลปะทั้งปวง การทำความเข้าใจกับความหมายของตัวบทจึงต้องอาศัยการตีความจากข้อมูลต่าง ๆ ที่ประกอบสร้างเป็นงานศิลปะ กล่าวได้ว่าการตีความอาจปรากฏใน 2 ลักษณะ คือ การตีความโดยอาศัยองค์ประกอบภายในตัวบท เป็นสำคัญ ได้แก่ รูปแบบและเนื้อหา และการตีความโดยอาศัยข้อมูลภายนอกตัวบท ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติภูมิหลังของผู้แต่ง บริบททางสังคมและประวัติศาสตร์ ฯลฯ มาช่วยในการตีความ สรรนิพนธ์ที่คัดสรรมาแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการตีความทั้งสองลักษณะ การตีความทั้งสองลักษณะอาจดำเนินควบคู่กันไปก็ได้ เพราะเท่ากับเป็นการทำความเข้าใจตัวบทวรรณกรรมได้รอบด้านขึ้น นอกจากนี้ ยังมีการนำศาสตร์หรือวิทยาการอื่น ๆ เช่น จิตวิทยา พุทธปรัชญา ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา ฯลฯ มาช่วยในการตีความ ทำให้เกิดมุมมองที่หลากหลายต่องานวรรณกรรม วรรณกรรมเรื่องเดียวกันอาจใช้ศาสตร์ต่างสาขาในการตีความ ซึ่งทำให้ผู้อ่านมองเห็นศักยภาพของวรรณกรรมในมิติที่แตกต่างหลากหลายมากขึ้น เช่น บรรจง บรรเจิดศิลป์ตีความนวนิยายเรื่อง “ช้างหลังภาพ” โดยใช้มิติทางสังคมการเมือง ในขณะที่ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชตีความโดยใช้แนวคิดแบบโครงสร้างนิยม เป็นต้น

3. การประเมินคุณค่านับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นตอนหนึ่งของการวิจารณ์ แม้ว่าจะมีแนวความคิดเชิงทฤษฎีว่าการวิจารณ์ไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การประเมินคุณค่าเสมอไป แต่ก็อาจสังเกตได้ว่านักวิจารณ์มักจะผสมผสานความคิดเห็นเชิงประเมินคุณค่า ไปพร้อมกับขั้นตอนอื่นๆ ของการวิจารณ์ และบางครั้งอาจจะมีนัยเชิงตัดสินประเมินค่าอย่างเข้มข้น การที่บทวิจารณ์วิเคราะห์ข้อดีและข้อด้อยของตัวบท ก็นับว่าเป็นการประเมินคุณค่าทั้งด้านบวกและลบอย่างชัดเจน นอกจากนี้ บทวิจารณ์บางบทอาจมุ่งตั้งใจกล่าวถึงข้อบกพร่องของตัวงานอันเป็นการประเมินคุณค่าของตัวบทในด้านลบโดยตรง เช่น บทวิจารณ์ “ปณิธานวีความเคลื่อนไหวในความหยุดนิ่ง” ของ ชลธิรา สัตยาวัฒนา ซึ่งเห็นได้ว่าแม้

ผู้วิจารณ์จะวิเคราะห์งานกวีนิพนธ์เล่มนี้ซึ่งได้รับรางวัลซีไรต์อย่างเข้มข้นจริงจัง และตรงไปตรงมาไม่อ้อมค้อม แต่ก็มีทำให้อ่อนน้อม สุภาพ จนทำให้ผู้อ่านมองเห็นความตั้งใจและความจริงใจของผู้วิจารณ์ที่จะทำหน้าที่เป็น “กระจก” สะท้อนภาพให้ศิลปินผู้สร้างและผู้อ่านมองเห็นคุณค่าของวรรณกรรมเล่มนี้ตามที่เป็นจริง และในขณะเดียวกันก็ได้ลดคุณค่าความเป็นกวีขององค์การดังที่ปรากฏในผลงานกวีและนิพนธ์เล่มอื่นๆ ทำที่และน้ำเสียงของนักวิจารณ์ ในการตัดสินประเมินค่าของวรรณกรรมจึงมีความสำคัญไม่น้อย

4. การนำทฤษฎีวิจารณ์วรรณกรรมมาใช้ในการวิเคราะห์วิจารณ์อาจทำให้บทวิจารณ์มีความเข้มข้นทางวิชาการ มีหลักการ และเปิดมิติมุมมองใหม่ๆ ให้แก่การอ่านวรรณกรรม จึงมีนักวิชาการนำทฤษฎีวิจารณ์มาใช้ โดยอาจจะใช้อย่างกลมกลืนไปกับการวิเคราะห์ตีความตัวบท หรืออาจจะนำมาใช้เป็นกรอบความคิดในการตีความอย่างชัดเจน เช่น การใช้ทฤษฎีโครงสร้างนิยม (Structuralism) ดังปรากฏในบทวิจารณ์ “มีอะไรในลูกอีสาน” และทฤษฎีเรื่องเล่าที่วาดด้วยเรื่องเล่า (Metafiction) ดังปรากฏในบทวิจารณ์ “สินในน้ำฝน กับการเล่นเรื่องเรื่องเล่า” ของ นพพร ประชากุล เป็นต้น อย่างไรก็ตาม น่าสังเกตว่านักวิจารณ์มักจะไม่ใช้ทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งเพียงทฤษฎีเดียว แต่จะใช้ทฤษฎีหลากหลายปะปนกัน ซึ่งนับว่าเป็นข้อดีเพราะทำให้เสริมความเข้าใจตัวบทให้กระจ่างขึ้นในหลายแง่มุม สิ่งที่ควรคำนึงถึงในเรื่องการนำทฤษฎีมาใช้เห็นจะเป็นอย่างนี้นักวิชาการต่างประเทศหลายคนกล่าวเตือนไว้ นั่นคือ อย่าหมกมุ่นกับทฤษฎี จนทำให้เป็นการใช้ทฤษฎีโดยปราศจากวรรณคดี

5. มโนทัศน์เบื้องต้นแรกของการวิจารณ์วรรณกรรมคือความเข้าใจในธรรมชาติและบทบาทหน้าที่ของวรรณกรรมในฐานะงานศิลปะ ดังที่กล่าวได้ว่าวรรณกรรมคือศิลปกรรมที่สร้างด้วยภาษา นักวิจารณ์จึงต้องทำความเข้าใจกับกระบวนการประกอบสร้างและสัญญนิยม (literary convention) ในวรรณกรรม บทวิจารณ์ทั้งที่คัดสรรมาเป็นสรณิพนธ์และไม่ได้คัดสรรมาได้แสดงความตระหนักรู้ของนักวิจารณ์ในมโนทัศน์ดังกล่าว นอกจากนี้ นักวิจารณ์บางคนยังถ่ายทอดหลักความคิดนี้ไว้ในบทวิจารณ์ของตนอย่างชัดเจน เพื่อย้ำเตือนให้เห็นธรรมชาติของวรรณคดีในฐานะศิลปะทางภาษา อย่างไรก็ตาม นอกจากมุมมองที่มีต่อ

วรรณกรรมในฐานะงานศิลปะแล้ว เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่านักเขียนถ่ายทอดเรื่องราวในวรรณกรรมจากชีวิต วรรณกรรมจึงไม่อาจตัดขาดจากชีวิตและสังคมได้ แม้จะมีทฤษฎีวรรณกรรมบางทฤษฎีปฏิเสธแนวคิดนี้ก็ตาม เช่น ทฤษฎีวรรณกรรมของผู้แต่ง ของ โรลองด์ บาร์ธส์ ดังนั้น การวิจารณ์ที่ชี้ให้เห็นว่าวรรณกรรมในฐานะงานศิลปะเชื่อมโยงกับชีวิตและสังคมอย่างไร ไม่ว่าจะเป็นด้านรับใช้สังคม กระตุ้นให้เข้าใจชีวิต หรืออื่นใดก็ตาม ย่อมขยายมิติของวรรณกรรมให้กว้างขวางขึ้น และยกระดับคุณค่าของวรรณกรรมในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมอีกด้วย ในขณะเดียวกัน การเชื่อมโยงวรรณกรรมสู่ชีวิตและสังคมเช่นนี้เรียกร่องคุณสมบัติของนักวิจารณ์ที่ต้องมีความเข้าใจชีวิตและสังคม มีวิจญาณ และ ความลุ่มลึกทางความคิดเช่นกัน

6. การวิจารณ์เป็นกระบวนการของการอ่านโดยตรง เป็นสิ่งที่แสดงพลังและอำนาจของผู้อ่าน ที่บางครั้งอาจจะเป็นเพียงการ “เข้าถึง” โลกจินตนาการของผู้เขียน แต่บางครั้งก็อาจจะเลยข้ามไปถึงการ “ครอบครอง” โลกจินตนาการของผู้เขียนเลยทีเดียว นั่นหมายความว่า นักวิจารณ์ในฐานะนักอ่านผู้เอาจริงเอาจังชี้ให้เห็นว่าจินตนาการของผู้อ่านอาจไปไกลเกินกว่าจินตนาการของผู้แต่งก็ได้ ความหมายของวรรณกรรมจึงอาจจะเป็นความหมายตามที่ผู้อ่านคิด ซึ่งอาจจะเป็นคนละอย่างกับความหมายตามที่คุณเขียนต้องการเสนอ ดังนั้น การวิจารณ์มักมุ่งไปที่การ “พูด” กับนักอ่านด้วยกัน เพื่อสื่อสารแลกเปลี่ยนทัศนะที่มีต่อดัชนีบท แต่เราก็อาจจะเห็นได้ว่า นักวิจารณ์มิได้ละเลยที่จะส่งผ่านทัศนะความคิดของตนไปสู่นักเขียนด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหนุนให้นักเขียนมั่นใจในทิศทางทางสร้างสรรค์ของตน หรือชี้แนะและกระตุ้นให้นักเขียนพัฒนาฝีมือของตนให้ก้าวไกลต่อไป แม้บางครั้ง บทวิจารณ์ที่ “พูด” กับนักเขียนโดยตรงในแง่ลบที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง อาจก่อให้เกิดการวิวาทะทางความคิด แต่ก็นับว่าเป็นกระบวนการหนึ่งในการสร้างวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ให้เข้มแข็งต่อไป

แม้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงหลักในการวิจารณ์วรรณกรรมอย่างพิสดารมาข้างต้น แต่ต้องยืนยันว่าไม่ใช่สูตรสำเร็จในการวิจารณ์ เพราะคงไม่มีหลักการวิจารณ์ใดที่อวดอ้างได้ว่าดีที่สุด แต่กระนั้น ก็ต้องยอมรับว่าเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่นักวิจารณ์จะต้องมีหลักในการวิจารณ์ จึงจะสามารถสร้างสรรค์บทวิจารณ์ได้อย่างมี

พลังปัญญา

12. ประเด็นที่ควรจะวิจัยต่อไป

ผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นที่น่าจะศึกษาวิจัยต่อไป ดังนี้

1. ทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า หลังจากการจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการหลายครั้ง ผู้เข้าร่วมสัมมนาซึ่งประกอบด้วยอาจารย์ นักศึกษา นักวิจารณ์ ต่างเรียกร้องให้มีการสร้างตำราวรรณคดีวิจารณ์เพื่อให้มีแหล่งศึกษาค้นคว้าเพิ่มขึ้นจากตำราที่มีอยู่เดิม นอกจากนี้ยังต้องการให้มีการแปลทฤษฎีวิจารณ์สมัยใหม่ของตะวันตกเพื่อทำเป็นตำราเพื่อการค้นคว้าอ้างอิงของผู้สนใจวรรณคดีวิจารณ์อีกด้วย การวิจัยเรื่องนี้น่าจะตอบสนองความต้องการดังกล่าว

2. ประวัติพัฒนาการของวรรณกรรมไทยสมัยใหม่

แม้ว่าสาขาวรรณศิลป์จะไม่ได้ประสบปัญหาอุปสรรคในการสืบค้นประวัติพัฒนาการของวรรณกรรมไทยสมัยใหม่มากเท่าสาขาอื่น เพราะมีตำราและหนังสือที่ให้ข้อมูลในเรื่องนี้อยู่มาก แต่พบว่ายังไม่มีตำราหรือหนังสือเล่มใดให้ข้อมูลที่สมบูรณ์และทันสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมปัจจุบันของไทยในช่วง 20 ปี ที่ผ่านมา ซึ่งมีความหลากหลายและไม่ได้มีวรรณกรรมที่เป็นกระแสหลักชัดเจนเหมือนยุคก่อน รวมทั้งกระแสความคิดทางการเมืองแทบไม่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรม หากแต่มีปัจจัยอื่นๆ ในสังคมเป็นตัวกำหนดทิศทางแห่งการสร้างสรรค์ ข้อมูลบทวิจารณ์ที่รวบรวมขึ้นเพื่อคัดเลือกสรรนิพนธ์ทั้งที่มีพลังทางปัญญาและไม่มีพลังทางปัญญาสามารถบ่งชี้พัฒนาการและทิศทางของการสร้างสรรค์วรรณกรรมสมัยใหม่ของไทยได้ส่วนหนึ่ง ดังนั้น หากมีการวิจัยเพิ่มเติมในประเด็นนี้ก็ น่าจะทำให้มองเห็นภาพในองค์รวมชัดเจนขึ้นว่าการวิจารณ์และการสร้างสรรค์ดำเนินควบคู่กันไปอย่างไร

3. ประวัติการวิจารณ์วรรณกรรมไทย

หนังสือเกี่ยวกับประวัติการวิจารณ์วรรณกรรมไทยมีอยู่เพียง 2 เล่ม คือ วรรณกรรมวิจารณ์ ของ ธัญญา สังขพันธานนท์ และทอไหมในสายน้ำ ของ ชลดา เรืองรักษิติต ดวมนน จิตรจำนงค์ และรัตนฤทัย สัจจพันธุ์ นอกจากนี้มี

บทความเรื่อง “12 ปี วรรณคดีวิจารณ์ไทย พ.ศ. 2526-2538” ของ ธเนศ เวศร์ภาดา
ดังนั้น หากมีการวิจัยให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น และขยายช่วงเวลาในการศึกษาจนถึงสมัย
ปัจจุบัน น่าจะทำให้เห็นรูปแบบ หลักวิธี ทิศทางของการวิจารณ์ ผลกระทบของ
การวิจารณ์ต่อประชาคมวรรณกรรม รวมทั้งมองเห็นมิติใหม่ของการวิจารณ์
วรรณกรรมไทยด้วย

4. วรรณกรรมยั่วล้อ : ศิลปะของการวิจารณ์แฝงเร้น

จากการวิจัยเอกสาร ผู้วิจัยเห็นว่า การวิจารณ์อาจปรากฏในหลายรูปแบบ
เช่น กวีวิจารณ์ตนเองไว้ในบทประพันธ์ คำนำหรือคำอธิบายของบรรณาธิการ
บทความเชิงวิชาการ และบทวิจารณ์วรรณกรรมโดยตรง นอกจากนี้แล้วยังพบ
ว่าการแต่งวรรณกรรมยั่วล้อ (parody) ซึ่งเป็นเรื่องตลกขบขันแถมเสียดสีประชด
ประชัน มีการแฝงนัยเชิงวิจารณ์อย่างแยบยล จึงเป็นประเด็นที่น่าทำวิจัยให้ลึกซึ้ง
กว้างขวางต่อไป

คำนำสรณิพนธ์

งานหลักของโครงการวิจัยเรื่อง “การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย” คือการจัดทำสรณิพนธ์บทวิจารณ์จำนวน 50 บท สาขาวรรณศิลป์ได้จัดทำสรณิพนธ์จำนวน 50 บทหลักรวมทั้งบทวิเคราะห์ บทวิจารณ์ บางบทมีการวิจารณ์ซ้อนวิจารณ์ บทวิจารณ์บางบทมีการอ้างอิงกับบทวิจารณ์ของผู้อื่น สาขาวรรณศิลป์ได้รวมบทวิจารณ์นั้นๆ เพิ่มไว้กับบทวิจารณ์หลัก เพื่อผู้อ่านจะได้ศึกษาวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ไปพร้อมกันด้วย

สาขาวรรณศิลป์ได้สำรวจข้อมูลเกี่ยวกับการวิจารณ์วรรณกรรมตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีงานพระราชนิพนธ์ในลักษณะพระราชวิจารณ์ และข้อเขียนที่แสดงทัศนะวิจารณ์ของบุคคลต่างๆ ร่วมสมัย แต่การวิจารณ์วรรณกรรมเฉพาะเรื่องยังมีไม่มากนัก โดยมากมักจะเป็นทัศนะวิจารณ์ที่แทรกรวมกับการศึกษาวิเคราะห์ หรือแสดงความประทับใจต่อบท ดังนั้น สรณิพนธ์บทวิจารณ์จำนวน 50 บทเหล่านี้เกิดจากการสำรวจข้อมูลตั้งแต่ช่วงที่มีการเรียนการสอนวิชาวรรณกรรมวิจารณ์ในระดับมหาวิทยาลัยแล้ว นั่นคือระหว่าง พ.ศ. 2481 - กรกฎาคม 2544 โดยใช้ “แนวทางการคัดเลือกบทวิจารณ์สำหรับสรณิพนธ์” และ นิยามของคำว่า “พลังทางปัญญา” ตามที่โครงการวิจัยฯ กำหนดไว้

สรณิพนธ์บทวิจารณ์จำนวน 50 บทที่คัดสรรแล้วนี้ มีลักษณะเนื้อหาของ การแสดงพลังทางปัญญาหลากหลาย วิเคราะห์ได้ดังนี้

1. บทวิจารณ์ที่ใช้แนวคิด “ศิลปะเพื่อชีวิต” อันเป็นกระแสหลักของ วรรณกรรมในช่วง พ.ศ. 2490-2500 และมีอิทธิพลต่อเนื่องมาถึงช่วง 14 ตุลา 16-6 ตุลา 19 บทวิจารณ์ในแนวนี้นั้นประเด็นว่าวรรณกรรมจะต้องรับใช้สังคมและ การเมือง วรรณกรรมจะต้องสะท้อนภาพชีวิตที่ทุกข์ยากของมวลชนและชี้แนะ ทิศทางอันเป็นคุณต่อมวลชน แนวคิดนี้ปรากฏในบทวิจารณ์ชื่อ “กวีจะเขียน ภาพยนตร์กลอนอย่างไร” ของ ศรีอินทรายุทธ “บทวิจารณ์ ช่างหลังภาพ ของ ศรีบูรพา” ของ บรรจง บรรเจิดศิลป์ บทวิจารณ์ ชื่อ “พหุวิทยา : นวนิยายการเมือง เรื่องแรกของไทย” ของ เจือ สตะเวทิน นอกจากนี้ บทวิจารณ์ 3 ชิ้น ของ จิตร ภูมิศักดิ์ คือ “ชุมทรัพย์แห่งวรรณคดีชนชาติส่วนน้อยและวรรณคดีท้องถิ่น”, “โคลงห้า...มรดกทางวรรณคดีไทย” และ “บทบาททางวรรณคดีของพระมหามุนี” ล้วนแสดงให้เห็นว่าในขณะที่มีความคิดแบบสังคมนิยมทำให้เกิดกระแสคลั่งไคล้ จนถึงขั้น “เผาวรรณคดี” จิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งเป็นคนจุดไฟความคิด เรื่อง “ศิลปะเพื่อ ชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน” กลับเห็นว่าไม่ควรเหมารวมว่าวรรณคดีโบราณเลวร้าย เสียทั้งหมด การที่เขาศึกษาวรรณคดีโบราณอย่างจริงจังถึงแก่น ทำให้เขาเห็นว่า มรดกวรรณศิลป์บางส่วนมีคุณค่าควรแก่การสืบทอด รักษา และดัดแปลงใหม่ให้ เข้ากับยุคสมัย ทักษะของจิตร ภูมิศักดิ์ จึงเป็นการเดินทางสายกลางอย่างผู้รู้จริง ไม่ใช่โอนรักรัสนิยมอย่างมง่าย หรือเสรีนิยมจนสุดหัว นอกจากนี้จิตร ภูมิศักดิ์ยัง ขยายทักษะวิจารณ์เชื่อมโยงวรรณคดีโบราณไปสู่วรรณกรรมสมัยใหม่ และ วรรณศิลป์ไปสู่ทัศนศิลป์อีกด้วย

ในสมัยปัจจุบัน เมื่อบริบททางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ไม่ได้มีการใช้ วรรณกรรมเป็นอาวุธทางการเมืองเช่นในยุคประวัติศาสตร์การต่อสู้ทางการเมือง บางช่วง บทวิจารณ์ในแนวศิลปะเพื่อชีวิตจึงดูเหมือนตกยุค พ้นสมัย แต่บท วิจารณ์ที่คัดสรรมานี้สามารถข้ามกาลเวลามาได้ ด้วยคุณลักษณะของการ ตีความลัญญะในตัวบทวรรณกรรมที่ส่องสะท้อนภาพรวมของสังคม และเห็น ความเปลี่ยนแปลงอันเป็นอนิจจัง ดังนั้น ทั้ง ๆ ที่บริบททางสังคมเปลี่ยนแปลงไป แล้ว ผู้อ่านก็ยังเกิดสำนึกทางปรัชญานอกเหนือไปจากสำนึกเชิงสังคม พลังทาง

ปัญญาของบทวิจารณ์เหล่านี้ต่อสังคมจึงยังทรงคุณค่าและเป็นบทอ้างอิงในฐานะเป็น “หมุดหมาย” ที่แสดงทิศทางของการวิจารณ์ในประวัติการวิจารณ์วรรณกรรมไทย อีกทั้งยังท้าทายให้เกิดการวิจารณ์ซ้ำในแง่มุมอื่นๆ เช่น บทวิจารณ์ “ปริศนาความรัก ของ ม.ร.ว. คิริติ ในข้างหลังภาพ” ของ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช ที่วิเคราะห์ความหมายเชิงโครงสร้างนิยม เพื่อให้เห็นว่าส่วนต่างๆ ของเรื่องถูกกำหนดไว้เพื่อให้ความหมายของเรื่องมีเอกภาพ

2. บทวิจารณ์ที่แสดงให้เห็นว่าหากนักวิจารณ์มีความเข้าใจแก่นแท้ของศิลปะ และมีความเข้าใจทิศทางความเคลื่อนไหวสังคมเป็นอย่างดี ย่อมสามารถนำเสนอประเด็นให้นักเขียนมั่นใจในทิศทางการสร้างสรรค์ผลงานของตน ดังเช่น เจตนา นาควัชระ เขียนบทวิจารณ์ “ศัตรูที่สิ้นไหล : แง่มุมหนึ่งของวรรณกรรมไทยร่วมสมัย” ซึ่งทำให้เห็นหัวเลี้ยวสำคัญของความเปลี่ยนแปลง “วรรณกรรมแห่งสำนึกเชิงสังคม” ที่สามารถตีแผ่ความซับซ้อนของมนุษย์และสังคมได้ลึกซึ้ง และยกระดับวรรณกรรมสู่อภิปราย การที่ผู้วิจารณ์อธิบายการที่นักเขียนเปิดช่องว่างให้ผู้อ่านใช้จินตนาการของตนด้วยทฤษฎี “ความไม่ชัดเจนของความหมาย” ทำให้มองเห็นคุณค่าทางวรรณศิลป์ของวรรณกรรมสมัยใหม่บางเรื่องยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ในบทวิจารณ์ “รวมเรื่องสั้นชุด “ขุนทอง...เจ้าจะกลับเมื่อฟ้าสว่าง” ของ อัคริธี ธรรมโชติ” เจตนา นาควัชระสามารถชี้ให้เห็นความลุ่มลึกของผู้เขียนในการตีแผ่ปัญหาสังคม และชี้ให้เห็นว่านักเขียนมีศักยภาพในการพัฒนางานศิลปะของตนให้สูงส่งขึ้นถึงระดับชั้นนำสังคม ในลักษณะเช่นนี้ บทวิจารณ์ “ตุลาคม ทศวรรษใหม่ของไพฑูริย์ รัญญา” ของ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช ได้แสดงให้เห็นการทำงานของนักวิจารณ์ที่ติดตามพัฒนาการของนักเขียน และพร้อมจะชี้ให้เห็นชั้นเชิงฝีมือที่ก้าวหน้าขึ้นของนักเขียนทั้งด้านรูปแบบ กลวิธี และความคิด อีกทั้งยังกระตุ้นเตือนให้นักเขียนปรับบทบาทและยุทธศาสตร์ทางวรรณศิลป์ของตนเพื่อสวนกระแสสังคมบริโภคนิยมให้ได้

3. บทวิจารณ์ที่ว่าด้วยบริบททางสังคม ทิศทางและพัฒนาการของวรรณกรรม ทิศทางของการวิจารณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม ซึ่งจะช่วยให้เป็นพลังทางปัญญาแก่สังคมยิ่งขึ้น จะเห็นได้จาก บทปาฐกถาของ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล เรื่อง “นักเขียนไทยในศตวรรษที่ 21” ซึ่งเน้นย้ำว่าพลังทาง